

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

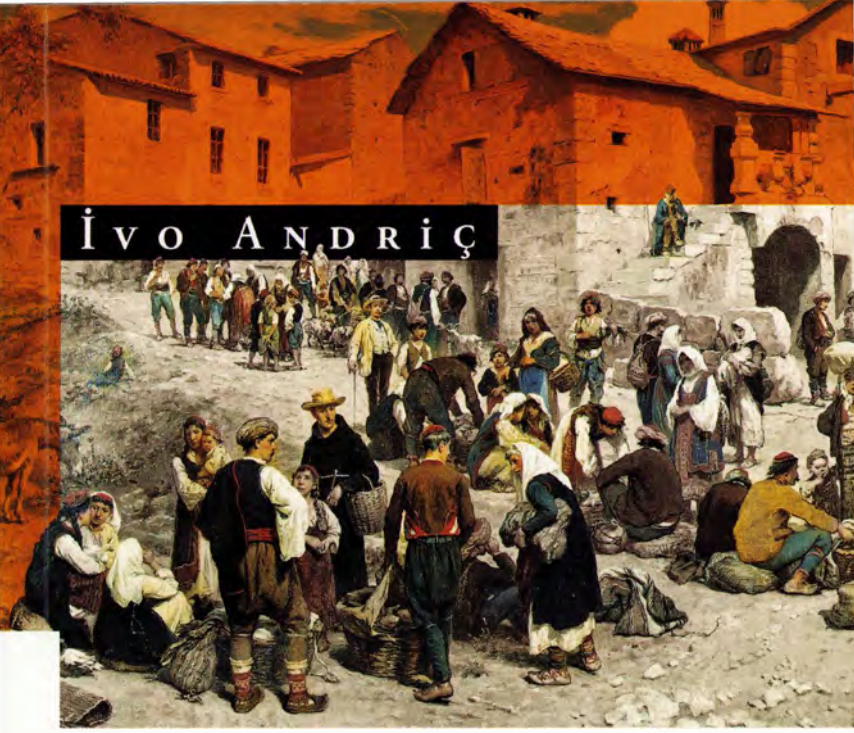
RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Sinan'ın Tekkesinde Ölüm

ÇEVİREN MÜGE GÜNAY
ÖNSÖZ BARIŞ ÖZKUL

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

© 2015 The Ivo Andrić Foundation, Beograd, Serbia

İletişim Yayınları 2859 • Dünya Edebiyatı 263

ISBN-13: 978-975-05-2779-1

© 2020 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. BASKI 2020, İstanbul

DIZI YAYIN YÖNETMENİ Murat Belge

YAYINA HAZIRLAYANLAR Barış Özkul, Güneş Akkor

KAPAK Suat Aysu

KAPAK RESMİ Alois Schönn, “Saraybosna’da Pazar”, 1897

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ Naci Ozansoy

BASKI Sena Ofset • SERTİFİKA NO. 45030

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11

Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 40387

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

IVO ANDRIÇ

Sinan'ın Tekkesinde Ölüm

ÇEVİREN *Müge Günay*

BARIŞ ÖZKUL'UN ÖNSÖZÜYLE

iletişim

IVO ANDRIĆ 9 Ekim 1892'de Bosna-Hersek'te Travnik yakınlarındaki Dolac köyünde, orta sınıf bir ailenin oğlu olarak dünyaya geldi. Küçük yaşta babasını kaybeden Andrić, teyzesinin yanına Vişegrad'a taşındı. İlk öğrenimini burada tamamladıktan sonra 1903 yılında annesinin yanına döndü. Orta öğrenimine Saraybosna'da başlayan Andrić, ilk şiirini on dokuz yaşında yazdı. 1913'te Zagreb Üniversitesi'nden Viyana Üniversitesi'ne geçiş yaptı. 1918'te şiirlerini *Ex Ponto* adlı kitabında derledi. Bu eserini 1920'de *Nemiri* (Huzursuzluklar) izledi. Eserlerinde, 20. yüzyılın başlarındaki Bosna'dan yola çıkarak tüm insanlığın sorunlarını işledi. Felsefe lisansının ardından 1924'te Slav kültürü ve edebiyatı alanındaki yüksek lisans öğrenimini tamamladı. "Osmanlı Yönetimindeki Bosna-Hersek'te Kültür Yaşamı" konulu doktora tezini verdi. Birinci Dünya Savaşı yıllarında ülkesinin özgürlüğü için mücadele etti. Milliyetçi etkinliklerinden dolayı Avusturya-Macaristan yetkilileri tarafından bir süre gözaltında tutuldu. 1924 yılında Yugoslav Dışişleri Bakanlığı'nda göreve başladı. Budapeşte, Madrid, Cenevre ve Berlin'de dış görevlerde bulundu. 1920-1930 yılları arasında hikâyelerini derlediği kitaplar yayımladı. İlk derlemesiyle Slav Kraliyet Akademisi Ödülü'ne layık görüldü. 1926'da aynı akademiye üye olarak seçildi. 1941'de Nazilerin Yugoslavya'yı işgal etmesiyle başlayan süreçte inzivaya çekildi ve İkinci Dünya Savaşı yıllarını yazarak geçirdi. Bu dönemde *Drina Köprüsü*, *Travnik Günlüğü* ve *Gospodica'yı* (Saraybosnalı Kadın) yazdı. Savaşın sona *Nove pripovetke* (Yeni Hikâyeler, 1948) ve *Lanetli Avlu* (1954) adlı kitapları yayımladı. Bosna'nın tarihini anlattığı romanı *Drina Köprüsü* ile uluslararası üne kavuştu. 1949 yılında Yugoslavya Federal Meclisi'ne Bosna temsilcisi olarak seçildi ve Yugoslav Yazarlar Birliği'nin başkanlığını yürüttü. 1961'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı ve bu ödül edebiyat dünyasında özel olarak *Drina Köprüsü*'ne verilmiş gibi kabul edildi. Aynı yıl Yugoslavya'da her sene verilen Hayatı Boyu Başarı Ödülü'ne layık görüldü. 1975'te Belgrad'da hayatını kaybetti. Ömer Paşa ölümünden sonra, 1977 yılında yayımlandı.

İçindekiler

ÖNSÖZ / BARIŞ ÖZKUL	7
Vezirin Filinin Hikâyesi	9
Žepa Üzerindeki Köprü	61
Misafirhanede	71
Sinan'ın Tekkesinde Ölüm	87
Tırmanıcılar	101
1920'den Bir Mektup	147
Tek Başına Bir Ev	165
Ali Paşa	169
Bir Hikâye	185

ÖNSÖZ

BARIŞ ÖZKUL

Ivo Andrić, bu kitaptaki hikâyelerinin çoğunu 1950'lerin sonu ve 1960'larda yazdığından elinizdeki eserin bir geç dönem hikâyeler seçkisi olduğunu söyleyebiliriz. Bu son döneminde Andrić, Bosna'daki hayatı, Osmanlı sultanının İstanbul'dan tayin ettiği vezirlerin ve beylerin yöredeki Hristiyan halkla (reaya) ilişkilerini hem Balkanlar'ın gündelik hayatından ayrıntılara odaklanmış bir zanaatkâr titizliğiyle hem de ancak usta bir romancıdan beklenebilecek sanatsal yetkinlikle ele alır. Temaları aynı olmakla birlikte renkleri karıştırmakta, nüansları vurgulamakta ustalaşmış bir olgun ressamın elinden çıkmadır bu anlatılar. Andrić, fiziksel ve simgesel karıştıran bir anlatım tarzı denemektedir: Vezir'in maiyetindeki filin yöre halkı açısından taşıdığı simgesel anlamlar kasaba çarşısındaki hayatın renkli akisleriyle beraber sunulurken "Fil"in somut fiziksel varlığı ile simgesel anlamları Balkan coğrafyasındaki insanların yaşantılarıyla buluşturulur: Dikkatli okur *Moby Dick*'teki balina ile Vezir'in fili arasındaki benzerliği hemen fark edecektir.

Andrić'in yöresel karakterleri ve Osmanlı Balkanları'na özgü sahneleri evrensel anlamlara, insana dair filozofça bir sorgulamaya açılır: Andrić, insanın kötülük ve kaos karşısında direnme, etra-

fındaki olumsuz şartları değiştirme becerisine inanır. Bu onun bir yazar olarak alametifarikalarından biridir. Tam da bu nedenle Andriç anlatılarında trajik ve karamsar sonlara nadiren rastlanır. “Tırmanıcılar” hikâyesinde Osaticalıları için “tırmanma arzusu”, toprağın daha kolay işlenebildiğı, iyi hasat veren bir araziye ulaşmakla eşanlamlıdır. Müslümanların yanısıra yamacın tepesinde, kilisenin civarında yaşayan Hristiyanlar da daha yüksek irtifalara çıkmaya çalışırlar. Tırmanışın fiziksel anlamı kadar zorluklar karşısında yılmamak, sebatkâr olmakla anlam kazanan simgesel içeriğı de Andriç’in karakterlerine yoldaşlık eder. Darinka; akıl sağılığını yitiren Lesko’ya yıllarca sabreder ve sonunda hem Lesko’yu hem de kendini dönüştürmeyi becerir; Andriç’in “ekmek kadar iyi ve sıradan bir kadın” olarak tanımladığı irade timsali Darinka; Balkanlar’ın sıradan görünen kasabalı karakterlerinin iradeleriyle hiç de sıradan olmadıklarını gösterir.

“İnsana dair filozofça bir sorgulama” bir hareket noktası olarak ister istemez bir tür özcülüğü çağırıştırıyor: İnsanın değışmez bir özü ve bu özü keşfedebilen yazarların olduğı klişesi.

Andriç’in Balkan coğrafyasından dünya okuruna sunduğı evrensel anlamlar; hikâyelerinde altını çizdiğı irade vurgusu böyle bir özcülükten mustarip değıldir. Andriç yarattığı karakterlerin zaman ve mekânla sınırlı olduğunun bilincindedir ve okura bu sınırları hissettirir. Ancak karakterlerini sınırlayan koşulların ve bu koşulların ötesindeki olanakların (ulusal, yöresel, etnik sınırların ötesinde varoluş olanaklarının) zenginliğini hatırlatarak bir pozitif gelecek ufku çizir. Bu, özcülükten ziyade bir ortak yaşam ütopyasıdır. Hikâyelerde Andriç’in ortak yaşam ütopyasının nüvelerini bulacaksınız.

Vezirin Filinin Hikâyesi

(Priča o vezirovom slonu)

I

Bosna'nın köyleri ve kasabaları hikâyelerle doludur. Akıl almaz olaylar kisvesi altında uydurma isimlerle maskelenmiş, çoğunluğu düzmece olan bu hikâyeler bölgenin, insanların ve çoktan yitip gitmiş nesillerin açıkça kabul edilmemiş, hakiki tarihini gizler. Bunlar Türklerin “öz be öz gerçek” dedikleri o Şark yalanlarıdır.

Bu hikâyeler tuhaf, gizli saklı bir hayat sürer. Bu anlamda Bosna alabalığına benzerler. Bosna'nın nehir ve derelerinde özel bir alabalık türü görülür; iki-üç büyükçe kıvılcık benekleriyle, iri olmayan, kara sırtlı bir balıktır bu. Beklenenden daha açgözlüdür fakat aynı zamanda beklenenden daha kurnaz ve hızlıdır, usta bir elin tuttuğu oltaya gözü kapalı atılır fakat bu sulara ya da bu balık türüne aşina olmayanlar tarafından yakalanmaz ve hatta görülmez bile.

Hikâyelerde de durum budur. Bir Bosna köyünde, bir tanesini bile doğru düzgün ya da sonuna kadar dinleyemeden senelerce yaşayabilirsiniz, ama mesela tesadüfen gecelediği-

niz bir yerde, bu bölgeye ve insanına dair çok şey anlatan hakikaten akıl almaz üç-dört hikâye duyabilirsiniz.

Bu tür hikâyelerin birçoğunu, Bosna'nın en akıllı insanları yani Travnik halkı bilir, fakat sahip oldukları varlıklardan ayrılmaya gönlü elvermeyenlerin en çok zenginlerin arasından çıkması gibi onlar da bu hikâyeleri nadiren yabancılara anlatır. Bu yüzden anlattıkları her hikâye başka birinin üç hikâyesine bedeldir. Onlara göre böyledir bu.

Vezirin filinin hikâyesi de işte bu tür bir hikâyedir.

Travnik halkı, eski Vezir Mehmet Rüştü Paşa'nın yerine başka biri geçtiğinde tedirgin olmuştu ve bu tedirginlikleri yersiz değildi. Mehmet Rüştü Paşa hayattan zevk alan, kaygısız, umursamaz ve işinde savruk biriydi, fakat o kadar uysal ki hem Travnik hem Bosna halkı için varlığı yokluğu birdi. Daha öngörülü ve zeki kişiler bunun uzun süre böyle devam edemeyeceğini tahmin etikleri için bir süredir bu durumdan rahatsızlık duyuyordu. Ve şimdi de iki mesele yüzünden tedirgindiler, birincisi bu iyi insan artık gidiyordu, ikincisi yerine yeni ve tanımadıkları biri gelecekti. Gelecek kişiyi hemen sorup soruşturmaya koyuldular.

Yabancılar, Travnik halkının bir vezir atandığını duyar duymaz ne kadar çok soru sorduğuna genellikle şaşırırdı ve bu davranışlarını meraklı ve kibirli olmalarınayorlar, önemli devlet meselelerine karışma huylarıyla alay ederlerdi. Fakat yanılıyorlardı. (Alaycılar nadiren haklıdırlar). Travnik halkını, her yeni gelen vezirle, onun fiziksel ve ahlaki özellikleri ve alışkanlıklarıyla ilgili en ufak ayrıntıya varıncaya kadar bunca soru sormaya iten, merak ya da kibir değil geçmiş deneyimleri ve buna duydukları gereksinimdi.

Bosna'dan türlü türlü pek çok vezir geçmişti, akıllı ve merhametli, lakayt ve ilgisiz, eğlenceli ve günahkâr fakat kimisi de öyle insafsız ve kötü kalpliydi ki haklarında anlatılan

hikâyelerde en kötü kısımlar –insanların batıl inançtan kaynaklanan bir korkuyla hastalıkları ve musibetleri isimleriyle anmaktan kaçındıkları gibi– es geçilirdi. Böyle vezirler bütün ülke için bir yükü fakat bilhassa Travnik halkı için zor bir durum yaratıyordu çünkü vezirler Bosna'yı vekâleten yönetirken, Travnik'te korumaları, hizmetkârları ve pek bilin-medik düşkünlükleriyle bizzat bulunuyorlardı.

Travnik halkı, muhbirlerle içki ısmarlayıp rüşvet vererek yeni vezirle ilgili öğrenebilecekleri ne varsa öğrenmek için geniş çaplı araştırmalar yaptı. Bazen sonradan yalancı ve sahtekâr olduğu ortaya çıkan fakat malumatı olduğu öne sürüldüğü için para ödedikleri kişiler de oldu. Fakat o zaman bile paralarının tümüyle heba olduğunu düşünmediler, çünkü bazen bir insan hakkında *uydurulabilen* bir şey onun hakkında size epey bir şey anlatır. Travnik halkı feraseti ve tecrübesiyle çoğu kez bu yalanlardan yalancının bile orada olduğunu fark etmediği bir hakikat çıkarmasını bilirdi. Bu yalan, hiçbir şey olmasa bile, gerçeği ortaya çıkardıklarında sıyrıp atabilecekleri bir başlangıç noktası sunardı onlara.

Travnik'in en eski sakinlerinin, Bosna'da üç şehrin insanının akıllı olduğunu söylerken bir bildikleri vardır. Hemen ardından da bunlardan birinin ve aslında en akıllısının Travnik olduğunu eklerler. Fakat genellikle öbür ikisinin hangileri olduğunu söylemeyi unuturlar.

İşte bu şekilde vezir daha şehre varmadan hakkında epey bir şey öğrenmiş oldular.

Yeni vezirin adı Seyit Ali Celâlettin Paşa'ydı.

Edirne'de doğmuş eğitilmiş biriydi fakat eğitimini tamamladıktan sonra şehrin yoksul bir bölgesinde imam olacakken birden her şeyi bırakıp İstanbul'a gelmiş ve askeri idare sınavlarına girmişti. Orada hırsızları ve sahtekâr satıcıları yakalayıp ağır cezalara çarptırma becerisiyle öne çıkmıştı. O

dönemlerde hakkında anlatılan bir hikâye vardı: bir keresinde ordunun tersanesine katran tedarik eden bir Yahudi'nin sattığı katranın ince ve kullanılamaz durumunda olduğunu fark etmiş ve malzemeyi kontrol edip iki levazım subayının uzman görüşünü aldıktan sonra Yahudi'nin kendi katranının içinde boğdurulmasını emretmişti. Aslında olay tam olarak böyle gelişmemişti. Yahudi, sahtekârlık yaparken yakalanmış ve katranın kalitesini araştırmak için görevlendirilen bir komisyonun önüne çıkarılmıştı. Suçlamaların mesnetsiz olduğunu kanıtlamak için telaşla ahşap katran tankının etrafında dolanmaya başlamış, Celalettin Efendi ise onu sabit bir bakışla izlemekle yetinmişti. Bu bakıştan saklanamayan ya da gözlerini ayıramayan talihsiz satıcı artık ne söylediğini bilmediği ya da nerede durduğuna bakmadığı için ayağı kayıp tankın içine düşmüştü ve öyle hızlı batmıştı ki katranın gerçekten de fazla sıvı olduğu şüpheye yer bırakmayacak şekilde kanıtlanmış olmuştur.

Aslında olan buydu fakat Celalettin Efendi, zalimliğinden bahseden başka pek çok korku hikâyesine ses etmediği gibi bu olayın da ilk baştaki acayip, korkunç versiyonunu yayanlara ses etmemişti. Bunun ona, “demir yumruklu adam” olarak itibar kazandıracığını ve Vezir-i Azam'ın dikkatini çekeceğini düşünmüştü. Ve yanılmamıştı.

Orduda beraber hizmette bulunduğu akli başında, makul kişiler Celalettin Efendi'nin aslında adaletle ya da devlet hazinesinin kötüye kullanılmasıyla ilgilenmediğini, bilakis her hareketinin karşı koyamadığı içgüdülerle ve tabiatında bulunan yargılama, cezalandırma, eziyet etme ve öldürme ihtiyacıyla şekillendiğini, yasanın ve devletin çıkarlarının yalnızca bir kalkan ve bahane işlevi gördüğünü hemen fark etmişlerdi. Muhtemelen Vezir-i Azam da bunu biliyordu fakat tam da kurumların ve yetkili makamların ihtiyaç duyduğu bu tip insanlar güçlerini kaybediyordu.

Celalettin'in yükselişı işte böyle başladı ve ondan sonra tabiatındaki içgüdülerin peşinden gitti ve düşüşe geçmiş, miadını doldurmuş bir devlet yönetiminde ve yozlaşmış bir toplumda olması beklendiği şekilde olaylar birbirini izledi. Yükselişinin zirvesi Manastır şehrine vezir olarak atanması oldu.

Orada toprak sahibi birçok aile güçlü bir konuma gelmişti. Her biri kendi arazisinde tam bir bağımsızlıkla hüküm sürüyor, birbiriyle kavga edip herhangi bir makamı tanımayı reddediyordu. Celalettin Paşa belli ki Manastır'daki sorumluluklarını komutanını memnun edecek şekilde yerine getirmişti ve bir yıl sonra, yozlaşmış, itibarını kaybetmiş toprak sahiplerinin ve bey sınıfının uzun süredir yönetme gücünü ve itaat etme kabiliyetini kaybettiği Bosna'ya vezir olarak atanmıştı. Bu mağrur ve isyankâr, kifayetsiz fakat belalı sınıfın haddinin bildirilmesi ve hizaya getirilmesi gerekiyordu. Bunu yapmak için Celalettin Paşa seçilmişti.

Travnik beylerinin İstanbul'daki muhbirinin iletlediği mesaj "çevik ve amansız bir elin tuttuğu keskin kılıç size doğru ilerliyor" idi. Ve bu kişi onlara aynı zamanda Celalettin Paşa'nın Manastır'ın beylerinin ve ileri gelenlerinin hakkında nasıl geldiğini de anlatmıştı.

Manastır'a vardığında oranın ileri gelenlerini çağırması ve hepsinden en az dört metre uzunluğunda bir meşe sırtığı kesmesini, üzerine ismini kazıyıp Vezir Konağı'na getirmesini istemişti. Adamlar akılları başlarında değilmiş gibi bu aşağılayıcı buyruğu yerine getirmişti. Yalnızca bir tanesi kabul etmemiş, böyle utanç verici bir emre uymaktansa birkaç akrasıyla ormana kaçmaya niyetlenmişti, fakat yakınları yardımına koşmadan Vezir'in adamları lime lime doğramıştı onu. Ardından Paşa sırkaların küçük bir çalılık oluşturacak şekilde bahçenin toprak zeminine dikilmesini emretti. Bir kez daha bütün eşrafı bahçesinde topladı ve hepsine ar-

tık “yerlerini” bildiklerini, paşalığına karşı en ufak bir direniş olursa her birini alfabetik sırayla kendi kazığına oturtacağını söyledi.

Travnik halkı bu hikâyeye hem inandı hem inanmadı, çünkü otuz yılı aşkın bir süredir buna benzer o kadar fazla sayıda tuhaf ve korkunç hikâye duymuşlardı ve bir o kadar korkunç ve tuhaf manzaraya şahit olmuşlardı ki en etkili ke-limeler bile inandırıcılık gücünü yitirmişti. Kendi gözleriyle görmeyi beklediler. En sonunda o gün geldi.

Vezir’in şehre gelişinde bu hikâyeleri doğru çıkaracak özel bir durum yoktu. Diğer “korkunç” vezirler şehre büyük bir tantana ve ihtişamla girmişti, teşriflerinin insanların kalbine korku salmasını istemişlerdi, bu vezir ise gece vakti kimse fark etmeden gelmişti ve Travnik halkı bir sabah uyandığında onu karşısında bulmuştu. Herkes biliyordu orada olduğunu fakat henüz kendisini gören yoktu.

Ve Vezir, “ileri gelenleri” huzuruna kabul ettiğinde, onlar da onu görüp sesini duyduğunda çoğu bir kez daha şaşırdı. Vezir henüz genç, otuz beş-kırk yaşlarında, uzun ince vücudunun üstündeki küçücük kafası ve kızıl saçlarıyla soluk benizli bir adamdı. Bir çocuğunkini andıran yuvarlak, düzgün tıraşlı yüzünde zar zor fark edilen kızıl bıyığı ve yuvarlak elmacık kemiklerine yansıyan muntazam ışık huzmeleriyle porselen bir bebeği andırıyordu. Ve soluk tüylerle kaplı bu beyaz yüzde, ışıksız, siyaha çalan, hafif eğri bir çift göz vardı. Konuşma esnasında bu gözler çoğunlukla uzun, kıvrımlı fakat oldukça mat kirpiklerle örtülüyordu, bu hali tüm suratına tuhaf, sert, neredeyse halinden memnun bir ifade katıyordu ama göz kapaklarını kaldırdığı anda kara gözlerinden bunun yanıltıcı olduğu, yüzünde gülümsemeden eser olmadığı açıkça görülüyordu. Yüzünün en dikkat çekici kısmı konuşurken neredeyse hiç açılmayan ufak, donuk ağzı (bir oyuncak bebeğin ağzıydı bu) ve hiç kalkmayan, kı-

pırdamayan ama insanın bir şekilde ardında çarpık, çürük dişler olduğunu sezdiği üst dudaklıydı.

Beyler bu ilk karşılaşmadan sonra birbirleriyle görüş ve izlenimlerini paylaşmak için buluştuğunda birçoğu, bu bir dönemin sözde imamını daha ılımlı bir dille değerlendirme, onu hafife alma, hakkında çıkan söylentilerin abartılı olduğunu düşündüğünü söyleme eğilimindeydi. Hepsi olmasa da çoğu. Aralarında daha tecrübeli ve ferasetli kişiler, “devri iyi değerlendirenler” vardı, bunlar hiçbir şey söylemeden yalnızca önlerine baktı, Vezir’e ilişkin tam ve nihai bir karara kendi içlerinde bile varmaya cesaret edemediler fakat aralarına sıra dışı birinin, habis türden bir musibetin katıldığına inanıyorlardı.

Celalettin Paşa Travnik’e şubat ayının başında varmıştı, beylerin ve diğer önde gelenlerin katledilmesi ise martın ikinci yarısında gerçekleşti.

Celalettin, Sultan’ın emriyle tüm tanınmış Bosna beylerini, yetkililerini ve şehir komutanlarını önemli bir görüşme yapmak üzere Travnik’e davet etti. Tam kırk kişi olmaları gerekiyordu. Bunlardan on üçü davete cevap vermedi, bazıları görüşlü olduğu için yaşanacak sıkıntıyı tahmin ederek, bazıları da aile geleneklerindeki kibir nedeniyle gitmemişti, bunun kurnazca olmakla birlikte böyle bir durumda işe yaradığı ortaya çıktı. Davete icabet eden yirmi yedi kişiden on yedisi konağın avlusunda derhal öldürüldü, kalan on tanesi ertesi gün boyunlarına takılan demir kelepçelerle birbirine bağlanarak İstanbul’a gönderildi.

Olaya şahit olan yoktu dolayısıyla bu denli tecrübeli, saygın kişilerin nasıl böyle bir tuzağa düşüp Travnik’in ortasında koyun gibi hiçbir direnişle karşılaşmadan sessiz sedasız katledilebildiği hiçbir zaman bilinemeyecekti. Beylerin ve önde gelenlerin konağın avlusunda planlı bir şekilde, hunharca katledilmesi, bunun Vezir’in gözleri önünde böy-

le saygısızca, hiçbir usul gözetmeden, daha önce hiçbir vezirin yapmadığı şekilde yürütölmüş olması halka kâbus gibi geldi. O günden sonra Travnik sakinlerinin hepsi Celal diye hitap ettikleri Celalettin hakkında aynı görüşe vardı ve bu nadiren olan bir şeydi. O güne kadar her kötü vezir için (ve birçoğu o kadar da kötü değildi) hep en kötüsü bu derlerdi fakat bu seferki için hiçbir şey demediler çünkü en kötü vezirden Celal'e varmak için arada uzun ve korkunç bir yol vardı ve bu yolda korku insanların sesini, belleğini ve mukayese kabiliyetini yitirmesine ya da Celal'in kim ve ne olduğunu anlatabilecek kelime bulamamasına sebep olmuştu.

Nisan ayı durağan bir hayretle ve bunun ardından ne gelebileceğini sessizce bekleyerek geçti, tabii bunun ardından gelebilecek başka bir şey olabilirse.

İşte o sırada, mayısın ilk günleriydi, Vezir bir fil aldı.

Osmanlı'da insanlar yüksek bir mevkiye gelip güç ve varlık kazandıklarında genellikle egzotik hayvanlara merak duymaya başlar. Avcıların tutkusuna benzer bir şeydir bu fakat hareket etmeyi ve emek sarf etmeyi içermediği için çarpıktır. Bundan önce de bir vezirin insanların daha önce hiç görmediği bir hayvan getirdiği olmuştu: bir maymun, bir papağan, bir Ankara kedisi. Hatta bir tanesi yavru bir panter almıştı fakat Travnik'in iklimi bu tür büyük kediler için uygun değildi. Kana susamış doğasını ortaya koyduğu ilk birkaç teşebbüsten sonra bu vahşi hayvanın büyümesi durmuştu. Aslında vezirin etrafındaki aylaklar içecek olarak ona sert bir konyak, haşhaş ve afyonlu minik kekler vermişti. Zamanla panterin dişleri döküldü, kürkü parlaklığını yitirdi ve hasta bir buzağı gibi tüy dökmeye başladı. Karnı şişti, cılızlaştı, bahçede, zincire bağlanmadan, kendi halinde gözlerini kısıp güneşe bakarak yataarken yavru horozlar onu gagalıyor, afacan köpek yavruları utanmazca üstüne çıkıp bacaklarını

iki yana açarak oturuyordu. Ve sonraki kış sıradan bir Travnik kedisi gibi doğal sebeplerle, sefil bir halde öldü.

Evet, bu tuhaf, zalim, geçimsiz vezirlerden önce de insanlar acayip hayvanlar gezdiriyordu yanlarında fakat Celal'in sıra dışı, zalim tabiatı hakkıyla temsil edilecek olsa yalnızca resimlerde görülen, masallarda anlatılan cinsten en korkutucu hayvanların bir araya geldiği bir sürüyle dolaşması gerekirdi. Bu yüzden Travnik halkı Vezir'in o bölgelerde daha önce görülmemiş bir hayvan, bir fil getirdiğini duyduğunda hiç şaşırmadı.

Daha iki yaşında, henüz gelişimini tamamlamamış, hayat dolu bir Afrika filiydi bu. Travnik'e varmadan hakkında hikâyeler anlatılmaya başlamıştı. Bir şekilde hakkındaki her şey biliniyordu: nasıl yolculuk ettiği, onu koruyan bir kafilenin olduğu, halk ve yerel makamlarca sevinçle karşılandığı, beslendiği. Bir takma isim bile vermişlerdi ona, Türkçede Fil anlamına gelen "Hortumlu" diye çağırılıyordu.

Fil henüz yavru olmasına, iri bir Bosna ineğinden büyük olmamasına rağmen yolculuğu yavaş ve zorluydu. Bu kaprisli minik yavru, bakıcılarına yüzlerce sorun çıkarıyordu. Bazen verilen yemeği yemiyor, öylece çimenlere uzanıp gözlerini kapatıyor ve hıçkırıp geçirmeye başlıyordu, öyle ki bakıcılarının hayvana bir şey oldu diye ödö kopuyordu; sonra muzip bir şekilde tek gözünü açıp etrafa bakıyor, kalkıp küçük kuyruğunu sallayarak tırıs gitmeye başlıyor, gençler ona yetişemiyordu. Bazen de yerinden kıpırdamak istemiyordu. Onu çekiştirip, bildikleri her dilde tatlı sözlerle ikna etmeye çalışıyorlar, bir bebekle konuşur gibi sevecenlikle konuşup temkinli bir şekilde küfür ediyorlardı ve hatta kimse bakmadığında kuyruğunun altındaki yumuşak kısımdan dürtüklüyorlardı ama hiçbirisi işe yaramıyordu. Yolun yarısı boyunca onu özel bir inek arabasıyla taşımak zorunda kaldılar. Kimse anlam veremiyordu bu huysuzluklarına. ("Fakat zaten Ve-

zir'in filinden ne beklenebilirdi!"). Ve Bosnalı bakıcılar dünyadaki tüm filler ve vezirlerle ilgili gerçekte ne düşündüklerini ağızlarından kaçırmamasınlar diye dişlerini sıkıp buralarda daha önce hiç görülmemiş bu yaratığa refakat ve kılavuzluk etmek için görevlendirildikleri güne lanet ediyordu. Kafiledeki herkes, en önemlisinden en önemsizine kadar, huysuz ve huzursuzdu; görevlerini doğru bir şekilde yapmadıkları takdirde kendilerini neyin beklediğini düşündükçe korkudan titriyorlardı, tek tesellileri nereye gitseler bizatihi varlıklarıyla etrafa verdikleri rahatsızlıktı ve Vezir'in evcil hayvanı Hortumlu adına rahatça soygun yapmak da bu durumun olumlu yanlarından bir diğerydi.

Geçtikleri bütün kent ve köylerde manzara hemen hemen aynıydı. Kafile fille birlikte Bosna'nın küçük bir şehrinde görüldüğünde çocuklar onu karşılamak için gülerek, sevinç çılgınlıkları atarak dışarı fırlardı. Daha yaşlı olanlar ise bu acayip manzarayı izlemek için meydana toplanırdı. Fakat askerlerin karanlık yüzlerini görüp Vezir Celalettin ismini duyar duymaz susarlardı, yüzleri donuklaşır ve eve en hızlı şekilde dönmenin yolunu ararlardı, hepsi kendini bir yere gitmediğine, bir şey görmediğine inandırmaya çalışırdı. Konumları gereği başka türlü davranma imkânı olmayan görevliler, memurlar, danışmanlar ve polisler Vezir'in acayip hayvanını korku ve saygıyla karşılamaya gider, fazla sormaktan çekinir, kendilerinden istenenleri şehir halkından hızla temin ederdi. Çoğu yalnızca kafileye değil yavru file de yüzünde sevimli bir gülümsemeyle yaklaşır, şimdiye dek görülmemiş bu hayvana dostça bakar, ne söyleyeceğini bilmeden sakalını okşayıp muhafızların duyacağı şekilde yüksek sesle: "Ne güzel bir hayvan yaratmış Allah! Kazadan beladan uzak olsun!" derlerdi.

Fakat fil orada, onların yetki alanı içindeyken başına bir şey gelirse diye içten içe korktukları için bir an önce tüm ka-

filenin bu canavarla birlikte tekrar yola koyulup bir sonraki bölgeye, başka birinin yetki alanına geçmesini sabırsızlıkla beklerlerdi. Ve kafile nihayet şehirlerinden ayrıldığında, ne zamandır içlerinde biriktirdikleri tiksintiyi ve her şeyden duydukları nefreti ifade eden derin, boğuk bir oh çekerlerdi, “İmparator’un adamları”nın ve subayların göğüs geçirmesine benzer bir iç çekişti bu, fakat bunu o kadar sessiz yaparlardı ki ne kadar yakında olursa olsun ne etraftakiler ne de kara toprak duyardı.

Halk, o hiçbir önemi olmayan, yoksul insanlar gördükleriyle ilgili yüksek sesle ya da açık açık konuşmaya cesaret edemezlerdi. Ancak kapılarını arkalarından sıkı sıkı kapatıktan sonra file gülüp, kötülüğüyle ün salmış Vezir’in hayvanını kutsal bir emanetmiş gibi taşımak için harcanan para ve katlanılan zahmetle dalga geçerlerdi.

Yalnızca çocuklar yapılan tüm uyarıları unutup yüksek sesle konuşur, iddiaya tutuşup filin dişlerinin uzunluğunu, bacaklarının kalınlığını ve kulaklarının büyüklüğünü tartışırlardı. Yeni yeni yeşillenmeye başlamış çayırarda fil ve bakıcısı olma oyununu oynarlardı. Ne kadar da acımasız, dürüst, korkusuz ve dikkatliydiler! Bir tanesi fil olmuştu; dört ayak üstünde yürüyüp başını sallıyor, etraftakiler de bu başın üstünde iki uzun diş ve sarkık kulaklar olduğunu hayal ediyordu. Öbürleri de bakıcıyı, asabi ve küstah hizmetlileri ve askerleri taklit ediyordu. Çocuklardan biri görevlinin yerine geçmişti, içten bir korku ve sahte bir sevimlilikle sakalını okşayıp fili canlandıran arkadaşına fısıldayarak:

“Allah yaratmış, Allah yaratmış! Ne Güzel bir hayvan! Evet, evet ilahi bir armağan!” dedi.

Ve o kadar iyi rol yaptı ki bütün çocuklar, fili oynayan bile, kahkahalarla güldü.

Fil ve kafilesi Saraybosna’ya vardığında vezirlerin kendisi-

ne uygulanan kutsal kurallar onlara da uygulandı: Travnik'e giderken şehre girmeyip geceyi Gorcia tepesinde geçireceklerdi. En fazla iki gece kalabilirlerdi ve bu süre zarfında ihtiyaçları olan her şeyi; yiyecek-içeceği, mum ve yakacak odunu, onlara Saraybosna şehri temin edecekti. Fil ve kafilesi Gorcia'da kamp kurdu. Saraybosna'nın "ileri gelenlerinden" hiçbiri bu garip hayvanla zerre kadar ilgilenmedi. (Ailelerin çoğu Vezir'in yakın zamanda gerçekleştirdiği katliamda yakınlarını kaybetmişti). Vezirlerden hazzetmeyen varlıklı ve cüretkâr Saraybosna sakinleri gerekli şeyleri göndermek için kafilenin kaç kişi olduğunu öğrensin diye bir genç yolladı sadece. File bir şey vermeyeceklerdi, bunu şöyle açıkladılar: "filin vezirinin ne yediğini biliyoruz ama vezirin filinin ne yediğini bilmiyoruz, şayet bu hayvanın tabiatını bilseydik gerekli şeyleri gönderirdik."

Ve fil bu şekilde, ciddi bir zorluk yaşamadan şehir şehir dolaşarak Bosna'nın yarısını geçip en sonunda Travnik'e vardı. Hayvanın şehre girişi halkın Vezir'le ve ona ait her şeyle ilgili düşüncelerini açıkça gösteriyordu. Bazıları sırtını dönüp herhangi bir şey görmemiş gibi davrandı, bazıları merak etmekle korkmak arasında kaldı, bazıları ise Vezir'in filine nasıl ilgi göstereceğini ve bunun uygun bir yerde nasıl fark edilip kayda geçirileceğini hesapladı. Ve son olarak ne vezirlerle ne de fillerle ilgilenen ve bu olaya da dünyadaki pek çok şeye baktıkları gibi tek bir noktadan bakan pek çok yoksul vardı; bir insan nasıl, en azından bir kereliğine ve kısa süreliğine de olsa, kendisinin ve ailesinin ihtiyacı olan her şeye sahip olurdu.

Açıkçası en hevesliler bile Vezir'e ve ona ait olan her şeye hizmet etmeye hazır olduklarını göstermek için dışarı çıkıp fili karşılamak mı daha akıllıca olur yoksa evde kalmak mı karar veremedi. İnsan Bosna'da neyin nasıl sonuçlanacağını, ya da nasıl bir zarara ve belaya yol açacağını bilemez dediler

kendi kendilerine. (Tiranların ne tür kaprisleri ve düşkünlükleri olduğunu kim tahmin edebilir?) Fili karşılamaya geniş bir kalabalığın gelmemesinin ve geçtiği sokakların fazla dolu olmamasının sebebi buydu muhtemelen.

Fil, Travnik'in dar sokaklarında olduğundan daha büyük duruyordu ve bakanların hepsi onda hayvanın kendisinden çok veziri g rd ğ i için daha da korkutucu ve iri görünüyordu. Birçok kişi onu kafilenin içinde yalnızca bir anlığına etrafını saran taze yeşil dalların arasından görmüş olsa bile kahvehanelerde birbiriyle yarışarak "Vezir'in vahşi canavarı"nın korkunç görünüşü ve sıra dışı nitelikleriyle ilgili hayret uyandıran, abartılı hikâyeler anlatıyordu. Buna şaşırmamalı, çünkü burada da dünyanın her yerinde olduğu gibi insanların kalpleri neyle doluysa gözleri hemen onu görür. Ve yine halkımız, kendi uydurduğu hakikati, hakikatin gerçek içeriğine tercih eder.

Filin konağa nasıl yerleştiğini, ilk birkaç gününü nasıl geçirdiğini kimse öğrenememişti çünkü bunu sormaya cüret eden biri çıksa bile, anlatmaya cesaret eden çıkmazdı. Bu vezirin döneminde soru sorulmazdı, çarşıdaki insanlar, eskiden olduğu gibi, konakta olup bitenler üzerine hep birlikte konuşup dedikodu yaparlardı.

Fakat Travnik halkı öğrenemediği şeyi uydurmakta ustaydı ve söylemeye cüret edemediklerini cesurca, bıkip usanmadan fısıldardı. Fil insanların muhayyilesinde büyüdü ve yazılması şöyle dursun fısıldandığında bile hiç hoş ya da ki-bar olmayan lakaplarla anılmaya başladı. Bu mevzu konuşulmakla kalmadı, üzerine yazı da yazıldı.

Dolac rahibi Mato Miki  birader, Gu a Gora manastırının müdürü arkadaşına filin vardığını haber vermek için bir mektup yazdı, fakat mektubun içeriği  rt kt , laf dolandırılmış ve Vahiy'de bahsedilen büyük yaratıkla ilgili bölümden alıntılar yapılarak bir kısmı Latince yazılmıştı. ('Et vidi

bestiam...).¹ Aralarda da hep yaptığı gibi, arkadaşına konaktaki, Travnik'teki ve Bosna'daki genel durumdan üstünkörü haberdar etmişti.

“Senin de bildiğin gibi” diye yazmıştı Mato birader, “halkımızın bir kısmı, Vezir’in Türkleri ve onların “ileri gelenlerini” katledişini izlerken bunun reaya için hayırlı bir şey olduğunu söyleyecektir, çünkü bizim ahmaklar başkasının acısının kendilerine mutlaka fayda getireceğini düşünür. Bunun hiçbir fayda getirmeyeceğini onlara açıkça söyle ki daha önce neyi görmeyi reddettiklerini artık bilsinler. Bu durumda buradaki tek malumat “bir canavarın bir başka canavar edinmesi” ve bu aylak insanların bundan bahsederek boş boş konuşmasıdır. Bu arada bir ıslahat yapılmamıştır ya da ilerleme kaydedilmemiştir ve edilemeyecektir.”

Ve Mato birader mektubunu, temkinli bir şekilde, aralara şifre gibi Latince kelimeler serpiştirerek bitirdi: “*Et sic Bosnia ut antea* kargaşa içinde... *sine lege vagatur et vagabitur forte* hüküm gününe kadar.”

Ve gerçekten de günler geçmesine rağmen konaktan bir söz, bir işaret, fille ilgili bile herhangi bir haber gelmedi. Kapılar ardından kapandığından beri sanki o koca bina “Hortumlu”yu yutmuştu, iz bırakmadan kaybolmuş, o görünmez Vezir’le bir olmuştu.

Vezir neredeyse hiç konaktan çıkmadığı için Travnik halkı gerçekten de onu nadiren görürdü. Bu basit gerçek, yani Vezir’in şehirde bu kadar az görülmesi bile başlı başına ürkütücüydü ve türlü türlü spekülasyona yol açtığı için bir diğer korku uyandırma yöntemine dönüşmüştü. Çarşı esnafı başından beri Vezir’le ilgili bir şekilde daha fazla bilgi edinmek istiyordu, yalnızca garip hayvanıyla gelişini değil, genel anlamda yaşam tarzını, alışkanlıklarını, tutkularını ve düşkünlüklerini de öğrenmek istiyor, bu yolla ona ulaşabile-

1 Vahiy, 13:1: Ve denizden çıkan bir canavar gördüm – ç.n.

cekleri küçük bir “pencere” bulabilirler mi diye merak ediyordu.

Konaktan dolgun maaşlı bir muhbir, bu uzak, sessiz ve neredeyse hareketsiz vezirin güçlü ya da belirgin herhangi bir tutku yahut düşkünlük göstermediğini söyleyebilmişti yalnızca. Mütevazı bir yaşam sürüyor, az tütün içiyor, ondan daha az içki tüketiyor, ölçülü yiyor, özellikle savurgan davranmıyordu ve mağrur, şehvetli ya da aç gözlü değildi.

Birçok hakikat gibi buna inanmak da güçtü. Ve Travnik’in sabırsız, hürmetsiz halkı bu haberi duyduğunda, bu kuzu gibi adam konağa kapanmış yaşıyorsa o zaman Bosna’nın dört bir yanından gelen tüm o insanları katleden kimdi merak etti. Gelgelelim verilen bilgi doğrudu. Vezir’in tek tutkusu, eğer tutku denebilirse buna, çeşitli kalemler, kaliteli kâğıtlar ve sümenler toplamaktı.

Kâğıtları dünyanın her köşesinden, Çin’den, Venedik’ten, Fransa’dan, Hollanda’dan, Almanya’dan gelmişti. Metalden, yeşim taşından, özel yapım deriden muhtelif ebatlarda sümenleri vardı. Vezir, kendisi pek yazmazdı, yazı yazma sanatında özellikle yetenekli de değildi fakat hat sanatından örnekleri şevkle toplar, ince ahşaptan yapılma silindir kutularda ya da deri resim çantalarında rulolar halinde muhafaza ederdi.

Vezir özellikle kamış kalem koleksiyonuyla övünüyordu, Doğu’da tüy kalem yerine bu kalemler kullanılırdı. Bu kamış kalemler, çoğunlukla bambudan yapılmış, bir noktaya kadar sivriltilmiş ve ucundan bölünerek kalem şeklini almıştı.

Büyülenmiş vaziyette kıpırdamadan oturup envai çeşit, renk ve ebattaki kamış kalemlerini bir elinden diğerine geçirirdi. İçlerinde neredeyse beyaza çalan açık sarılar vardı, diğerleri kızıl ve bordodan siyaha kadar uzanan bir çeşitlilik gösterir, tavlanmış çelik gibi parlardı; hepsi doğal renklerdi, bazıları metal çubuklar gibi ince ve pürüzsüzdü, bazıları

da boğum boğum eklem yerleriyle bir başparmak kalınlığındaydı. Birçoğu zaman içinde yuvarlanarak kafatası şeklini almıştı ya da kamışın birleşme yerlerindeki boğumlar insan gözüne benzemişti. Sekiz yüzü aşkın kamış kalemden oluşan bu koleksiyon Osmanlı İmparatorluğu'ndan, İran ve Mısır'daki tüm kamış kalem çeşitlerinden en az bir örnek içeriyordu. Ve buna rağmen bir tanesi bile diğerine benzemiyordu. Bir tanesi bile düzinelerce alınan ucuz kalemlerden değildi, her biri şekil ve renkleri itibarıyla eşsiz örneklerdi ve Vezir bunları Çin verniğiyle kaplı kutularda pamuklara sararak saklardı.

Bir mezarlık kadar sessiz olan büyük odada kâğıt hışırtısı ve Vezir'in elindeki kalemlerin tıkırtısı haricinde saatlerce bir ses olmazdı. Onları ölçüp birbiriyle karşılaştırırdı, sanat-kârane harfler çizer ve büyük harfleri farklı renkte mürekkeple yazar, sonra kalemlerini özel süngerlerle temizleyip tekrar büyük koleksiyonundaki yerlerine koyardı.

Uzun Travnik günlerini işte böyle geçiriyordu.

Ve Vezir bu şekilde kamış kalemleriyle saatler geçirirken, kendini tamamen bu masum uğraşa kaptırmışken, Bosna'nın her yerinde insanlar korkuyla onun neler çevirdiğini merak ediyordu. Hepsi en kötüsünü umarak, bu görünmez vezirin uzaklığında ve sessizliğinde kendileri ve aileleri için bilinmeyen bir tehdit görüyordu. Ve herkes Vezir'i farklı bir şekilde, kanlı ve her tarafı saran başka türden bir meşguliyet içerisinde hayal ediyordu.

Kalem, kâğıt ve yazıyla kendini oyalamasının yanı sıra fili her gün ziyaret ediyordu Vezir, her tarafını inceliyor, ona ot ve meyve veriyor, sessizce komik isimler takıyor fakat eliyle hiç dokunmuyordu.

Şehir halkının görünmeyen Vezir'le ilgili tüm öğrenebildiği buydu. Çarşı için hiç yeterli değildi tabii. Kalem ve kâğıda duyduğu bu merak pek makul ya da anlaşılır gelmiyor-

du. Fille olan ilişkisi daha akla yatkın geldi onlara. Özellikle de fil bu şaşkın insanların karşısına çıkmaya başladığından beri.

II

Bakıcılar fili konaktan dışarı çıkarmaya başlayalı çok olmamıştı. Bunu yapmak zorunda kalmışlardı çünkü konak bu yavruya, uzun ve yorucu yolculuğunun ardından dinlenip tekrar gücünü topladığı anda çok küçük gelmeye başlamıştı. Yavru filin uysal bir öküz gibi ahırda tutulamayacağını herkes biliyordu ama kimse bu kadar huzursuz ve kaprisli olacağını tahmin etmemişti. Fili dışarı çıkarması kolaydı, zaten kendisi ferah, açık alanlar ve yeşillik arıyordu fakat tutmak ve zapt etmek zordu. Daha ikinci günden Laşva'nın sığ sularına fırlamıştı, su vücudunun her yanına çarparken dişlerini bir mutluluk ifadesi olarak havaya kaldırıyor, neşeyle şırıldıyordu. Bir bahçe çitine denk geldiğinde hemen yeterince sağlam olup olmadığını görmek ister gibi muzip bir şekilde üstüne abanıyor, dişleriyle uzanabildiği her dalı büküp kırıyordu. Gençler peşinden koşuyordu fakat o Laşva'ya dönüp oradan kendine ve onlara neşeyle su püskürtüyordu. Birkaç gün sonra hizmetliler fili bağlayarak dışarı çıkarmaya karar verdi; hoş, sempatik bir şekilde bağladılar tabii. Deriden yapılmış, dayanıklı bir tasma taktılar boynuna. Tasma kırmızı bir kumaşla kaplanmış, üstüne çanlar ve pullar dikilmişti. Bu deri kolyenin her iki tarafına da gençlerin tutması için iki uzun zincir bağlanmıştı. Filin önünde uzun boylu, geniş omuzlu, koyu tenli ve çekik gözlü bir adam yürüyordu. Yavrunun eğitmeni ve terbiyecisi gibiydi, tek bir hareketi, seslenişi ya da bakışıyla üzerinde etkisi olan yegâne insandı. İnsanlar ona "Filfil" derdi.

Ve şehirde şimdi çeşitli gariplikler görölmeye başlamıştı. Fil ve kafilesi şehrin tepesinden görünür görünmez kaos ve karmaşa baş gösteriyordu. Köpekler, şehrin bütün köpekleri, heyecanla ileri geri koşturuyordu. Daha önce hiç karşılaşmadıkları bu yabancı hayvanın kokusunu uzaktan alınca, kasap dükkânının önündeki yerlerini bırakıyorlardı. Yaşlı ve kilolu olanlar sessizce bir köşeye çekilirken, genç, daha zayıf ve çevik olanlar korkularını bastırmak için çitlerin ardından ya da duvarların kavuğundan çirkin, tiz bir sesle havlıyorlardı. Kediler tedirgin oluyor, sokaklarda koşuşup bahçeleri birbirinden ayıran paravanlara zıplıyor, tahliye borularının üstünden ahşap balkonlara ve hatta çatılara tırmanıyordu. Köylülerin atlarının yem torbalarından düşenleri toplamak için çarşıya doluşan tavuklar korkup gıdaklayarak kanat çırpıyor, yüksek çitlerin üstünden atlayarak kaçıyordu. Ördekler vaklayarak paytak paytak koşup kendilerini duvarın üstünden nehre bırakıyordu. Fakat fil-den en çok korkan köyün atları olmuştu. Alınlarının üstüne düşen kalın yekelerinin ardından sessiz bir mutlulukla yumuşacık bakan bu kalhverengi, ulak tefek, bakımsız Bosna atları fili görünce ya da tasmaındaki çanların sesini duyunca basbayağı akıllarını kaçıyordu. Yularlarından kurtulup yüklerini ve semerlerini atıyor ve arka ayaklarıyla görünmeyen düşmanlarını çılgınca teperek kaçıyorlardı. Perişan köylüler ürken atlarına isimleriyle seslenerek peşlerinden koşuyor, onları sakinleştirip durdurmaya çalışıyordu. (Dehşete kapılmış atlarına yetişen köylülerin bacaklarını iki yana açıp, kollarını uzatarak atlarının önlerinde duruşunda, olan bitene bir anlam vermeye çalışırken hem çılgına dönmüş hayvanlarından hem de bir canavarı şehirde do-laştıracak kadar akıl hastası olan bu kaçık adamlardan daha makul olmak zorunda kalmalarında insanı kederlendiren bir şey vardı).

Şehrin çocukları, özellikle çingene çocuklar ara sokaklardan koşup geliyor; bu yabancı hayvanı, korkuyla ve neşeli bir heyecanla, evlerin köşelerine saklanıp izliyordu. Çocuklar günden güne daha cesur olmaya başlamıştı. Bağırıp ıslık çalıyor, katıla katıla gülüp, birbirini ana caddeye, filin önüne ittiriyordu.

Kadınlar ve kız çocukları, kırmızı elbiseli fili ve iyi giyimli, kibirli gençlerden oluşan kalilesini perdelerin ardından, kapı eşiklerinden ve pencerelerden izliyordu. Bir perdenin önünde üçlü dörtlü gruplar halinde toplanıp fısıldaşıyor, bu acayip hayvanla ilgili şakalar yaparak birbirlerini eğlendiriyor ve gülüşmelerini bastırmaya çalışıyorlardı. Anneler ve kayınvalideler, hamile kızlarının bebekleri bu canavara benzer korkusuyla kızlarına pencereye çıkmayı yasaklamıştı.

Pazarın kurulduğu günler en fenasıydı. Atlar, sığırlar ve küçük besi hayvanları yaşadıkları dehşetten neredeyse bacıklarını kırıyordu. Uzun beyaz elbiseleri, başlarının üstünde güzelce bağlanmış beyaz yemenileriyle civar köylerden gelen köylü kadınlar koşar adım yan sokaklara kaçıyor, istavroz çıkarıp telaşla bağrışıyorlardı.

Bu esnada fil bunların arasından bütün heybetiyle salına salına yürüyüp geçiyor, kafilesi hoplaya zıplaya etrafında dolanıyor, gülüp bağrışıyordu, bütün bunlar o kadar yeni ve tuhaftı ki duyulmamış, yabancı bir müziğin ritmine ayak uydurarak hareket ediyor gibiydiler ve filin adımlarına çanlar, takipçilerinin ve çingene çocukların gülüşme ve bağırışları değil de davullar, ziller, bilinmedik yerlerden gelen görölmedik enstrümanlar eşlik ediyordu sanki.

Fil güçlü, hantal bacaklarıyla ilerliyor, ağırlığını bir ayağından öbürüne sakın bir tempoda, çaba sarf etmeden veriyor, adımlarını, vücudunu taşıması ve hareket ettirmesi için gerekenden çok daha fazla enerjiye sahip olan tüm yavru

hayvanlar gibi atıyordu; öyle ki bu fazla kuvvet coşkunluk ve oyunbazlığa dönüşüyordu.

Fil çarşıda evindeymiş gibi hareket etmeye başlamıştı bile ve her geçen gün isteklerini gerçekleştirme hevesi, gücü ve mahareti artıyordu, bu istekleri öyle şeytani bir kurnazlık ve neredeyse insana ait bir fenalık taşıyordu ki –en azından şaşkın ve kızgın çarşı esnafına böyle görünüyordu– bunların ne olabileceğini kimse tahmin edemiyordu. Bir anda yoksul bir adamın erik sepetini deviriyor, ardından dişlerini savurup köylünün birinin duvara yaslayıp dizdiği yaba ve tırmıkları düşürüyordu.

İnsankır doğal bir felaketle karşılaşmışçasına yoldan çekiliyor, öfkelerini bastırıp zararı üstleniyordu. Yalnızca bir ke-re, pastacı Vejsil kendini korumaya çalışmıştı. Fil, dişlerini adamın keklerini yerleştirdiği tablaya doğru uzatığında Vejsil ondan hızlı davranıp hayvanı uzaklaştırmak için tahta bir kapak savurdu, hayvan geri çekildi çekilmesine fakat sonra sıırım gibi, güçlü kuvvetli Filfil, bir maymununki kadar uzun kollarıyla koşup yetişti ve Vejsil’e öyle bir tokat attı ki kimse Travnik’te böylesini görmemişti. Pastacı kendine geldiğinde fil ve kafilesi yola koyulmuştu bile ve adamın yanağında dört büyük morluk ve Filfil’in orta parmağına taktığı yüzüğü izini taşıyan kanlı bir sıyrık kalmıştı. Herkes pastacının ucuz kurtulduğunu düşünüyordu, olabileceklerle karşılaşıldığında bu hiçbir şeydi.

Genel olarak, filin kafilesi çarşuyu, bu acayip, akıl almaz hayvanın kendisinden daha çok öfkelen diriyordu. Uzun kolları ve insana benzemeyen yüzüyle kimsenin gerçek adını bilmediği Filfil, filin baş muhafızı ve bakıcısı, iki askerle birlikte hep oradaydı ve bir de aralarına sıklıkla konaktan biri –insanların korkmuş hallerini ve çarşının alt üst oluşunu, çıkardıkları keşmekeşle oluşan komik sahneleri ve kahkahaları görmekten zevk alan aylak bir hizmetli– katılır-

di. Çarşı esnafı, hükümsüz yasaların ve kötü hükümdarların yönettiği bu ülkede bu hor görülen ve aşağılanan insanların ahlaksız davranışlarına uzunca bir süredir katlanıyordu; çünkü Travnik halkı, kötü yöneticilerin zor insanlar olduklarını fakat onların vahşi ve küstah hizmetlilerinin ve dalkavuklarının onlardan daha zor olduklarını eskiden beri biliyordu.

Bu yüzden kimse hayvanı kısıtlamıyor tersine saldırması için teşvik edip kışkırtıyordu.

Bu aylaklar ve iki çingene, fili dışarı çıkarmak için sabah erkenden hazır olur, oluşabilecek kazaları, bununla ilgili yapılacak esprileri keyifle beklerdi. Ve beklentilerini karşılayacak bir şey her zaman olurdu. Bir gün fil öylece durdu, başını sanki bir şey düşünüyor gibi oynattı ve sonra Avdaga Zlatareviç'in dükkânına doğru ilerledi. Küçük ölçekli bir tüccardı Avdaga Zlatareviç fakat saygın ve değerli bir vatan-daştı (bununla birlikte olduğundan daha büyük bir değer atfederdi kendine!). Fil yaklaştı, gövdesinin arka tarafını dükkânın ön kısmını tutan ahşap direğe yasladı ve keyifle, uzun uzun kaşdı. Avdaga dükkânın arkasındaki taş depoya açılan dar geçitten geçip ortadan kayboldu, kafile orada dikilmiş, filin doyumuna ulaşmasını bekliyordu, izleyenler gülüyor, ahşap dükkân ise her yerinden sarsılıyor, birleşme yerleri gıcırıyordu.

Ertesi gün Avdaga filin dükkâna varmasını bile beklemeden barut gibi öfkeli, içeri girdi. Fil doğrudan dükkâna ilerledi, tekrar o direğe yöneldi fakat bu sefer kaşınmak için gelmemişti, bunun yerine arka ayaklarını biraz açıp Avdaga'nın vitrininin tam önüne foşur foşur işedi. Sonra silkelendi, bir-iki kez sırtındaki kasları oynattı, kulaklarını memnun bir şekilde savurdu ve ağır, heybetli adımlarla tekrar yola koyuldu.

Fili biraz geriden takip eden çingene çocuklar kıkırdayıp

yüksek sesle laf attı ve kafile hayvanı ilerletmek için bacaklarına hafifçe vurdu.

Bazen filin çarşıdan geçip tuhaf herhangi bir şey yapmadığı da oluyordu, bazen başka bir yoldan götürülüyordu fakat insanlar bu curcunaya ve filin saldırılarına o kadar alışmıştı ki hiçbir şey olmadığında bile onlar bir şey uyduruyordu.

Fili bekleyen aylak takımı her gün aralarında konuşurdu.

“Hortumlu dün gelmedi,” dedi içlerinden biri.

“Buraya gelmedi ama çingene mahallesinde ne olmuş biliyor musunuz?” diye cevapladı Karisik dedikleri, ayyaş bir dedikoducu.

“Ne olmuş?” diye sordu iki kişi tek bir ağızdan. Bu adamın Travnik ve civarının en büyük yalancısı olarak nam saldıgını unutmuşlardı o anda.

“Çingene kadınlardan biri hortumluyu görünce erken doğum yapmış, olan bu.”

“Ol, ne diyorsun!”

“Ben desem de demesem de olan bu! Sekiz aylık hamile kadın, bulaşık yıkamak için dışarı çıkmış, tam suyu dökmek üzereyken nedense birden yola bakmış. Hortumlu geliyor-muş, tam ona doğru. Kadın çılgılık atmış, tabağı düşürmüş ve birden kendini kaybetmiş. Akabinde kanaması başlamış. Onu ve oğlunu eve taşımak zorunda kalmışlar. Kadın hâlâ iyileşmemiş. Fakat çocuk hayattaymış ve iyiymiş, yalnızca dilsiz kalmış, ses çıkaramıyormuş. Korkudan dilini yutmuş! Buna ne dersiniz, ha!”

Karisik’ın bütün hikâyeleri bu kelimelerle biterdi, bir tür damgaydı bu, tüm hikâyelerinin mührü.

Aylaklar etrafta dolaşp hikâyeyi başkalarına anlatmaya başladı, çoğu bunu Karisik’tan duyduğunu söylemeyi unuttu. Çarşı bununla çalkalanıyordu, ertesi günü ve filin gelişini ya da en azından fille ilgili –doğru veya yanlış– yeni bir hikâye bekliyorlardı dört gözle.

Çarşılarının intizamı ve başkentlerinin sakinliğiyle övülen Travnik tüccarlarının ve satıcılarının, Bosna'nın bu en soğukkanlı ve saygın ticaret erbabının, bu ciddi, boyun eğmez ve mağrur kişilerin bütün olan biten karşısında nasıl hissettiğini tahayyül etmek güç değil.

Gelgelelim filin yol açtığı sorunlar hafiflemek yerine arttı ve kimse bunun bir sona ulaşacağını düşünmüyordu. Bir hayvanın zihninden neler geçtiğini kim bilebilirdi, uzak, bilinmeyen, yabancı bir diyardan getirilmiş olanı söyle dursun bizim Bosna'da yetişenleri bile anlamak güçtü. Kimbilir hayat file ne azap çektiriyordu? Çarşı esnafının başkalarının sıkıntılarını düşünme huyu yoktu, kendi rutinlerine ve meşgalelerine bakarlardı. Devlet her yanından çatırdayıp parçalanırken, Bosna korku ve endişe içinde, ihmal edilmiş, hiçbir ilerleme kaydedemezken, beyler yas tutup intikam hayalleri peşinde koşarken bu çarşı, filden başka bir şey bilmiyor ve onda baş düşmanlarını görüyordu. Normalde bu insanlar inançları ve gelenekleri gereği bütün hayvanları korurdu – zararlı olanları bile. Köpekleri, kedileri, güvercinleri besler, zararlı böcekleri bile öldürmezdi. Fakat bu kural Vezir'in fili için geçerli değildi. Onun zarar görmesini istiyorlardı ve düşmanlarından nefret ettikleri gibi nefret ediyorlardı ondan.

Ve fil günler, haftalar geçtikçe irileşip güçlenmişti, her zamankinden daha hareketli, daha huzursuz olmuştu.

Bazen Travnik çarşısı boyunca kontrolden çıkmışçasına koşar, yavru olduğu zamanlarda yüksek Afrika tepelerinde yaptığı gibi her tarafını kesen, kanını kaynatan ve sınırsız iştahını kabartan gür, dikenli otlakların içinden geçer, sanki bir şey arıyor ve istediğini bulamıyormuş gibi önüne çıkan her şeyi devirip yıkardı. Belki de hortumlu hasret çekiyordu; muhtemelen diğer hayvan dostlarıyla oynamak istiyordu; hortumlunun dişleri uzamaya başlamıştı, bu

onu huysuzlaştırıyordu, önüne çıkan her şeyi doyum-suzca ısırma, dişleme ihtiyacı duyuyordu; fakat çarşı onun bütün bu hareketlerinde Celal'in yüzünü ve yüzlerce şeytani planı görüyordu.

Fil bazen munisçe, neşeyle, kimseye bakmadan, hiçbir şeye dokunmadan, kendi sürüsünün içinde koşar gibi, dişlerini başına keyifle vurarak koşardı. Bazen de çarşının ortasında dikilip dişlerini kederle önüne eğer, gözlerinin kenarındaki seyrek, açık renk, sert kirpikleriyle göz kapakları kapalı, bir şey bekler gibi hareketsizce dururdu ve bu haliyle kaybolmuş, cesareti kırılmış bir hayvan hissi uyandırır-
dı. Dükkândakiler böyle zamanlarda birbirlerini sinsice dürterdi.

“Bu hortumlu kime benziyor hence biliyor musun?” diye sordu kuyumcu komşusuna.

“Kime?”

“Vezire. Tıpkısı!” diye açıkladı kuyumcu, hâlbuki Vezir dükkânının önünden geçerken bir kez bile gözlerini yerden kaldırmaya cesaret edememişti. Komşusu da hayvana hiç bakmadan bunun pekâlâ mümkün olduğunu düşündü ve hem Vezir'in hem de “hortumlu”nun annesi hakkında hiç hoş olmayan bir şey geveleyerek yere tükürüverdi.

Bu kadar büyüktü nefret etme kapasiteleri! Ve çarşının nefreti bir kez bir konuya yöneldiğinde onu asla bırakmaz, aksine daha da odaklanır, yavaş yavaş biçimini ve anlamını değiştirir, tamamen onun yerine geçerek kendisi bir amaca dönüşürdü. Ondan sonra nesne ikinci plana düşer, yalnızca ismi kalır ve nefret billurlaşır, kendi yasalarına ve gereksinimlerine göre gelişip büyür, bir tür tersine çevrilmiş aşk gibi güçlenir, yaratıcı olmaya başlar ve insanı kendine esir ederdi; besleneceği yeni bir itici güç ve saik bularak hep daha çok nefret etmek için kendisi bir güdü yaratırdı. Ve çarşı esnafı bir kere derin bir hınçla nefret edeceği kişiyi seçti-

ğinde o kişi er ya da geç, bu nefretin gizli fakat sebatkâr ve hain yüküyle belasını bulurdu, arşıyı toptan yok etmediğı, esnafın soyunu kurutmadığı sürece bir kurtuluş umudu kalmazdı.

Bu nefretleri kör ve sağırdu ama dilsiz değildi. arşıdayken fazla bir şey konuşmazlardı, çünkü Celal Celal'di, ama akşamları kendi mahallelerinde karşılaştıkları nda çenele-ri düşer, hayal güçleri şahlanırdı. Havanın durumu da elverişliydi bunun için. Sonbaharın sonlarıydı. Geceler hâlâ güzeldi. Karanlık gökyüzü kıvılcımlar saçarak kayan, ufalanan alçak yıldızlarla bezeliydi, her birinin geçişinde gök kubbe boydan boya dalgalanır, izleyenlerin gözünde bir tabloya dönüşürdü.

Dik yamaçlarda ateşler yakılmıştı. Son erik reçelleri kaynatılıyordu. İnsanlar bu ateş başlarında geziniyor ya da oturuyor, işlerini yapıp sohbet ediyordu. Her tarafta, hikâyeler anlatılıyor, espriler yapılıyordu ve meyve, kabuklu yemiş, kahve-tütün ve hemen hemen her yerde konyak bulunuyordu. Vezir'in ve "hortumlu"nun konuşulmadığı tek bir ateş başı, tek bir buluşma yoktu, bununla birlikte kimse isimlerini zikretmiyordu.

"Fazla sürdü bu!" "Yetti artık!"

Sohbetlerin çoğı bu kutsal sözlerle başlıyordu. Bunlar Travnik arşısında geçen senelerde ve asırlar boyunca birden fazla kez işitilmişti. Tükenme noktasına gelene kadar bezdirilmemiş tek bir nesil kalmamıştı ve bu bir ömür içinde birkaç kez tekrarlanabiliyordu. Yaşanan bir felaketin ne zaman fazla gelmeye başlayacağı, bu sözlerin ne zaman içtenlikle söyleneceğini tam bir kesinlikle bilemiyordu insan. Derin bir iç çekiş ya da kenetlenmiş dişlerin arasından çıkan belli belirsiz bir yakarış gibiydi bu.

Tek fark aynı sorunların, ateşin başındaki farklı gruplarca farklı şekillerde ifade edilmesi ve tartışılmasıydı. Kabaca

söylersek üç grup vardı. Genç adamlardan oluşan ilk grup, çoğunlukla kızlardan ve kur yapmaktan, oyunlardan ve bar maceralarından konuşuyordu. İkinci grupta daha yoksul olan çarşı esnafı, küçük ölçekli tüccar ve zanaatkârlar vardı. Üçüncü grup ise nüfuzlu toprak sahiplerinden, zenginlerden, “işadamları” ve “sermayedarlardan” oluşuyordu.

İlk tipteki ateş başı topluluklarından birinde, yalnızca iki genç oturuyordu. Misafir eden Sećeragić'ti, misafiri ise Gluhbegović. Sećeragić henüz yirmilerine gelmemiş, solgun, kambur bir tek çocuktü, konuğu da onunla aynı yaşlardaydı, uzun boylu, yapılı, metal bir çubuk gibi bitişik, uçlara doğru incelerek kıvrılan düz, seyrek kaşlarının altında ki keskin mavi gözleriyle dürüst bir delikanlıydı. Her yönden farklı olmalarına rağmen ayrılmaz bir ikiliydiler ve diğerlerinden ayrılıp kendi aralarında o yaş grubundan insanları keyiflendiren ya da üzen konulardan farklı bir şeyler konuşmayı severlerdi.

Günlerden cumaydı. Öbür arkadaşları kızlarla çitlerin ardından ya da kapı aralığından fısıf fısıf konuşmak için mahallelerine dağılmışlardı.

Kaynayan reçel kazanını karıştıran oğlanın etrafında birkaç kız dolanırken, bu iki genç sessizce sohbet edip sigara içiyordu.

Kendi içine gömülmüş gibi duran kambur delikanlı, ateşe bakarken yanındaki arkadaşına şöyle dedi:

“Kimse Vezir ve fili haricinde bir şey konuşmuyor.”

“Herkes yaka silkti de o yüzden!”

Tekrar tekrar aynı şeyi duymaktan bıktım: Vezir ve “hortumlu”, “hortumlu” ve Vezir. Bir an düşündüğümde o yavru hayvan için üzülüyorum da. Suçu ne ki? Uzaklarda bir yerde yakalanmış, zincire vurulmuş ve satılmış, Vezir de onu buraya, bu yabancı diyara getirmiş, yapayalnız ve acı içinde. Ve sonra şöyle düşünüyorum; Vezir de buraya zor-

la getirildi, onu da buraya gelmek isteyip istemediğini sormadan başkaları yolladı. Fakat sonra onu yollayan kişi Bosna'nın güvenliğini sağlamak, ona bir düzen getirmek için birini göndermek zorunda kaldı. Dolayısıyla bana öyle geliyor ki herkes bir başkasını zorluyor, kimse olmak istediği yerde değil ve o da olmak istemediği ve kimsenin onu istemediği bir yerde.”

Gluhbegović araya girdi: “Ama bir şeyi gözden kaçırıyor-sun akılsız dostum! Doğru değil bu düşüncen. Sen kimin kimi yolladığına kafa yorarken, burada olan kişi senin hayatını mahvediyor. O yüzden endişelenmeyi bırak ve kimsenin seni kandırmasına izin verme, en yakında kim varsa ona saldı, o kadar.”

“Ah,” diye iç çekti kambur, “İnsan canını sıkan herkese ve yakınında kim varsa ona saldırırsa sonu gelmez bunun.”

“E ne olmuş! Benim umurumda değil!”

Seceragić bir şey demedi, yalnızca biraz daha kendine gömüldü ve ateşi daha bir dikkatle izlemeye başladı.

Bu ateş başındaki sohbetten şehirle ya da fille ilgili bir sonuç çıkmadı, çıkamazdı da çünkü sözcüklerle bir yere varılamazdı.

Yine aynı civarda başka bir ateş başında daha farklı insanlar vardı. Bütün takım toplanmıştı. Yoksul çarşı esnafından on kadar kişi, kimisi sakince ve iştahla kimisi temkini elden bırakmadan, ağır ağır konyak içiyordu. Sohbetleri espriler, hain dokundurmalar, vakur monologlarla, hakikatin bir anlığına yanıp söndüğü incelikli palavralar ve çetrefil yalanlarla akıp gidiyor, koyulaşıyordu. Konyak insanlarda beklenmedik duygular uyandırmış, türlü fikirler ortaya çıkarmıştı, yeni kelimeler bulup cesur kararlar almışlardı, ateşin keyifli atmosferinde ve sükût içinde uyuyan dünyayı saran karanlıkta bu kararlar doğal ve kolayca gerçekleştirilebilir görünüyordu.

“Ya arkadaşlar o Vezir’in canavarı sinirime dokunuyor, sadece benim değil bütün çarşının da. Hayatımı cehenneme çevirdi!” dedi Avdaga Zlatarević sessiz bir tonda, öfkeyle.

Ve akabinde herkesin katıldığı sessiz fakat canlı bir sohbet başladı, hepsi kızgınlığını kendi üslubunca, kendi meşrebine, konumuna ve konyağın üzerinde bıraktığı etki derecesine göre ifade ediyordu. Çok geçmeden iki grup oluştu. Bir taraf atak ve saldırgandı, gözü pek açıklamalarda bulunuyor, cüretkâr öneriler getiriyordu, öbür taraf ise daha uzlaşmacı, söylediklerinde temkinliydi ve gizlice fakat emin bir şekilde, gürültü patırtı ve kulis yapmadan amaçlarına ulaşabilecekleri daha dolambaçlı yol ve yöntemler izlemeye meyilliydi.

Toprak sahiplerinden ufak tefek, kızıl saçlı, sıska, sinirli ve sivri dilli, kısa sert bıyıklı biri katlanmak zorunda kaldıkları bu aşağılanma karşısında titreyerek konuşulan her şeyi onayladı. Travnik’e ve onu bu çukura atanlara lanet etti. “Yakmalıyız bu şehri”, dedi, “öyle ki odunluklarda fare bile kalmamalı.” Bütün Bosna’ya adamakıllı sövdü. Öfkeden kıpırmızı kesilerek, “kahretsin, hiçbir ülkeye benzemezdi burası,” dedi, “üstüne basıp geçmeyen kalmadı; tek eksik fil-di ve işte o da gelip resmi tamamladı.” “Ah,” dedi, “bir daha dükkânıma yaklaşırsa bir tüfek alıp kafasını 20 dirhem kurşunla doldurmak istiyorum, ondan sonra bırakın çarşıda öldürsünler beni!”

Bir tek, oraya geldiğinde ayık olmayan bir adam boğuk sesiyle onaylar gibi bir şey mırıldandı. Öbürleri hiçbir şey söylemedi. Bu adamı ve savurduğu tehditleri iyi biliyorlardı. Bahsettiği yirmi dirhem kurşunu sık sık birilerinin kafasına doldururdu ve hedefindeki herkes yaşamını şu güne kadar sağlık ve sıhhatle sürdürmüş, rızkını yemiş, güneşte ısınmıştı. Fakat Travnik’in silahlarının rastgele ateşlenmediğini ve hedeflerinde biri varsa gürültüyle patlamadıklarını da biliyorlardı.

Sohbet devam etti. Toprak sahibi tehditler savurmayı sürdürdü, öbürleri de adamın söylediklerini daha sessiz bir tonda ve fazla detaya girmeden, çoğunlukla fısıldayarak tekrarladı. Öneriler de sunuldu. Birçoğu tam olarak ne olduğunu bilmemekle birlikte “bir şey yapılması gerektiğini” düşünüyordu. Bazıları ise daha itidalli fakat emin yöntemler izlemekten ve bunları uygulayacakları vakit gelene kadar sabırla beklemekten yanaydı.

“Ne kadar bekleyeceğiz?” diye araya girdi daha saldırgan olanlardan bir tanesi, “filin iyice büyüyüp evlerimize girmesini, ailelerimize saldırmasını mı bekleyeceğiz? Bir filin yüz yıldan fazla yaşadığını biliyor musunuz? Ha?”

“Fil o kadar uzun yaşıyordur belki,” dedi solgun, yaşlı bir tüccar, sakince “ama sahibi, Vezir, öyle değil.”

Bu noktada itidalli olanların hepsi başlarını kesin kes onayladıklarını gösterecek şekilde salladı. Daha saldırgan olanlar filin sahibinin kim olduğunu hatırlayıp bir an sustu ve sohbet bir kez daha fısıltı seviyesine düştü.

İnsanların böylesine atıp tuttuğu ve fısır fısır yakındığı bu ateş başı buluşmalarından bile gerçek bir sonuç ya da işe yarar bir karar çıkmıyordu. Yalnızca çarşığı filin zulmünden kurtarmak için, öneri sahibini ve bazen dinleyenleri de keyiflendiren, cüretkâr fikirler ortaya atılıyor fakat ertesi sabah, etraf aydınlanınca kimse bunları eyleme dökmeyi aklından bile geçirmiyordu. Ertesi akşam yine böyle bir ateş başı buluşmasında aynı hayaller ve hikâyeler bir kez daha tekrarlanıyordu. Nadiren de olsa bazen bir sohbetin, bir önceki gece getirilen bir teklifi değerlendirme düşüncesiyle ertesi gün de devam ettiği olurdu fakat bu hiçbir zaman ciddiyetle ele alınmaz ve genelde yeni bir hikâyenin ortaya çıkmasıyla sonuçlanırdı. İşte Aljo ve hortumlunun hikâyesi de böyle doğmuştu.

Ilık, açık bir eylül gecesi erik reçelini karıştıranlar şarkı

söylüyor, ateşin başında kahveleri, konyakları ve tütünleriyle boş boş oturanlar da aralarında sohbet ediyordu. Herkes söylediği her kelimeyi beğeniyor, gözlerinin gördüğü, parmaklarının dokunduğu her şeyden keyif alıyordu. Hayat kolay değildi, ucuz değildi, güvenli değildi fakat insan hayatla ilgili bolca düş kurabilir, hakkında nükteyle, hikmet ve ferasetle konuşabilirdi.

Ateş başı gruplarından biri özellikle canlıydı. On kadar tüccar Aljo Kazaz'ın etrafında toplanmış oturuyordu. En "önemsiz" topluluk onlardı fakat yine aynı nedenle en radikal de onlardı.

Aljo'nun çarşıda küçük fakat işlek ve tanınan bir ipek kumaş dükkanı vardı, örgü kurdeleler, plili aksesuarlar, ipek çanta ve kemciler satıyordu. Kazaz ailesi geniş ve nüfuzlu bir aile olan Sahbegović'lerden geliyordu ve şu an onlardan geriye kimse kalmamıştı. Ailenin yalnızca bu kolu şartlar yüzünden topraksız kalmış ve ticarete yönelmişti. Şimdi elli yıldan fazla bir süredir ipek tüccarları loncasında bir yerleri vardı. Kazaz, yani ipek tüccarı, soyadını da böyle edinmişlerdi. Hepsi iyi insanlar ve hünerli zanaatkârlar olarak nam salmıştı. Aljo da bu özellikleri taşıyordu, yalnızca biraz ayrıksı ve ne yapacağı belli olmayan biriydi. Kanlı canlı yüzü, hep gülümseyerek parlayan kara gözleri ve yüzünü kaplayan kara, seyrek, eğri büğrü sakalıyla uzun boylu ve yapılı bir adamdı. Nüktedan biri olarak bilinirdi, naif fakat akıllıydı, başkalarının dile getirmeye cesaret edemediği şeyleri söyleyebilecek, kimsenin yapamayacağı şeyleri yapabilecek kadar zeki ve cesurdu fakat ne zaman dünyayla dalga geçtiğini ne zaman şaka yoluyla hakikati söylediğini ya da ne zaman başkalarının "hakikat" dediği şeyi tiye aldığını hiçbir zaman tam kestiremezsiniz. Gençken Süleyman Paşa komutasındaki orduyla birlikte Karadağ'a gitmişti, orada şakalarıyla olduğu kadar cesaretiyle de öne çıkmıştı.

Aljo daha yerine oturamadan sorularla karşılandı.

“Aljo merak ediyoruz da dünyadaki en kötü, en korkunç şey nedir ve en hoş, en güzel şey?”

“En kötü şey Karadağ’ın kayalık dağlarında önünde ve arkanda bir tabur Karadağlı’yla rüzgârlı bir gece geçirmektir.”

Aljo bunu hemen, düşünmeden, ezbere bıklığı bir şey gibi söylemişti fakat sonra aniden irkildi, sessizleşip derin düşüncelere daldı. Herkes öbür soruyu da cevaplaması için ısrar etti fakat o onlara uzun bir müddet parıldayan kara gözleriyle muzipçe ve meydan okurcasına baktı ve ondan sonra yavaşça: “En hoş şey? ... En hoş?... Eh, nedir en hoş şey?... Ancak bir akılsız bunu sorabilir, akıllı olan herkes bilir bunun cevabını. Herkes bilir, sormanıza gerek yok. Kafa bulmayın benimle!”

Fakat ilk birkaç masum espriden sonra konu hemen “hortumluya” geldi. Bildik şikâyetler, tehditler, atıp tutmalar. Biri çarşıdan beş kişinin seçilmesini, Vezir’e gidip fil ve kafilesi hakkında açıkça şikâyetle bulunmasını teklif etti.

Ufak tefek, soluk bir adam olan terzi Tosun Ağa, küçük konyak fincanını boşalttı ve keskin bir nefes vererek (konyakla yanan nefese mutlaka etkili sözler refakat eder!): “Beni ilk sıraya yazın!” dedi.

Bu adam zerrece insanlık taşımayan, karanlık ve günahkâr biriydi fakat tam da bu nedenle öyle kibirliydi ki bu kibiri içindeki her şeyden, korkudan bile, daha güçlüydü. Konuştukça ateşin parlak ışığında daha bir solgun, bitkin ve zayıf görünüyordu, bir hayatıyet taşımıyordu içinde sanki ve o an kafası kesilse kimse çok bir şey kaybettiğini söylemezdi.

“Hadi bakalım! Eğer ilk sen gideceksen o zaman ben de en azından üçüncü olurum,” dedi Aljo gülerek.

Fakat öbürleri fincanlarını boşalttı ve yarışmak için sıraya girdi.

“Ben gideceğim!”

“Ben de gideceğim!”

Uzun süre bu şekilde atıp tutarak, birbirlerine meydan okuyup yarıştılar. O gece seçilen beş kişi ertesi sabah Tosun Ağa'nın dükkânının önünde buluşup konağa gideceğine, vezirin huzuruna çıkacağına, çarşının “hortumlu” ve acımasız, kural tanımaz bakıcılarıyla ilgili gerçek düşüncelerini söyleyeceğine ve ondan “bu derdi sırtlarından almasını” isteyeceğine dair ağır yeminler ederek somut bir planla gece geç bir vakitte dağıldılar.

O gece çoğu uyumadı, dehşet içinde bir kadeh içki sonrası herkesin ortasında Celal'le bizzat yüzleşeceğine gerçekten söz vermiş olabilir miydi yoksa bu çılgın bir düşünüydü diye düşünüp durdu.

III

Ertesi gün gelip çatı, buluşma vakti geldiğinde beş kişiden üçü buluşma noktasına gelmişti. Öbür ikisini hiçbir yerde bulamadılar. Giderken bir tanesinin midesine öyle bir kramp girdi ki yol üstündeki sık ağaçlıklı bahçelerden birine sapıp ortadan kayboldu. Yalnızca Aljo ve Tosun Ağa kalmıştı. İstiflerini bozmadan yürüdüler, ikisinin de aklından aynı şey geçiyordu; geri dönüp bu tehlikeli ve anlamsız işten vazgeçmek. Fakat ikisi de bu hislerini öbüründen önce söylemek istemediği için devâm ettiler. Ve böyle birbirlerinden çekine çekine konağın önüne, Laşva'nın üstündeki köprüye kadar geldiler. Tosun Ağa zaten geride kalmıştı, Aljo da köprüde durmayı planlıyordu, sonra arkasına dönüp bakacaktı. Bu düşünceleri, duyduğu bağırış çağırışla dağıldı. İki adam köprüünün öbür ucundaki bekçi kulübesinden bağırarak bir şeyler söylüyordu. İlk başta onu oradan kovdukları

nı zannetti, büyük bir ferahlama hissiyle geri dönmek üzereydi ki onu çağırıldıklarını anladı, elleriyle işaret ediyorlardı.

“Gel, gel!”

“Buraya, bu taraftan!”

Muhafızlara takviye geldi, birini bekliyorlardı sanki. İki pırıl pırıl tıraşlı asker ona doğru yaklaştı. Aljo ürperdi, fakat kaçış yoktu. İşlerini kolaylaştırmak için hemen onlara doğru ilerledi. Ona sert bir tonda nereye gittiğini ve buralarda ne aradığını sordular. Sesine masum ve doğal bir hava vererek, biraz erik toplamak için Haliloviçi'ye gittiğini fakat yolda karşılaştığı bir komşusuyla lafa daldığını ve hiç fark etmeden konağa kadar geldiğini söyledi. Kendine ve yaptığı bu dalgınlığa güldü, geniş, masum, aptallık derecesine varacak kadar naif bir gülümsemeydi bu. Muhafızlar ona bir süre daha şüpheyle baktı, sonra yaşlıca olanı daha ılımlı bir sesle: “Devam et, yürü hadi!” dedi.

İlk baştaki korkusu dinmiş, artık sakinleşmiş olan Aljo, içi rahatladığı için, bu iyi kalpli genç adamlarla laflamak, atlattığı tehlikeyi espriye vurmak gibi garip bir istek duydu. “Haklısınız gençler, böyle devam edin, Sıkı koruyun burayı! Ve verilen emirlere itaat edin! Tanrı komutanınıza uzun ömür versin.”

Celal'in askerleri, bu acımasız profesyonel katiller, donuk yüzlerinde yapmacık bir gülümsemeyle izlediler onu.

Tepeyi çıkıp Vezir'in bahçelerini çevreleyen dış duvara geldiğinde bir kez daha dönüp askerlere gülümsedi ama onlar ona bakmıyordu artık. Aynı anda hemen Laşva'nın öbür tarafına baktı, Tosun Ağa çoktan gözden kaybolmuştu, arkadaşını yüzüstü bırakmış, bir önceki gece verdiği yeminlerin hiçbirini tutmamıştı.

Çitlerin içinden geçerek engebeli patikanın en tepesine tırmandıktan sonra küçük bir düzlük çıktı önüne, meyve-

leri toplanmış, yaprakları solmaya başlamış bir armut ağacının altına gelmişti. Orada oturdu, tütününü çıkardı ve bir sigara yaktı.

Gızlı konak, çok aşağılarda, Laşva'nın sağ yakasında, vadinin görünmeyen tarafındaydı; tüm Travnik oradan, üstünde yukarı doğru mavi bir baca dumanı tüten, iki üç bacadan çıkan dumanın birleşip tek bir hat oluşturarak gökyüzüne yayıldığı, incelip dağıldığı kara, gri, sıkış tıksık bir çatılar yığınınan ibaret görünüyordu.

Ancak o zaman, sigarasından ilk nefesi çekip sakinleşmeye başladığında anladı o sabah ne fena bir şekilde aldatılıp yüz üstü bırakıldığını, çarşının ona ne yaptığını, aslında hiçbir şekilde kendisine dert olmayan bir şeyi şikâyet etmesi, kendilerinin savunmaya cesaret edemediği bir şeyi savunması için onu o korkunç yere kimsesiz, bir başına yolladıklarını.

Şimdi o yükseklikten doğup büyüdüğü yeri sanki yeni gözlerle görüyormuş gibi tuhaf bir hissiyatla izledi. Dükânından günün bu saatinde çıkmayalı, şehrin bu tarafına geçmeyeli veya bu yüksekliğe tırmanmayalı yıllar olmuştu. Bu bölge ona tuhaf ve yabancı geldi, o kadar yeni ve farklı ve o kadar önemli düşünceler akın ediyordu ki zihnine başka her şey dışarıda kalmıştı, zamanın nasıl geçtiğini fark etmedi. O yükseklikte, aklında bu düşüncelerle öğleni geçirip akşamüstüne kadar oturdu. O ılık eylül gününde, şakanın ve gerçeğin çoğunlukla med-cezir gibi birbirini izlediği, iz bırakmadan birbirinin yerine geçtiği o zihinde kimbilir neler dönüyordu. Daha önce hiç düşünmediği şeyleri düşündü, o sabah olanları, fili, çarşayı, Bosna'yı ve İmparatorluğu, yönetimi ve halkı, genel anlamda hayatı. Bu kadar keskin ve etkin düşünmeye alışık bir zihin değildi bu, fakat bugün, burada, onun zihni bile kendisinin, Aljo'nun ve onun gibi, ondan biraz daha deli, biraz daha akıllı, biraz da-

ha zengin, çok daha fakir yüzlerce kişinin nasıl bir şehirde, nasıl bir ülkede, nasıl bir İmparatorluk'ta yaşadığına ilişkin zayıf bir idrak kıvılcımının bir anlığına çakmasına izin verdi; ne tür bir hayat yaşadıklarını, çılgınca sevdikleri ve bedelini ağır ödedikleri bu sefil, kıymetsiz hayatın, düşününce değmediğini, evet, kesinlikle değmediğini. Ve zihninde bütün bu düşünceler sonuçta bir noktada birleşti: İnsanların cesareti ve isteği yoktu.

Aljo dönüp dolaşıp aynı sonuca varıyordu, bu lanet insanlar korkuyor, korktukları için etkisiz kalıyordu. Bu şehirdeki herkes az ya da çok korkuyordu, fakat korkusunu yüzlerce farklı yolla gizliyor ya da bunu kendisinin ve başkalarının gözünde haklı çıkarıyordu. İnsan bunu yapmamalı! Gururlu ve cesur olmalı ve kimsenin ona suçlayıcı gözlerle bakmasına izin vermemeli. Çünkü insan ufacık bir hakarete bile öfkeyle parlamadan (ve parlamamıştı kimse, içlerinde ateş yoktu) bir kez boyun eğdi mi işi biterdi, herkes ezerdi onu, yalnızca Sultan ve Vezir değil, Vezir'in hizmetlileri de filler ve pirelere varıncaya kadar diğer bütün hayvanlar da! Celalettin başımızda olduğu sürece hiçbir şey olmaz bu Bosna'dan, bugün Celalettin, yarın Allah bilir kim, ondan daha beter, daha korkunç bir başkası. Hayır, pes etmemeli insan, dik durmalı ve kimsenin üzerinde hâkimiyet kurmasına izin vermemeli. Kimsenin! Peki nasıl? Vezir'in yüzüne karşı tek bir dürüst, anlamlı söz söyleyecek beş kişi toplayamadığın bir şehirde mümkün mü bu? Yapacak hiçbir şey yok, hiçbir şey! Bu ülkede ne zamandır durum bu: Kim cesur ve gururluysa hemen rızkını ve özgürlüğünü, servetini ve hayatını kaybeder, kim başını önüne eğip korkuya teslim oluyorsa o da kendinden çok şey kaybeder, korku içini kemirip durur öyle ki artık hayatının bir kıymeti kalmaz. Celalettin döneminde yaşayan herkes bu ikisinden birini seçmek zorunda kaldı. Seçebilenler tabii. Peki, kimler seçebiliyordu?

Aslına bakılırsa o bile, bütün bunları düşünmesine rağmen o bile, ne diyebilirdi kendi için? Hep yürekliğiyle tanınırdı ve on kişinin cesaretine sahip olmakla övünürdü, Travnik'in yarısından daha cesur ve geri kalan yarısından da daha gözü kara olduğunu söylerdi. Diğerleri de onu överdi. Ve dün gece ateşin etrafında otururken cesurdu; şimdi de aynı şekilde cesurdu, öyle hissediyordu, peki muhafızlarla konuşurken nereye gitmişti cesareti, o akıl almaz korku haricinde bir şey hissedemediğinde ve bacakları gövdesini tepeye zor taşıdığında neredeydi? O dört korkak olmadan da hakikat yine hakikat ve doğru yine doğru değil miydi? Evet, evet ne Travnik'in ne de çarşı esnafının yüreği ya da gücü yoktu artık, kalan son nefeslerini de komiklikler yapıp alay etmeye, kurnaz planlarla komşularını kandırmaya, köylüleri kazıklamak için sefil bir sikkeyi iki sikke göstermeye harcıyorlardı. Bu yüzden böyle yaşıyorlardı ve bu yüzden hayatları bu kadar kötü, bu kadar berbattı.

Aljo uzun bir süre bunları düşündü ve başka birçok tuhaf şey de düşündü, fakat en sonunda hepsini kendi çıkmazında, çözümsüz, bıraktı.

Çobanlarının tepeden aşağı sürdüğü sığırların çingirak sesini duyunca bu düşünceleri dağıldı. Akşam karanlığında ağır ağır şehrin yolunu tuttu. Aşağı inerken tepedeki o küçük düzlükte aklından geçen bu yeni ve karmakarışık düşünceler yerine oturmaya başlayınca yavaş yavaş tekrar eski Aljo'ya, o şakalar yapıp etrafa sataşmayı seven çarşı insanına döndü, attığı her adımla birlikte bütün çarşıdan bunun acısını çıkarma, boş palavralarına ve korkaklıklarına hak ettikleri şekilde karşılık vererek onları ahmak duruma düşürme isteği arttı. Bunu düşününce yüzü eski, muzip gülümseyişiyle yeniden yumuşadı. Kimseye görünmeden ara sokaklardan evine ulaşmaya çalışırken neşeyle intikamını alıp herkesi gülünç duruma düşüreceği bir oyun kurdu kafasında.

Eve döndüğünde karısı ve çocukları endişeli bekleyişlerinin ardından ağlamaklı bir sevinçle karşıladı onu. Güzel bir yemek yedi ve iyi bir uyku çekti, ertesi sabah evden çıktığında zihninde önceki günün ıstıraplı düşüncelerinden eser yoktu, bunun yerine içinde, konağa yaptığı ziyaret ve Vezir'in huzuruna çıkmasına ilişkin en ince ayrıntısına kadar tasarlanmış bir hikâye taşıyordu.

Çarşı esnafı önceki gün dükkânlarını açtığında Aljo Kazaz'ının kapalı olduğunu hemen fark etmişti. Çok geçmeden Tosun Ağa'nın ölüden beter bir vaziyette geri döndüğü ve Aljo'nun konakta muhafızların arasında kaybolup gitmediği ortaya çıkmıştı. Bazıları kepenklerin ardından endişeyle, gizli gizli Aljo'nun dükkânını gözlemiş, bazıları da gidip bir bakması için çırağını yollamıştı, ama çocuk hep aynı haberle dönmüştü, Aljo'nun dükkânı açık değildi.

O akşam çarşı bu huzursuzlukla kapanmıştı. Ve Aljo sabah sağ salım, gülümseyerek geldiğinde, her zamanki gibi kepenklerini açıp bir top sarı ipek kumaşı dükkânın tezgâhında sakince, boylu boyunca açtığında epey bir rahatlamıştı çarşı esnafı. Bir önceki gün Aljo'nun akıbetinden derin bir endişe duyarken (bu onların da akıbeti anlamına geliyordu) şimdi korktukları için kendilerine biraz kızdılar ve bu korkularını serinkanlı bir aldırmazlıkla savuşturup gözü pek olanın hep sapaşğlam döneceğini bildikleri için her şeyin yolunda gideceğini tahmin ettiklerini söylediler. Bazı meraklı aylaklar Aljo'nun dükkânının etrafında gezinmeye başlamıştı bile. O da neşeyle herkesin hatırını sordu fakat sinsi bir muziplikle gülümsemek haricinde tek bir laf çıkmadı ağzından. Bütün gün sürdürdü bunu. Çarşı meraktan kıvransa da Aljo inatla sessizliğini korudu. Ancak akşam çöktüğünde evvelki günün hikâyesini, aynı işi yaptığı komşularından birine yavaş yavaş, sır verir gibi anlattı.

“Sana her şeyi anlatabilirim, dedi Aljo, “çünkü biliyorum

ki senden çıkmaz bunlar. Açıkçası muhafızlar beni alıp götürürken Tosun Ağa'nın köşeyi dönüp kaybolduğunu görmek üzdü beni ama yapılabilecek bir şey olmadığının farkındaydım. Onlara iş için yola çıktığımı, Vilenica Tepesi üzerinden Halilović'e gittiğimi söyledim ama inanmadılar. Her şeyi biliyoruz, dediler, konağa geliyordun, eh, buradasın işte, konak seni bekliyor. Sonra beni konağa götürdüler, bir avludan ardından bir diğerinden geçerek geniş, karanlık bir odaya girdik. O sırada başka biri olmak için neler vermezdim. Beni orada yalnız bıraktılar. Bekledim, bekledim: türlü türlü şey geçti aklımdan, sürekli acaba tekrar eve dönebilecek miyim diye düşündüm. İki-üç kapı gördüm fakat hepsi kapalıydı. Bir tanesinin deliğinden gün ışığı kadar parlak bir ışık süzülüyordu. Parmak uçlarımda ilerleyip bakmak için eğildim; fakat daha gözümü deliğe yerleştiremeden kapı açıldı ve dört ayak üstünde ısıltı aydınlatılmış geniş bir odaya düştüm. Ayağa kalktığımda gördüklerim gerçekten müthişti. Her yerde pahalı halılar ve her türden konfor. Bütün oda reçine kokuyordu. Ağır silahlar kuşanmış pelelinli iki adam vardı, aralarında, biraz geride Celalettin Paşa'nın kendisi duruyordu. Hemen tanıdım onu. Bana bir şey sordu ama sersemlemiş olduğum için hiçbir şey duymadım. Tekrar sordu: 'Kimsin ve ne istiyorsun?' Sesi ipek gibiydi. Bir şeyler gevelemeye başladım, konuşan başkasıydı sanki; fil hakkında konuşmak için toplandığımızı, buraya bir ricada bulunmak için geldiğimizi söyledim. 'Başka kim vardı seninle?' diye sordu Vezir yine o dalgın sesiyle, gözlerimin tam içine bakıyordu. Kalakaldım, kanım dondu. Arkamda en azından o titrek Tosun'u görmeyi umarak etrafıma bakındım, ama kimsenin olmadığını, herkesin hainlik edip beni o korkunç yerde yüz üstü bıraktığını bildiğim için orada bulunma sebebimi tek başıma açıklamaktan başka çarem yoktu. Ve işte o anda bir şey fikrimi değiştirmeme sebep oldu.

Kendimi toparladım ve yüzümü doğrudan vezire çevirerek başımı eğip (bu konuşmaya uzun süredir hazırlanıyordum gibi) ellerimi göğsümde kavuşturdum ve özgürce konuşmaya başladım.

‘Pek kıymetli Paşam, ben buraya bütün çarşı adına gönderildim, başınız ağrıtmak değil niyetim (zaten kim böyle bir şeyi aklından geçirmeye cüret edebilir), yalnızca sekreter efendiden, nasıl desem, size bir dileğimizi ve ricamızı iletmesini istemek için buradayım; sizin bu filiniz, deyim yerindeyse, kentimizin iftihar ve güzelliği oldu ve bu filden en azından bir tane daha sipariş ederseniz çarşıdaki herkes bahtiyar olacak, bu sayede bütün Bosna bize imrenecek ve hayvan da böyle yalnız ve arkadaşsız kalmayacak. Onu kendi hayvanlarımızdan çok sever olduk. İşte size bütün çarşı adına bunları söylemem, bu ricayı iletmem için yolladılar beni, tabii yine de ne yapacağınızı en iyi siz bilirsiniz. Yalnızca, eğer üç dört tane daha sipariş ederseniz bu biz çarşı ahalisine hiç yük olmaz. Ve başka bir şey iştirseniz de inanmayın, bu ancak çarşıda bizim selamı sabahı kestiğimiz kötü kalpli, yalancı insanların sözleri olacaktır. Böyle birden karşınızda bittiğim için de beni bağışlayın.’ İşte bunları söyledim, bütün bu fikirler aklıma nereden geldi hiç bilmiyorum. Konuşmam bittiğinde diz çöküp Vezirin elini ve eteğini öptüm, o da maiyetindekilerden birine bir şey söyledi, ne söylediğini duymadım ve sonra ortadan kayboldu. Ama iyi bir şey söylemiş olmalı, çünkü o iki adam bana karanlık odaya ve ardından da avluya kadar son derece nazik bir şekilde eşlik etti. Vezirin bütün hizmetlileri orada toplanmıştı, on-on iki kişiydiler, hepsi en az bir kadıymışım gibi gülümseyip selamladı beni. İki tanesi yanıma gelip avucuma bir parça iyi tütün koydu, diğer elime de kek ve şerbet dolu bir poşet ilişirdi ve beni gelinmişim gibi kapıya kadar geçirdi.”

“Ve şunu da söyleyeyim, köprüyü ve Laşva’yı görünce sanki yeniden doğdum. İşte böyle, oradan bu şekilde tek parça halinde çıktım. Ah, eğer çarşının ve benimle yola çıkanların isteklerini iletseydim bugün kepenklerimi açamazdım, güneş sabah beni ısıtmazdı. Lütfen bunu ne olursa olsun anlatma kimseye... Ne derler biliyorsun.”

“Tabii, tabii endişelenme. Peki ne düşünüyorsun, sence Vezir bir fil daha alacak mı?”

Aljo omuzlarını silkti ve çaresizce ellerini kaldırdı. “Yalnızca Tanrı bilir ve çarşı bunun tasasına düşebilir, çünkü bundan sonra yaşadığım sürece artık Vezir ya da fillerle başka bir alışverişe girmeye niyetim yok.”

“Hmm,” diye homurdandı komşusu, ne yapıp edip en azından birkaç kelime daha almak istiyordu ağzından fakat Aljo yalnızca gülümsedi ve ısrarla sessizliğini korudu.

Hikâyesini bitirip dinleyicisine veda ettiğinde çarşıya adeta bir çığırkan saldığını biliyordu. Ve gerçekten de akşam çöktüğünde şehirde Aljo’nun konağa yaptığı ziyaretin hikâyesini en ince ayrıntısına kadar duymayan bir dükkân bile kalmamıştı.

O sonbahar Aljo’nun hikâyesi dükkânlarda ve ateş başlarında tekrar tekrar anlatıldı. Bazıları onu tüm çarşıyla alay eden deli, düzenbaz biri olduğu için kınadı, bazıları da destekledi ve bütün bunları başlatıp sonra o zavallıyı son anda yalnız bırakanları suçladı, üçüncü grup, dargın bir sessizliğe büründü, bu mevzuya önderlik etme ve şikâyetleri Vezir’e iletme işi ayaktakımından terzilere ve ipek tüccarlarına bırakılınca ancak bunun bekleneceğini düşündü, dördüncü grup ise böyle bir dönem ve bu tür insanlar için ne düşüneceğini bilmemenin hırçın şaşkınlığıyla başlarını salladı. Fakat ipek tüccarının hikâyesi hızla yayıldı ve kişiden kişiye aktarılırken bir şekilde hem içeriği hem de biçimi değişti. Aljo, kendisi, hiçbir şey söylemedi, ne “evet” ne “hayır”,

ne siyah ne beyaz ve akşam ateş başına geldiğinde ardı arkası kesilmeyen sorulara karşılık olarak yalnızca gülümsedi, çenesini okşayarak: “Çarşı bana iyi bir ders verdi, ona teşekkür ederim buradan!” dedi. Ve elini kalbinin üstüne koyup başını eğerek selamladı onları. İnsanlar öfkelenildi, ciddi bir şekilde konuşulamayan bir soytarıymış gibi baktılar ona ve bunu o yokken yüksek sesle dillendirdiler.

Üçüncü türden bir ateş başı daha vardı. Bunlar sayıca en az olan gruptu, hep aynı kişiler olurdu ateşin etrafında fakat buranın atmosferi öbürlerinden epey farklıydı. Bunlar çarşının “rehber fenerleriydi”, çoğunluğu yaşlı, saçları ağarmış, sakın kişilerdi ve istisnasız hepsi varlıklıydı. Burada konyak ya da kahkaha yahut neşeli, gürültülü bir eğlence yoktu, hınnun yerine uzun duraksamaların, anlamlı bakışların ve sessizce bükülen dudakların kelimelerden çok daha fazlasını ifade ettiği ölçülü bir sohbet sürüyordu.

Onlar arasında da laf dönüp dolaşıp file geliyordu fakat bu, bir dizi genel yorumla, kendi içinde hiçbir şey anlatmayan, gerçek anlamını yalnızca söylenenlere eşlik eden bakışlarda ve mimiklerde kazanan ılımlı kelimelerle ifade ediliyordu, zira bu eşrafın yıllardır kullandığı asıl dil bu işaretlerdi. Yine de aslına bakılırsa çarşıyı “hortumludan” nasıl koruyacakları, boyunlarına yüklediği yükten kendilerini nasıl tek kalemde kurtaracakları, şikâyet etmeden ya da ses yükseltmeden, tehdit veya küfür savurmadan bu ateş başlarında kararlaştırılmıştı. Bu soru, eğer ki bir çözümü varsa, yalnızca burada, bu yaşlı ve varlıklı çarşı esnafı arasında çözülebilirdi. Çünkü ancak kurnazlıkla çözülebilecek bir meseleydi bu ve kurnazlık da varlıkla birlikte yürürdü, ondan önce gelir ve onu takip ederdi.

Böylece çarşıdakiler evlerinde, bahçelerinde ve ateş başlarında şakalaşıp, hikâyeler uydururken bazen yüksek sesle, bazen fısıldaşarak file ve onu buraya getiren kişiye sövdüler.

Hayallere dalıp öfkelenildi ve içerlediler fakat aynı zamanda sessizce hain planlar da kurdular.

Hiçbir yerde şikâyetler ve beddualar, fısıltıyla yayılan söylentiler ve entrikalar uzun süre sadece sözcüklerden ibaret kalmaz, hele Bosna'da asla. Hepsi epey bir zaman anlam-sız, içi boş laflar gibi görünür. İnsanlar sadece çaresizce ellerini kaldırırlar ve dişlerini sıkıp titrediklerini kimseye göstermezler. Fakat bir gün –ne zaman ve ne sebeple olduğunu kimse bilmez– her şey berraklaşır, biçimlenir ve eyleme dökülür. Yaşlıların sızlanmalarına ve hükümsüz tehditlerine ilk tepkiyi verecek güce ve beceriye sahip olan her zaman çocuklar ya da düşünmeden hareket eden gençlerdir.

Ağaçlarda cevizler olgunlaşmaya başladığında filin Travnik'in bu taze, olgun cevizlerini pek sevdiği ortaya çıkmıştı. Onları dallarında öyle bir sallıyordu ki yere düştüklerinde kuru, koyu yeşil kabukları çatlayıp açılıyor, o da onları dişleriyle toplayıp gerideki kocaman ağzıyla ezerek sert kabuğunu düzgünce sıyırdıktan sonra sütlü özünü çiğneyip büyük bir zevkle yutuyordu.

Çocuklar sokağa, filin önüne ceviz atıyordu, o da kısıcık boynunun üstündeki koca kafasını o dar kapıdan komik bir şekilde uzatarak özenle topluyordu onları. Bir gün çocuklardan birinin aklına ilginç bir fikir geldi. Cevizi kabuğuyla ikiye böldü, bir tarafının içini çıkardı ve yerine canlı bir arı koydu. Sonra ceviz bütünmüş gibi görünsün diye iki parçayı birleştirip filin önüne attı. Fil cevizi ağzında kırdıktan sonra birden başını sallamaya, garip bir şekilde bağırmaya başladı ve bakıcısından kaçtı. Ancak Laşva'ya yetişip soğuk suyu doyumsuzca, kana kana içince bir nebze sakinleşti. Bakıcıları onu bir at sineğinin soktuğunu düşündü.

Bu zeki ve zalim fakat acemi yöntem filin ağzına göre pek zayıf ve etkisiz kaldı. Fil çoğunlukla hem cevizi hem arıyı eziyor ve kismetini kılını kıpırdatmadan yutuyordu. Fakat

bu yalnızca başlangıçtı. Nefret duygusunda birleşen insanlar kararlı, şeytani ve hünerli olmaya başladılar.

Yaşı daha büyük olanlar da temkinli bir şekilde, göze çarpmadan çocukların şakalarına dâhil olmaya başlamıştı. Bu sefer de sokaklarda filin önüne elma atıyorlardı, öyle sıradan elmalar değil, büyük, lezzetli, ağzının tadını bilenlerin aradığı türden elmalar. Bunun bakıcıların şüphesini çekmeyeceğini düşündüler. Gelgelim Travnik halkı bu elmalar-dan bazılarını oyup içine kırık cam ve toz arsenik döküyordu, sonra da bütünmüş gibi görünsün diye oydukları kısmı tekrar yerine yerleştiriyordu. Camı ince toz haline gelene kadar eziyor, arseniği küçük miktarlarda koyuyorlardı. Sonra da kepenklerin ve kapalı pencerelerin ardından fili izleyip zehrin etkisini göstermesini bekliyorlardı. Zehrin yavaş etki edeceği fakat bir fili bile yere serebilecek güçte olduğu söylenmişti. Sonra Travnik halkı fil gibi iri bir hayvanı zehirlemenin ne kadar zor olduğunu gördü. Fil çarşının altını üstüne getirmeye devam etti. Fakat yine de kış bastır-dıkça kilo kaybetmeye ve muhtelif mide ve bağırsak bozuklukları göstermeye başladı. İlk başta insanların ona herhangi bir yiyecek vermesini yasakladılar, ondan sonra çarşıya gelmez oldu. Yalnızca konağın çevresindeki kırlarda kısa yürüyüşlere çıkartıldı. O aralar bir miktar canlandı. Kara dikkatli, ağır adımlarla basıyor, ön dişleriyle hafifçe dokunup bir kısmını ağzına götürüyor, sonra da öfkeyle havaya savuruyordu. Fakat bu yürüyüşler bile fil kendiliğinden hareketsiz kalma noktasına geldiği için giderek kısaldı. Orada samanlığın üstünde hafif hafif inleyerek yattı ve suya her zamankinden fazla gereksinim duymaya başladı.

Fil hastayken çarşıdakiler neler olup bittiğini, filin durumunun nasıl olduğunu öğrenmek için mümkün olan tüm yöntemleri denedi. Konaktan pek haber gelmiyordu, fakat yüklü bir para karşılığında güvenilir bir kaynaktan ilk ön-

ce “hortumlu” nun bütün vaktini yatarak geçirdiğini, sürekli kusup ifraz ettiğini öğrendiler; ikinci olarak da konaktaki hizmetlilerin fil derisinin ne kadar ettiğini tartıştıklarını duydular; kimi bin *groschen* ettiğini iddia ediyor, kimi aksi-ni ileri sürüyordu, kimi de bunu onaylıyor fakat deriyi dövmenin bir yıl alacağını söylüyordu. Neyin önemli olduğunu doğallıkla kestirebilen çarşı için bu kadarı yeterliydi. Bu bilginin ederi kadar ödemişlerdi ve çok şey anlatan kısa, sessiz bakışmalarla tek kelime etmeden beklemeye devam ettiler. Ve fazla beklemelerine de gerek kalmadı. Bir gün çarşıda filin öldüğüne dair bir söylenti yayıldı.

“Hortumlu” ölmüş.

Ne kadar sorup soruşturulsa da bunu ilk kimin söylediğini bulamadılar. “İlk kimin söylediği” dediğimde korkarım zihninizde hemen zafer çılgılığını andıran, harareti, gerçek bir konuşma canlanacak. Böyle bir şey düşünmek bu şehri tamamıyla yanlış anlamış olmak demektir. Kimse bu şekilde konuşmazdı, hele ki “hortumlu” ve Celal döneminde. Bu şekilde konuşmayı beceremezlerdi bile. Basbayağı bilmiyorlardı nasıl yapılacağını. Vezirin ezelden beri tüm kudreti ve maiyetiyle hüküm sürdüğü bu dağlık şehrin havası ve suyuyla büyümüş bu insanlar, nedeni ya da ismi değişse de kendisi hep baki kalan bir korku duygusuyla yaşamaya mahkûmdu. Doğdukları andan itibaren göz önünde bulundurmaları gereken birçok durum oluyordu ve bu şartlar hiç iyileşmiyor, giderek ağırlaşıyordu. Bu tip bir hadise yaşandığında, göğüsleri utkulu bir sevinçle kabardığında bu yalnızca belli bir seviyeye kadar çıkar hatta bazısının gırtlığına kadar gelir ve sonra başladığı noktaya döner, bir zaman aynı şekilde yükselmiş ve ardından sonsuza dek ifade edilmeden, duyulmadan kalmış öbür heyecanların ve öfkeli çıkışlarının yanındaki yerini alır, onlarla aynı mezarlığa gömülürdü.

İşte bu yüzden biri bir yerlerde böyle bir tonda fısıldamış-

tı bu sözleri ve bunlar çarşıya, bilinmedik bir kaynaktan doğan, yalnızca çağılmasıyla hissedilen saklı bir ırmak gibi yayılmış, kişiden kişiye taşınmış, gırtlaklarını doldurup ağızlarına kadar gelmişti: İşte “haber böyle patladı” ve Bosnalıların hiçbir zaman tam temizlenemeyen gırtlaklarından ve hiçbir zaman yeterli ölçüde açılmayan ağızlarından tüm şehre böyle yayıldı.

“Hortumlu’ ölmüş!”

“Ölmüş mü?

“Ölmüş! Ölmüş!”

Durup dururken. Kelime kızgın bir çanağa düşen su damlası gibi tısladı ve herkes her şeyi öğrendi, başka bir şey sormadı ya da söylemedi. Bir iblis yerin dibine göçmüştü.

Fakat çarşı filin nereye gömüleceğine ilişkin tahminler yürütüp aynı zamanda endişeyle Vezir’in tepkisini beklerken başka bir adam ortaya çıktı, öbür güvenilir kişiden daha güvenilir biri ve Travnik çarşısına daha az bir meblağ karşılığında başka bir haber sattı, haber gerçektir bu sefer, fil yaşıyordu. Birkaç gün önce gerçekten de “ölüme yaklaşmıştı” fakat sonra Vezir’in adamlarından biri onu buğday kepeği, reyhan ve bitki yağı karışımıyla tedavi etmişti. Ve hayvan şimdi daha iyiydi; ayağa kalkmıştı bile. Konakta, Vezir’in vereceği tepkiyi düşündükçe fille birlikte korkudan ölüp dirilen hizmetliler ve müstahdemler kutlamalara başlamıştı. İşte görünmez adamdan gelen bilgi buydu, haberin doğrusu yalanından daha ucuzdu.

Çarşı bile hata yapabiliyordu.

Bu tatsız haber ilki kadar hızlı yayıldı şehirde, fakat bu sefer kelimeler ve fısıltılarla olmadı bu. Yalnızca birbirlerine baktılar ve gözlerini yere çevirip hafifçe dudak büktiler. “Yaşıyor mu?” diye sordu genç, toy bir delikanlı öfkeli bir şaşkınlıkla. Öbürleri sorusuna cevap bile vermeden ellerini onu azarlar gibi sabırsızca sallayıp başlarını çevirdi.

Fil gerçekten de yaşıyordu. Mart ayının başlarında bir ara o koca ahırından ilk kez çıkarıldı. Çarşı, görünüşte dikkat çekmeyen fakat güvenilir ve zeki birini gidip bakması için seçip yolladı. Ve bu adam gerçekten gözleriyle gördü fili. Fil zayıflamış, eksi cüssesinin yarısına düşmüştü; kafası küçülmüş ve sivrilmişti, derisinin altından iskeleti seçiliyordu; gözleri, kocaman yuvalarına gömüldüğü için şimdi daha da büyük görünüyordu ve derisi başka birinin kıyafetiymiş gibi üstüne bol geliyordu, cılız saçları daha da seyrekleşmiş, yer yer grimsi sarıya dönmüştü. Genç bakıcıları etrafında dikkatle, heyecanla yürüyordu fakat o onların farkında bile değildi sanki, sadece sırtını biraz daha güçlenen güneşe dönmüş, başını soldan sağa, sağdan sola sallıyor, hızla eriyen ince kar tabakalarının arasından sararıp solmuş çimenleri kokluyordu.

Travnik'in bahara, baharın Travnik'e yaklaştığı her gün filin gezintileri uzamaya başladı. Yavaş fakat gözle görülür şekilde toparlanıyordu. Hayal kırıklığı yaşayan çarşı esnafı "hortumlunun" tamamen iyileşeceği ve Allah bilir hangi çılgın numaralarla onu çarşıda yeniden gezdirmeye başlayacakları günü korkuyla ve iki misli nefretle bekliyordu.

Vezir'in hizmetindeki gençler, özellikle de "hortumlunun" bakımıyla ilgilenen o melez, çarşı esnafının hayvanı zehirlemek için haince bir plan yaptığına kani olmuştu; bu nedenle file artık muzaffer bir edayla önderlik ediyorlar, etrafı ölüm saçan bakışlarla süzüp, bir intikam yolu arıyorlardı. Daha bu kış, fil hastayken, Vezir'i çarşıyı cezalandırması için ikna etmeye çalışmışlardı, çünkü çarşı yerine kendilerinin ceza alacağından korkuyorlardı. Fakat Vezir oralı olmamıştı. Bir süredir akli başka yerdeydi. Artık filin ölümünden değil kendi kellesini kaybetmekten endişe duyuyordu. Hükmetme, yargılama, cezalandırma ve öldürmeye yönelik sınırsız arzusunu tatmin etmişti, Bosna'nın ve döne-

min Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu karmaşık durum yalnızca güç kullanarak, kan dökerek ve korkuyla çözülebilseydi, başarıdan söz edebilirdi belki; fakat çözüm bundan çok daha fazlasını gerektiriyordu ve bu, İmparatorluğun hiçbir yerinden çıkmamıştı, hele ki Celalettin'in kullandığı yöntemlerle hiç olmazdı. Ve şiddet etkisiz kaldığında, önündeki meseleyi çözüme kavuşturmayı beceremediğinde, failine geri dönerdi. Osmanlı'da hep böyle olmuştu ve özellikle de şimdi, 1820 yılında, İmparatorluk tek ciğerinin çeyreğiyle nefes alırken ve hem dışarıda hem içeride binlerce cepheden saldırıya uğrarken durum buydu. Celal'in durumu da buydu. Yalnızca kırbaç işlevi gören ve bu nedenle yalnızca bir kez kullanılabilir türden bir zorhaydı, fazlası değil, vurduğu darbe etkisiz kalırsa o zaman kendisi tam da bu yüzden can verecekti. Celal önceden bilmiyordu bunları, şimdi bile durum tam açıklığa kavuşmamıştı fakat kırbacının beyleri öldürmediği ya da Bosna'yı susturmadığı görülüyordu ve kendi de bu felaketten sonra ne yapacağını ve ya şiddetin tek başına yeterli olmadığı bir göreve nasıl devam edeceğini bilmiyordu. Yeni bir ilerleme yöntemi ve buna bağlı olarak Bosna için yeni bir vezir bulunmalıydı, bu da hâkim geleneğe göre, bu dünyada ona yer kalmadığını, kendisini mezarın ya da mezardan pek farkı olmayan sürgünün beklediğini gösteriyordu.

Celal durumunun pekâlâ farkındaydı ve bu, aldığı haberle de kesinleşmişti.

İstanbul'da bir ailesi ya da özel bağlantıları bulunmadığı, yalnızlığı seven ve ayrıksı biri olduğu için hiç yanılgıya kapılmadı, bir zaman sonra sürgünden çıkıp özgürlüğüne kavuşacağını, öbür vezirlere olduğu gibi itibarının iade edileceğini ummuyordu. Onun durumunda sürgün her şeyin sonu demekti; ağır, çirkin, sefil bir ölüm. Şüphesiz, hızlı bir şekilde ve kendi isteğiyle ölmeyi tercih ederdi. Yaradılışı itiba-

nyla bir zorba ve işkenceciydi, ne başkalarına şiddet uygulamadan yaşamına devam edebilirdi ne de kendisine şiddet uygulanmasına karşı çıkabilecek güce sahipti.

Mart ayında İstanbul'dan özel bir temsilci Sultan'ın buyruğunu getirdi: Bosna'ya yeni bir Vezir atanmıştı, Celalettin Paşa ülkenin yönetimini vekil vezire devredecek, Edirne'ye gidip orada gelecek emirleri bekleyecekti.

Temsilci ona Rumeli valisi olarak atanacağını, Mora yarımadasındaki isyanı bastırmak için görevlendirileceğini bildirdi ve bunun için kendisini tebrik etti. Bütün bunları ezbere bir konuşma gibi çok hızlı ve mekanik bir şekilde söyledi. Celalettin'in biraz içki ve rüşvet yardımıyla bu adamın bunları söylemesi için gönderildiğini, aslında Rumeli'ye zaten orayı "demir yumrukla" yönetecek bir valinin atandığını ortaya çıkarması zor olmadı. Bir tuzaktı bu. Celalettin şimdi o kritik anın geldiğini ve Travnik'in bu dünyada, kendisinin bile farkında olmadığı itkilerle hareket edebileceği son olarak olduğunu anladı.

Sonra Celalettin ölüm düşüncesinin kendisine ne kadar yakın olduğunu, bu fikre epeyce alıştığını fark etti.

Vasiyetini özenle yazdı, sahip olduğu her şeyi, hepsi de kendi gibi zorba olan çalışma arkadaşları ve yardımcıları arasında bölüştürdü. Mezarının üzerine dikilecek "türbe" için epey bir miktar kenara koydu, defin işleminin gerektireceği tüm küçük masrafların karşılığı olan parayı hazırladı. Mezar taşına yazılması için, Kuran'ın sözleriyle başlayan bir mezar yazıtı da bıraktı; "O diridir ve kaimdir." Envai çeşit kâğıt kalemle oluşan koleksiyonunu bütün kış olduğu gibi martın o son günlerinde de odasında yanan şömineye teker teker atarak kendi elleriyle yaktı. Şehirdeki kimse'nin haberi yoktu bundan, tıpkı şiir seçkisini, o değerli hüsnühat çalışmasını, kâtibi Ömer Efendi'ye bıraktığını kimse'nin bilmediği ya da tahmin edemeyeceği gibi. Arap ve İran

şairlerinin en güzel otuz iki şiirinin kopyası vardı kitapta. Bu şiirler güller, sümbüller, şaraplar, kızlar, çeşmeler, flütler ve bülbüllerle yankılanıp parıldıyor, “bütün bu bolluğu insana bahşeden ve sonra başka birine vermek için geri alan kara toprağı ve parlak güneşi” kutsuyordu.

Vezir bütün bu hazırlıkları tamamladığında odasına çekildi, uşağına kendisini bir saat sonra, öğle yemeğı vaktinde uyandırmasını söyledi. Bir çay kaşığı dolusu beyaz tozu bir bardak soğuk Travnik suyuna karıştırdı, acı bir şurup içer gibi içti ve bir zaman Travnik’e girdiğı gibi sessizce, kimseye görünmeden bu dünyadan göçüp gitti.

Öğleden biraz önce müezzinler Travnik camilerinin minarelerinden ezan okumaya başladığında, insanlar hemen bunun olağan öğle ezanı değil ölen biri için okunan sala olduğunu anladı. Ezanın uzunluğundan ve müezzinin gayretinden ölen kişinin zengin ve nüfuzlu biri olduğunu tahmin ettiler.

Vezir’in ölüm haberi kısa sürede yayıldı; bu, Celal’in konağından çarşıya ulaşan ve yorumsuz karşılanan ilk haberi. O gün akşam saatlerinde Celal her yere sinmiş bir sessizlik içinde gömüldü. Defnedilirken tüm çarşı esnafı, bütün ciddiyetiyle, Vezir hakkında tek kelime etmeden, ne o anda ne de cenaze sonrasında iyi ya da kötü bir şey söylemeden orada bulundu. (Coşkunluk gerektirmeyen büyük bir zaferdi bu). Toprağın bir buçuk metre altında, hareketsiz ve aciz, her geçen gün küçülerek insana benzemekten çıkacak olan Celal’in ebedi istirahatgâhını kendi şehirlerinde bulmasına hiçbirinin bir itirazı olmadı.

Vekil vezir konağına cenazeden önce vardı, Celal’in yaverleri de izlerini kaybettirmek, olası bir hesaplaşmadan kaçmak için dört bir yana dağıldı.

Vezir, fili hayvanı buraya getiren ve Travnik’te olduğu sürece bakımını üstlenen, çarşının “FilFil” diye çağırdığı ve fi-

lin kendisinden daha fazla öfkelenildiği meleze vermişti. Vezir ona fili İstanbul'a götürmesini söylemiş ve bunu yapması için gereken parayı vermişti. Fakat kendi canını nasıl kurtaracağını bilmeyen melez için bu vasiyeti yerine getirmek kolay değildi. Artık vezire ait olmayan bu fil şöyle dursun o dönemde Bosna'dan bir iğne bile çıkarmak zordu. Bu yüzden o nefret edilen melez aynı gece bilinmedik bir yere kaçtı ve çarşı esnafı hemen konağa sızmanın ve "hortumluya" elma içine kırık cam doldurmaktan daha güçlü ve etkili bir zehir vermenin bir yolunu buldu.

Celal'in cenazesinden dört gün sonra fil de öldü. Kapının yanında duran saman yatağını bırakmış, kendini odanın en uç köşesine sürmüştü. Ertesi gün onu orada, duvara doğru büzülmüş halde, cansız buldular. Ve hemen gömdüler; kimse nasıl ya da nereye diye sormadı, çünkü çarşı bir musibetten kurtulduğunda artık bundan söz etmezdi, ancak sonra, yeni bir badire yaşanırken, sanki onlardan uzak, şaka yolu konuşulabilecek, hoşnutlukla bahsedilebilecek bir şeymiş gibi bir anekdota dönüşünce tekrar üzerine konuşmaya başlarlardı.

Böylece fil de vezir gibi toprağa gömülmüş oldu. Burada torağın altında herkese yer vardı.

Celal'siz ilk ilkbahar geldi. Korku biçim, endişe isim değiştirdi. Vezirin yerine yenisi geçti. Hayat devam etti. İmparatorluk parçalanıyordu. Travnik canlılığını yitirmişti fakat çarşı rüzgârla düşen bir elmanın içindeki kurt gibi yaşamaya devam etti. Bosna'nın yeni vezirinin Ornosbeg Zade Şerif Sırrı Selim Paşa olacağını öğrendi insanlar. Gelen ilk bilgiler vezirin Bosna kökenli iyi ve âlim bir insan olduğu yönündeydi. Fakat bazıları şimdiden endişeyle başlarını sallamaya başlamıştı:

"Madem o kadar iyi bir insan neden bu kadar uzun bir ismi var?"

“Ah, dostum, nasıl biri olduğunu, buraya yanında neyle geldiğini kimbilir!”

Böylece çarşı gelecek yeni haberleri ve daha güvenilir bilgileri beklemeye koyuldu. İnsanlar farklı bir hayat, daha iyi günler ve adalet için duydukları belirsiz fakat inatçı arzularına bunun gibi hikâyeler üzerinden hayat vermek haricinde başka bir yol yokmuş gibi acı çekti, fısıldaştı ve kendini savundu. Ustalar Celalettin’in mezarının üstüne türbeyi dikmeye başlamıştı. Bir taş ustası, Vezir’in yumuşak mezar taşına nakşedilecek kitabeyi oyuyordu ve ilk cümleyi yazmıştı bile. Aljo ve filin hikâyesi bütün Bosna’ya yayıldı, yayıldıkça büyüdü.

Žepa Üzerindeki Köprü

(Most na Žepi)

Vezirliğin dördüncü yılında başvezir Yusuf tehlikeli bir entrikaya kurban gittiği için yalpaladı ve itibarı sarsıldı. Mücadelesi tüm kış ve bahar sürdü. (Soğuk, acımasız bir bahardı, yazın ışımasına inatla direniyordu.) Yusuf hapisten zaferle çıktığında aylardan mayıstı. Ve devam etti hayat, yavan, sakın ve hiç değişmeden. Fakat yaşam ve ölümün, şöhret ve yıkımın adeta bıçak sırtında durduğu o kış ayları bu muzaffer adamda sessiz ve hüznünlü bir iz bıraktı. Acıyı bilen görmüş geçirmiş kişilerin gizli bir hazine gibi kendilerine sakladıkları, ara sıra, farkında olmadan bir bakışa, jest, kelimeye yansıyan, söze dökülemeyen bir şeydi bu.

Vezir, hapiste tek başına, utanç içinde yaşarken köklerini ve memleketini daha bir canlı hatırladı. Çünkü hayal kırıklığı ve acı, zihni geçmişe götürür. Annesini ve babasını anımsadı. (Ikisi de o henüz Sultan'ın Ahır Beyi'nin yaveriyken göçüp gitmişti, mezarlarının köşelerine taş koydurmuş, yerlerini beyaz mezar taşlarıyla işaretlemişti). Bosna'yı ve dokuz yaşında ayrıldığı Žepa kasabasını anımsadı.

O uzak diyarı, her evde Konstantinopolis'teki namının ve

başarısının konuşulduğu ve kimsenin bu şöhretin çirkin tarafını ya da başarı için ödenen bedeli bilmediği ya da tahmin etmediği o dağınık kasabayı, Žepa'yı düşünmek bedbahtlığı içinde mutluluk verdi ona.

Yine o yaz Bosna'dan gelen insanlarla konuşma fırsatı bulmuştu. Sorular sormuş, onlar da ona oradaki durumu anlatmıştı. İsyan ve savaşıardan sonra kargaşa, kıtlık, açlık ve her türden hastalık baş göstermişti. Vezir, oradaki hemşerilerine ve halen Žepa'da yaşayan herkese büyük çaplı bir yardım gönderilmesini buyurdu, aynı zamanda kamu yapıları anlamında en çok neye ihtiyaç olduğuna ilişkin inceleme başlattı. Setkiçes ailesinden halen dört kişinin yaşadığını ve bunların kasabanın en varlıklı ailelerinden olduğunu öğrendi, fakat kasaba ve çevresindeki kırsal bölgeler yoksullaşmıştı, cami köhnemiş ve kısmen yanmış, çeşme kurumuştı; en kötüsü de Žepa nehrinin üstünden geçen bir köprü yoktu. Kasaba, Žepa ve Drina nehirlerinin kesiştiği yerin tam üstünde bir tepeye kurulmuştu ve Vişegrad'a giden tek yol Žepa'dan, nehrin yaklaşık elli adım yukarısından geçiyordu. Kütüklerden ne kadar köprü yapılsa su alıp götürmüştü. Çünkü ya Žepa bütün dağ nehirleri gibi aniden kabarmış, köprüyü yıkıp kütükleri sürüklemişti; ya da Drina yükselip Žepa'nın önünü kesmiş, onun yatağına taşmış, böylece Žepa da yükselmiş ve köprüyü, sanki hiç orada olmamış gibi alıp götürmüştü. Ayrıca kışın kaygan bir buz tabakası kütükleri örttüğü için hem insanlar hem de sığırlar boyunlarını kırma tehlikesi yaşıyordu. Biri oraya bir köprü yaparsa en büyük hizmeti sunmuş olacaktı onlara.

Vezir camiye altı halı hediye etti ve önüne üç ağızlı bir çeşme dikilmesi için yetecek kadar para gönderdi. Aynı zamanda oraya bir köprü yaptırılmasına da karar verdi.

O dönemde, Konstantinapolis'te yaşayan, civar yerlerde birçok köprü inşa etmiş ve bununla ünlenmiş İtalyan bir du-

var ustası vardı. Bu kişi sarayın hazinedarı tarafından görevlendirilip Vezir'in iki adamıyla birlikte Bosna'ya gönderildi.

Vardıklarında Vişegrad hâlâ karlıydı. Şaşkın kasaba halkı birkaç gün boyunca, bu saçları ağarmış, kambur fakat genç görünümlü, al yanaklı duvar ustasını izledi, adam büyük taş köprüde endişeyle dolanıp duruyor, birleşme yerlerinden çıkardığı harcı eziyor, parmaklarıyla ufalayıp diliyle tadıyor ve adımlarıyla kemerlerin genişliğini ölçüyordu. Sonra birkaç gün boyunca Vişegrad köprüsünün taşlarının getirildiği Banja'ya, oradaki madene gidip geldi. İşçiler getirdi; toz toprak içinde kalmış, çalılar ve çam fidanlarının arasında boğulmuş madeni temizletti. Vişegrad köprüsünün yapımında kullanılandan daha beyaz ve daha yoğun, geniş, kalın bir taş damarı bulana kadar kazmaya devam etti işçiler. Ardından Žepa'yı geçip Drina'ya indi ve taşların götürüleceği yeri tayin etti. Sonra Vezir'in adamlarından biri ölçüm ve planlarla Konstantinapolis'e geri döndü.

Duvar ustası kalıp bekledi fakat Vişegrad'ta da Žepa'nın üstündeki Hristiyan evlerinde de kalmak istemiyordu. Kendine Drina ve Žepa'nın birleştiği köşede oluşan yüksek düzlükte bir kulübe yapıp –Vezir'in adamı ve Vişegradlı bir memur tercümanlığını yapıyordu– oraya yerleşti. Köylülerden yumurta, kaymak, soğan ve kuru meyve alıyor, yemeklerini kendi yapıyordu. Ete gelince, hiç et almadığını söylüyordu insanlar. Vaktinin büyük bölümünü taş yontarak, taslaklar çizerek, muhtelif taşları inceleyerek ya da Žepa'nın akışını izleyerek geçiriyordu.

Bir gün Konstantinapolis'e giden memur, Vezir'in onayı ve köprünün yapılması için gereken paranın üçte biriyle geri döndü.

Çalışmalar başladı. İnsanlar şaşkınlık içinde ne olup bittiğine bakıyordu. Köprüye benzemiyordu bu. İlk başta nehir yatağına ağır, çam kalaslar sürüklenip Žepa'nın bir yaka-

sından öbürüne doğru eğimli bir şekilde yerleştirildi, sonra aralarına iki sıra kazık çakıldı ve hepsi bir hendek oluştura-
cak şekilde çalı çırpıyla birbirine örölüp balçıkla doldurul-
du. Böylece nehrin seyri çevrildi ve yatağının bir kısmı ku-
rumaya bırakıldı. Çalışma henüz bitmişti ki bir gün dağda
sağanak yağış başladı, Žepa bir anda bulandı ve kabardı. He-
nüz bitmiş su bendi ertesi gece ortasından çöktü. Gün doğ-
duğunda sular çekilmişti fakat çalı çırpıdan yapılan çit bir-
çok yerinden kırılmış, kazıklar yerinden çıkmış, kalaslar bü-
kılmıştı. İşçiler ve köylüler arasında Žepa'nın, üzerine bir
köprü yapılmasına müsaade etmeyeceğine ilişkin söylentiler
çıktı. Fakat üçüncü gün duvar ustası yeni kazıkların, önce-
kinden daha derine çakılmasını ve kalan kalasların doğrul-
tulup hizaya sokulmasını istedi. Böylece taşlı nehir yatağı bir
kez daha tokmaklarla, işçilerin sesleriyle ve ritmik darbeler-
le derinlerden yankılanmaya başladı.

Hersekli ve Dalmaçyalı taş ve duvar ustaları ancak her şey
hazır edildikten sonra geldi ve Banja'daki taşlar getirtildi.
Onlar için barakalar yapıldı, taşları, değirmenler gibi taş to-
zundan beyaza bulanmış bu barakaların önünde yonttular.
Duvar ustası çalışanların arasında dolaşarak sarı gönyesi ve
yeşil ipli çekülülle eğilip yapılanları ölçtü. Verilen para bit-
tiğinde her iki dik, sarp kenar da kesilip tamamlanmıştı. İş-
çiler homurdandı, insanlar bu köprüden bir şey çıkmayaca-
ğını söyledi. Konstantinopolis'ten gelen birkaç kişi Vezir'in
çok değiştiğine ilişkin söylentileri aktardı. Hasta mıydı, en-
dişeli miydi, nesi vardı kimse bilmiyordu, fakat günden gü-
ne daha ulaşılmaz oluyor, Konstantinopolis'te bizzat baş-
lattığı işi unutuyor, ihmal ediyordu. Fakat birkaç gün son-
ra adamlarından biri paranın geri kalanıyla döndü ve inşa-
at devam etti.

Çalışmanın yapıldığı yerin biraz yukarısındaki Žepa'yı kü-
tüklerin üstüne basarak geçen insanlar ilk kez, Aziz Demet-

rius gününden iki hafta önce, nehrin iki yakasındaki koyu gri taş levhaların arasından, her yanı yapı iskelesinin ağırlarıyla sarılmış, beyaz, pürüzsüz bir taş duvarın belirineye başladığını fark etti. Her gün uzadı duvar. Fakat sonra ilk buzlanmalar başlayınca çalışma durdu. Taş ustaları evlerine döndü, duvar ustası da kışı kulübesinde geçirdi, planlarına ve hesaplamalarına gömüldü, nadiren dışarı çıktı. Fakat inşaat alanına sık sık gitti. Bahar yaklaşıp buzlar kırılmaya başlayınca, iskelede ve su bentlerinde endişeyle gezinmeye başladı; bazen elinde bir meşaleyle geceleri bile gitti.

Duvar ustaları Aziz George Günü'nden önce geri döndü ve çalışmalara devam edildi. Yazın tam ortasında işi tamamladılar. İşçiler sevinçle iskeleyi söktü ve köprü, çapraz kallaslarla payandaların arasından iki kayayı birbirine bağlayan tek bir uzun, beyaz kemer olarak ortaya çıktı.

Bu ıssız, bölünmüş manzara içinde böyle harika bir yapıyı hayal etmekten daha güç bir şey yoktu. Sanki nehrin bir yakasından öbürüne köpük seli fışkırmış ve ikisi birbirine çarparak bir kemer oluşturacak şekilde birleşip bir anlığına öylece, uçurumun üstünde asılı kalmıştı. Kemerin içinden, geride, arka tarafa doğru uzanan mavi Drina görülebiliyordu ve onun aşağısında da köpüren Žepa, şimdi durulmuş, çağılıyordu. Gözlerin kemerin iyi tasarlanmış zarif hatlarına alışması epey zaman aldı; kemer sanki yaban asmaları ve otlarla bezeli kara, sarp kayalıkların üstünde yalnızca bir anlığına havada asılı kalmış, her an yeniden havalanıp kaybolacakmış gibi duruyordu.

İnsanlar civar köylerden köprüyü görmek için akın etti. Vişegrad ve Rogatica kasabalarından da gelenler oldu ve hayran kaldılar, bunun kendi kasabaları yerine böyle yaban, kayalık bir yere yapılmış olmasına hayıflandılar.

“Dünyaya bir Vezir getirmek kolay değil!” diye yanıtladı Žepa sakinleri, köprünün sanki taştan yontulmamış da pey-

nirden kesilmiş gibi dümdüz uzanan keskin kenarlı parmaklıklarını okşayarak.

Köprünün ilk yolcuları buradan şaşkınlık içinde duraklayarak geçerken duvar ustası işçilerin ücretini ödedi, evrak ve araç-gereçle dolu sandıklarını yükleyip bağladı ve Vezir'in adamlarıyla birlikte Konstantinapolis'e gitmek üzere yola koyuldu.

Ancak ondan sonra kasaba halkı ve köylüler onun hakkında konuşmaya başladı. Ona atıyla Vişegrad'dan bir şeyler getiren ve ahşap kulübesine gitmiş tek kişi olan çingene Selim, dükkân dükkân gezip Allah bilir kaç defa bu yabancı hakkında tüm bildiklerini anlattı.

“Doğrusu diğer insanlardan farklı biri. Kışın işler durduğunda bazen on-on beş gün ona uğramadığım olurdu. Ama ne zaman gitsem her şeyi aynen bıraktığım gibi, darmadağınık bulurdum. O soğuk ahşap kulübede kafasında ayı postundan başlığıyla, yalnızca elleri görünecek şekilde kol-tuk altlarına kadar sarınmış, soğuktan mosmor bir vaziyette oturur, taşları yontup bir şeyler yazardı, yontar ve yazardı. Sürekli. Atının yükünü boşaltırken kaşlarını kaldırıp yeşil gözleriyle bana bakardı – görseniz beni yutacak sanırsınız. Fakat tek kelime etmezdi. Hiç görmedim böyle bir şey. Ve arkadaşlar, ilk bir buçuk sene nasıl arı gibi çalıştığına inanamazsınız, işi bitirdiğinde Konstantinapolis'e gitmek üzere yola çıktı, onu gemiyle karşıya geçirdik, hemen atına binip gitti; peki sizce bize ya da köprüye bakmak için bir kez arkasını döndü mü? Hayır!”

Çarşı esnafının duvar ustası ve hayatına ilişkin sorularının sonu gelmedi, duydukları karşısında her seferinde biraz daha şaşırdılar, onu Vişegrad sokaklarında gezerken daha yakından incelemedikleri için eseflendiler.

Bu sırada duvar ustası, Vişegrad'a yetişmeden iki durak önce vebaya yakalandı. Atına zar zor tutunarak ateşler için-

de şehre ulaştı. Hemen İtalyan Fransiskanlarının hastanesine götürüldü. Ve ertesi gün aynı saatte bir keşişin kollarında son nefesini verdi.

Ertesi sabah Vezir duvar ustasının öldüğünü çoktan öğrenmişti, kalan faturalar ve köprünün planları kendisine götürüldü. Duvar ustası ücretinin yalnızca üçte birini almıştı. Ardında bir borç ya da para bırakmamıştı, bir vasiyeti ya da mirasçısı yoktu. Vezir bir süre düşündü ve ücretin kalan kısmının üçte birinin hastaneye verilmesini, kalan ikisinin de yoksullara yiyecek parası olarak ödenmesini buyurdu.

Talimatlarını verirken –yaz sonlarına doğru sakın bir sabahıtı– kendisine genç, eğitilmiş bir Konstantinopolis molla-sının ricası iletilti. Adam Bosna’da doğmuştu, basit şiirler yazıyordu ve Vezir de ara sıra onu destekliyordu. Vezir’in Bosna’da yaptırdığı köprüyü duyduğunu ve üzerine, tüm kamu yapılarına yapıldığı gibi ne zaman ve kim tarafından inşa edildiğini dünyaya anlatan bir ithaf yazmak istediğini söyledi. Sunduğu hizmetler her zaman olduğu gibi Vezir’in emrine amadeydi, büyük bir emek sarf ederek yazıp bir zarfa koyduğu kronogramı¹ kabul buyurmasını rica etti. Zarftaki kalın kâğıt parçasında baş harfleri kırmızı ve altın sarısıyla yazılmış kronogramın güzel bir kopyası vardı.

Bu güzel köprü

Halkı memnun etmek ve Yusuf’u her iki dünyada da onurlandırmak için

Muteber bir Hükümdarlıkla Soylu bir Ustalığın birbiri-ne dostça el uzatmasıyla ortaya çıktı.

Altında Vezir’in orantısızca ikiye bölünmüş oval mührü duruyordu; büyük olanın üstünde: *Yusuf İbrahim - Tanrının*

1 Bir metnin içine tarihin romen rakamlarıyla gızlı ya da markalanmış harflerle yazıldığı yazma – ç.n.

halis kulu yazıyordu, küçüğünde ise Vezir'in mottosu; sessizlik tekindir, yazılıydı.

Vezir uzun bir süre elleri iki yanında, bir avucunda duvar ustasının faturaları ve planlarını öbüründe yazıtı sıkı sıkı tutup oturarak, iletilen rica üzerine düşündü. Son zamanlarda gelen ricalar ve evraklar üzerine düşünmek için daha fazla vakit harcamaya başlamıştı.

Bu yaz, düşüşünün ve hapsedilişinin üzerinden iki sene geçmişti. Tekrar iktidara geldikten sonra ilk başta kendinde bir değişim hissetmedi. En güzel yıllarını yaşıyordu – bir insanın, hayatın değerini tam anlamıyla bildiği ve hissettiği yaşlardaydı; bütün hasımlarına karşı zafer kazanmıştı ve eskisinden daha güçlüydü; gücünün irtifasını, son düşüşünün derinliğiyle ölçüyordu. Fakat zaman geçtikçe, hapishaneyi unutmak yerine giderek daha fazla saplanıyordu orada yaşadıklarına. Bazen bu düşünceleri savuşturma gücünü kendinde bulsa da rüyalarına engel olamıyordu. Hapishane, rüyalarında sürekli karşısına çıkıyordu ve geceleri bulanık bir dehşet içinde gördüğü bu rüyalar uyanık olduğu zaman dilimine de taşınıyor, günlerini zehir ediyordu.

Etrafındaki nesnelere karşı daha bir hassaslaştı. Önceden farkına bile varmadığı eşyalardan artık rahatsız oluyordu. Saraydaki tüm kadifelerin, dokununca hışırdamayan, yumuşak, düz satenlerle değiştirilmesi için emir verdi. Ona soğuk, kasvetli bir yalnızlığı hatırlattığı için sedefli şeylerden nefret etmeye başladı. Bu tip bir şeye dokunmak ve hatta görmek bile içini ürpertiyor, tüylerini diken diken ediyordu. Tüm sedefli mobilyaları ve silahları odalarından kaldırttı.

Her şeye gizli fakat derin bir güvensizlikle bakmaya başladı. Nereden geldiği belli olmayan bir düşünce zihninde köklü bir yer edindi: insanların her hareketi, her sözü musibet getirebilir. Ve bu ihtimal, duyduğu, gördüğü, söylediği ve düşündüğü her şeyle ilişkilendi. Muzaffer Vezir hayat-

tan korkar olmuştı. Böylece, farkında olmadan, insanın şeylerin kendisinden çok gölgeleriyle meşgul olduğu döneme, yani ölümün ilk evresine girmişti.

Bu musibet onu tüketiyor, içten içe yiyip bitiriyordu; birine bundan bahsetmeyi aklından bile geçirmemişti ve en sonunda içini delerek ortaya çıkana kadar da kimse fark etmedi; ölüm deyip geçtiler. Çünkü insanlar bu kudretli kişilerden kaçının böyle içerden, sessizce, kimseye görünmeden fakat süratle ölebileceğine ihtimal vermiyordu.

Bu sabah da yine yorgundu Vezir, uyumamıştı fakat sakin ve soğukkanlıydı; göz kapakları ağırlaşmış, yüzü sanki sabahın diriliğinde donmuştu. Ölen yabancı duvar ustasını ve onun kazancıyla yemek yiyecek yoksulları düşündü. İslâm'ın ışığının bile ancak kısmen aydınatabildiği ve hayatın azamet ve nezaketten yoksun, sefil, değersiz ve çetin olduğu o uzak, dağlık, kasvetli Bosna'yı düşündü (Bosna'yla ilgili düşüncelerine hep kasvet hâkimdi!). Ve Allah'ın dünyasında kaç tane daha böyle ülke vardı? Köprüsü ya da geçidi olmayan kaç nehir vardı? İçme suyu olmayan kaç yer, bezemedi ya da güzellikten yoksun kaç cami vardı?

Zihninde, muhtelif yoksunluklarla, sefaletle ve türlü türlü korkuyla dolu bir dünya canlandı.

Yazlık evin küçük yeşil kiremitleri güneşte parlıyordu. Mollanın şiirine baktı, elini yavaşça kaldırıp yazıtın üstünü iki kere boydan boya çizdi. Bir an durduktan sonra mührün üzerinde isminin yazılı olduğu ilk bölümü de çizdi. Yalnızca mottosu kaldı: *sessizlik tekindir*. Mottoya bakarak biraz bekledi ve tekrar elini kaldırıp kararlı bir hareketle onu da sildi.

Böylece köprü imzasız ve isimsiz kaldı.

Orada, Bosna'da, güneşin altında parladı, ayın altında ışıldadı ve insanları ve sığırları bir yakadan öbürüne taşıdı. Kazınmış toprak yığınları ve her yeni inşaattan sonra etrafa saçılan çer çöp yavaş yavaş kayboldu; insanlar alıp götürdü ve

su, kırık kazıkları, yapı iskelesinin parçalarını ve kalan malzemeleri sürükledi, yağmurlar yontulmuş taşların izlerini temizledi. Fakat ne manzara köprüyü kabul edebildi ne de köprü manzarayı. Yandan bakıldığında beyaz kemerinin cüretkâr genişliği, yolundan sapmış ve yabandaki sarp kayalıklarda mahsur kalmış gibi hep yalıtılmış ve yalnız göründü, üstünden geçenleri alışılmadık bir fikir gibi şaşırttı.

Bunun oraya nasıl yapıldığını inceleyip ortaya çıkarmayı düşünen ilk kişi bu hikâyenin anlatıcısıydı. Bir akşam dağlardan yorgun argın dönüp köprünün parmaklıklarına oturduğunda aklına geldi. Sıcak yaz günlerinin ve serin gecelerin mevsimiydi. Taşa sırtını yasladığında günün sıcaklığını halen taşıdığını fark etti. Terliydi ve Drina'dan serin bir rüzgâr esiyordu; bu yontulmuş, ılık taşa dokunmak tuhaf ve memnuniyet verici bir his uyandırdı içinde. Birbirlerini hemen anladılar. Sonra köprünün hikâyesini yazmaya karar verdi.

Misafirhanede

(U musafirhani)

Başrahip geçen senenin baharında misafirhaneyi tekrar yaptırıp manastırdan görünür bir şekilde ayırdığından beri orayı yönetme ve bir düzen içinde tutma işini tümüyle Marko biradere emanet etmişti.

Marko Krneta birader merhum piskopos Marijan Bogdanović biraderin yeğenydi. Ailenin tek erkek çocuğu olduğu için piskopos onu daha çocukken eğitim görmesi ve hizmet etmesi için manastıra almıştı. Fakat bu delikanlı, piskoposun desteğine ve ilgisine rağmen hiçbir gelişme kaydedememişti. Dik başlı ve kalın kafalıydı, tekleyerek ve tartışarak konuşuyordu, müzik kulağı yoktu, kendinden küçükleri dövüyor, büyüklerine karşı geliyordu. Ve bir çoban gibi küfredip durmasına kimse engel olamıyordu. Gösterdiği tek “gelişim” elbisesinin gitgide kısılması, pamuklu kumaşın üstüne giderek dar gelmesi olmuştu.

“Nasıl ki çatallı sıırğı toprağa kıstıramazsın, biraderimiz Marko’yu da bu mukaddes yola sokamazsın,” diye kız kardeşini bilgilendirmişti Piskopos ve kadıncağız oğlunun da piskopos olamayacağına dertlenerek ölmüştü.

Bu durumdan usanan piskopos son çare olarak onu Roma'ya göndermeye karar verdi, yurtdışına çıktı mı akli başına gelir diye umuyordu. Eğitimsiz ve inatçı biraderiyle, zorlu ve karmaşık Bosna yollarıyla, gaddar ve açgözlü Türk yetkililerle cebelleşirken bir düştemiş gibi Roma'da geçirdiği gençlik yıllarını anımsadı. Büyük hayalleri olan bilgi dolu bir genç olarak üç yıl yaşadığı o kırmızı kiremitli Fransisken manastırına şimdi de kız kardeşinin oğlunu götürüyordu. Kendi hayatı tekrarlanıyormuş gibi hissetti.

Fakat burada da hayal kırıklığına uğradı. Oğlanı eski arkadaşlarına emanet etmek bir işe yaramamıştı.

“Hiçbir şeye kabiliyeti yok. Tek yaptığı durdurulamaz bir şekilde uzamak ve genişlemek. Ve af buyurun pek muhterem peder ama davranışları bir keşişinkinden başka her şeye benziyor,” diyen bir mektup gelmişti Roma'dan. “Saf ve mütevazı bir oğlan, kendine göre dindar: gerçekten de dünyevi zevklere ve gösterişe yönelik en ufak bir arzusu yok. Fakat ne yazık ki öğrenme ve derin düşünme yetisinden, tövbe etmekten ve başkalarına karşı hoşgörölü olmaktan nasibini almamış” diye yazmıştı kurumun müdürü.

Ve Marko birader kendi de oradan dayısına hatalarla dolu, eğri büğrü el yazısıyla, onu Kreševo'ya çağırması için yalvaran mektuplar yollamıştı.

“Beni bu yükten kurtar! Bu insanlarla yaşayamıyorum!” Ah keşke Kreševo'yu –doğup büyüdüğü kente girmeye cesaret edemediğinden dağlara tırmanarak oradan özlem gideren haydut Ivan Roša gibi– uzaktan bile olsa bir kez daha görebilseydim.”

Hep bu minvalde yazıyordu.

Piskopos bir sene beklemeyi, oğlan o zamana kadar ıslah olmamış ya da uyum gösterememişse onu Kreševo'ya geri getirmeyi düşündü. Fakat o kış üşütüp hasta oldu ve aniden öldü. Marko Birader hemen Roma'dan çağırıldı. Onun

boş bıraktığı yere hırslı ve marazlı bir delikanlı olan Mija Subašić Birader gönderildi.

Ve Marko Birader de bu manastırın kâhyası olarak şimdi ikinci yılını doldurmuştu, besi hayvanlarına bakıyor, şarap işleriyle ilgileniyor, çalışanları denetleyip ücretlerini ödüyor ve hatta misafirhanede Türk misafirleri ağırlıyordu.

Tüm vaktini köylülerle birlikte ağır işlerde çalışarak geçirdiği için zaten az olan disiplini de yitirmiş, öğrendiklerinin hepsini unutmuştu. Elleri kaba saba olmaya, sesi boğuklaşmaya başlamıştı. Zaten uzun ve geniş omuzluydu, şimdi daha da irileşmiş ve şişmanlamıştı. Fırça gibi bir bıyık bırakmış, yanakları elma gibi al al olmuştu. Konuşmasına daha sık küfür karışmaya başlamıştı.

Öğrenme konusunda beceriksizdi, huysuz ve dik kafalıydı. Dayısının himayesi olmadan manastırdaki hayat kolay değildi onun için. En kötüsü de biraderlerin onunla ne zaman alay ettiğini, ne zaman ciddi konuştuğunu asla anlamasıydı, bu yüzden bazen sebepsiz yere patlar ve daha da gülünç görünürdü, bazen de sohbete aniden girer, yemekhanenin öbür köşesinden ona güldüklerini fark etmezdi.

Kendini öbür keşişlerden soyutlamaya başladı. Birlikte yemek yemek ve ibadet etmek gibi zorunluluklardan muaf olduğu için günlerini kırlarda ya da misafirhanede geçiriyordu. Köylülerle pazarlık edip takışıyor ve eline bir çapa alıp herkesin önünde, terden sıırıslam olana kadar toprağı kendi başına kazıyor, sonra da akşamüstü soğuşunda yağmurdan sonraki bir tepe gibi buğulanmış dikiliyordu. Ya da rutubetli şarap mahzenindeki şarapları süzüyor, fiçileri yuvarlayıp kükürtle tütölüyordu. Veya bütün bir günü ambarda tahılları boşaltarak geçirip boğazındaki ve kulaklarındaki tozu iki gün boyunca yıkasa da çıkartamıyordu.

Fakat bütün bunları yaparken kimsenin bilmediği ya da tahmin bile etmediği bir “mutluluk” duyuyordu. Bunun ne-

reden çıktığını ya da ne zaman böyle hissedeceğini kendi de bilmiyordu.

Birtakım ağır işler yaptıktan sonra bir kütüğün üstüne oturur, zorlukla soluyarak yüzündeki teri silerdi, sonra birden kanın omuzlarında, boynunda ve başında giderek daha hissedilir bir yoğunlukla gürlediğini fark ederdi, öyle ki kafası allak bullak olur, bu ses onu büsbütün ele geçirip uzaklara götürürdü. Başları ellerinin arasında, gözleri açık otururdu ama sanki hızla başka bir yere sürüklenirdi. Ve sonra, doğru düzgün yazmasını ya da akıllıca konuşmasını bilmeyen o insan, bir şekilde her şeyi anlar ve bizzat Tanrı'yla özgürce, açık seçik konuşurdu.

Başka zamanlarda da ne iş yapıyor olursa olsun fısıltıyla dua ederdi ona. Hatta bazen yüce Tanrı'yla kendi üslubunca hesaplaşırdı.

Yağmurlu geçen bir günün ardından lahana fidelerini dikmişti. Eğilip bahçenin yumuşamış toprağında delikler açarak parmaklarıyla toprağı taze fidenin çevresinde bitıştirdi. Her sap için bir dua okudu ve bunu defalarca tekrarlardı: “Sana Tanrı'dan iyi şans diliyorum, iyi şanslar.”

Ter damlıyordu yüzünden. Bir sırayı bitirdikten sonra ayağı kalkıp sızlandı (sırtı çok ağrıyordu!), yüzündeki teri kirli elinin arkasıyla silip iç çekerek: “Eh, bunları ektilim ben – şimdi sen de yemeleri için tırtılları yollarsın, aynen geçen sene yaptığın gibi!” diye söylendi.

Bazen sebepsiz yere bir mutluluk hissi dolardı içine. Bazen bir ağacın budağına ya da kıyafetindeki bir dikişe dokununca da aynı coşkunluk parmaklarından akar, onu sarıp sarmalardı; orada uyuşmuş bir şekilde ağzı açık dikilir, gözlerinde kaybolduğunu gösteren bir bakış olurdu. Uzunca bir süre böyle kalırdı, sonra geri döndüğünde herhangi bir şey gördüğünü ya da işittiğini hatırlamazdı.

Üç gündür tek bir Türk bile uğramamıştı misafirhaneye.

Marko Birader bir önceki misafirlerden sınımış yağ, soğan, *rajika*¹ ve ter kokusunu çıkarmak için her gün orayı havalandırıp tütüsü yakmıştı. Fakat üçüncü gün, cumartesi akşamüstü, çobanyıldızı çıktığında tekrar birkaç Türk çıkageldi.

Vardıkları esnada ocakta bir oğlan çocuğu buhurdamı tutuyor, Marko Birader de içine kor atıyordu. Tepeden Türklerin yaklaştığını görünce korların yarısını buhurdamın ötesine döküp oğlanı yaktı, oğlan koşarak gitti. Küfretmek için ağzını açmıştı ki kendini tuttu ve kasketini aşağı, gözlerinin üzerine çekmekle yetindi.

Türkler ağır ağır tepeyi tırmanıyordu. Marko Birader kahve ve şekerin yarısını alıp saklamaya gitti. Misafirhaneye nefes nefese döndü, kapının karşı tarafında durdu, aşağı yola baktı. Toplam üç Türk vardı; iki tanesi üçüncüyü kollarının altından tutarak sürüklüyordu. İçlerinden birini tanıdı – yeniçeri Kezmo’ydu bu. Öbür ikisi yabancı olmalıydı. Hasta olanı henüz çok gençti.

İçeri girer girmez bir battaniyeyle birkaç yastık istediler ve hasta arkadaşlarını yatağa yatırdılar. Sonra biraz limon istediler. Marko Birader üzgünüm dedi: bir bakacağım ama kor-karım yok.

“İyi bak patron! Beni kaldırıp baktırtma!” diye bağırdı ona Kezmo.

Bu Kezmo manastıra korku salıyordu ve birkaç kez ceza almalarına sebep olmuştu.

Marko Birader limonlarla döndü, hastaya limonata yaptılar.

“Şimdi şu kızartma tavasını indir de tüfeğini asayım,” diye şakalaştı Kezmo.

Birader Marko kızartma tavasını indirdi ve yumurta yapmaya koyuldu. Türkler oturup tütün içmeye başladı. Hasta

1 Sırpların bazen “raki” dedikleri milli içkileri. Sek olarak küçük bardaklarda servis edilen sert bir içki – ç.n.

adam dinlendi, limonatasını içti ve titremesine, gözleri ateş-ten parıldamasına rağmen biraz daha iyi hissetmeye başla-yınca yastıklara yayılıp sohbete katıldı. Birader Marko on-lara *rajika* ve yumurta verdi ve kahve için üstüne su koydu. Yemeklerini gürültülü bir şekilde yiyip hasta arkadaşlarına da ikram ettiler fakat o yemedi. Sonra geçirerek uzandılar.

“Hey, o tavada domuz yapmamıştın değil mi?” diye sordu Kezmo, boş tavayı Marko Birader’in burnuna kadar sokarak.

Birader Marko korun üstüne eğilmiş kahveyle ilgilenirken kendi kendine, hah, karnın doyduktan sonra mı bunu düşü-nüyorsun, diye söylendi.

“Ne dedin sen?”

“Bir şey demedim ağa, bir şey demedim. Burada domuz yok.”

Kahvelerini servis etti. Kezmo onu iri, yeşil gözleriyle iz-liyordu.

Duydum ki hâkim sana pilavda tavuk başı bulduğu içim yirmi metelik ceza vermiş. Allah var, o domuza yirmi verdiy-sen bana kırk ödemek zorunda kalırsın.”

“Benim parayla bir işim yok.”

“Ha, ha, hepiniz aynısınız: ‘Parayla işim olmaz’, ‘Param yok’ fakat para konusunda nar gibisiniz, biraz sıkılmak gere-kiyor sadece.”

Fakat sonra her şey yine şakaya döküldü.

Gece çöktü. Türkler savaştan ve yeniçerilerin ücretlerin-den konuşmaya başladı ve içmeye devam etti. Hasta adam bi-raz kestirdi, sonra uyanıp dinlemeye koyuldu. Marko Bira-der dirseklerini dizine dayayıp başını avuçlarının arasına ala-rak bir köşede sessizce oturdu, onları dinledi. Konuşmala-rından yavaş yavaş anladı ki hasta Türk Saraybosnalı Osmo Mameledžija’ydı. Şu an etrafta dolaşarak vakit öldürüyorlar, Vidin’e gidebilmek için ücretlerinin gelmesini bekliyorlardı.

Kezmo keyifle hikâyeler anlatıyordu – Mustafa Paşa’nın

köprüsü ne kadar büyüktü, Edirne'deki kervansaray ne kadar görkemliydi ve Yunan ve Ermeni kadınlarıyla dolu İstanbul umumhaneleri nasıldı.

“Oradaki kızlar Marko Birader’i bile baştan çıkarır, onu söyleyeyim. Değil mi Marko Birader?”

“İ-h, ben bilmem öyle şeyleri.”

“Yok artık!”

“Biz bunlarla ilgilenmiyoruz. Hatta imkânımız olsa o yerlerin hepsini havaya uçururduk.”

Türkler güldü. Hasta adam uykusunda hafifçe inledi. Öbürleri de hem yol yorgunuydu hem de *rajikanın* etkisiyle mayışmıştı. Birader Marko kalktı, ocakta kalan korların üzerine su serpti.

Ertesi gün hasta adamın durumu kötüleşti. Türkler yine bir sürü yumurta yedikten sonra ne yapacaklarını düşünüp taşındı. Başrahip gitmelerini istiyordu. Marko Birader’i aracı ederek misafirhanede kalmanın hasta adam için ne kadar zor olacağını söyledi. Türkler bunun karşılığında at istedikler, Başrahip atları hiçbir şekilde geri getirmeyeceklerini bildiği için özür dileyerek atları olmadığını söyledi ama her birine beşer metelik vermeyi teklif etti. En sonunda Türklere para verilmesinde ve keşişlerin de hastaya yalnızca bir sonraki güne kadar bakmasında karar kıldılar, bir at bulup arkadaşlarını almak için geri döneceklerdi. Ve yola çıktılar.

Marko Birader Türk’ün bakımını ona bıraktıkları için kızdı.

“Kalmak için burayı mı bulmuş! Sanki başımda yeterince sağlıklı Müslüman domuz yokmuş gibi!”

Başrahip paylayarak yatıştırmaya çalıştı onu.

İlk gün dönüp bakmadı bile Türk’e. Yanına biraz ekmek ve peynir bırakıp çıktı.

Üç gün geçti fakat Türkler, gün boyu inleyen ve giderek daha sık su isteyen hasta adamı almak için geri dönmedi.

Marko Birader ona su getirmeye, süt ve şekerleme vererek hizmet etmeye alıştı. Günde birkaç defa işini bırakıp hasta adamın nasıl olduğunu görmek için misafirhaneye koşuyordu. En iyi yemekleri seçip ona götürdüğü için aşçıyla takışmıştı. Rahipler Türk'e bu ilgisini fark edip takılmaya başlamışlardı ona.

"Hastan nasıl oldu Marko birader?"

Geçip giderken sert bir şekilde yalnızca: "Orada yatıyor, son nefesini vermek üzere. Çok ilgileniyorsanız gidin bakın," diyordu.

Aslında, diğerlerinden saklamaya çalışsa da ve hatta kendine bile itiraf etmek istemese de Türk güçten düştükçe Marko Birader onun için daha fazla endişeleniyordu.

Genellikle sessizdi Türk. Marko Birader bir akşam komünyon ekmeğini pişirmek için ateş yaktı. Ekmek kalıbını korların üstüne koyup ısınmasını beklerken gözlerini sıcaktan kırıştıtararak ocağın yanına oturdu.

"Marko Birader," diye seslendi Mameledžiya odanın karanlık köşesindeki yatağından.

"Hı?"

"Kezmo'dan haber yok mu?"

"Yok."

İkisi de sustu.

"Ah, keşke beni Saraybosna'ya bırakabilselerdi, ondan sonra..."

Altındaki kütükler sonuna kadar yanıp parçalara ayrıldı, ateş birleşip çatırdadı ve Marko Birader'in etrafında kıvılcımlar uçtu. Sonra alevler yerleşti ve odayı koyu kırmızı bir parlaltı sardı.

"Bence Saraybosna'yı ve bu zırvalıkları düşünüp canını sıkma..."

Ve birden (kendi de şaşırmıştı), sakince, her zamanki gibi kekelemeden devam etti: Onun yerine neden vaftiz olmu-

yorsun sevgili Osmo? O zaman eğer ecelin geldiyse iyi bir Hıristiyan olarak ölürsün ve hayatta kalırsan da şuaursuz bir hayvan gibi değil, insan gibi yaşarsın.”

Türk karşılığında bir şey söylemedi. Gözleri sımsıkı kapalı, kımıldamadan, sessizce uzanıyordu.

O günden sonra Marko Birader her gün bundan bahsetti ona, Türklerin dönebileceğini ve Mameledžija'nın onlara Marko'nun kendisini vaftiz etmek istediğini söylediğinde oluşabilecek tehlikeli durumu düşünmedi bile. Bu mesaisini, onunla dalga geçerler diye keşişlerden bile sakladı. Fakat Osmo Mameledžija'nın ruhunu ne pahasına olursa olsun kurtarmak istiyordu.

Türk her ikna girişimini sessizce karşılıyordu, ne düşündüğü yüzünden de hiçbir şekilde anlaşılmıyordu. Bazen kalbinin yumuşadığını bazen de katı ve yol getirmesi zor biri olduğunu düşünüyordu Marko Birader.

Bir sabah ekin toplayan kadınlardan biri ocaktan kömür almak için misafirhaneye girdi. Közleri bir araya toparlamak için ocağın yanına çömeldiğinde eteği rüzgârla şişip dalga dalga bir çember oluşturacak şekilde etrafına yayıldı. Mameledžija ateşler içinde yatıyordu ve bir an öncesine kadar ifadesiz bir suratla, tövbe etmenin küçük lütuflarından ve Hıristiyan olarak ölmenin güzelliğinden bahseden Marko Birader'i dinliyordu. Birdenbire başını yastıktan kaldırmaya, battaniyenin altından elini uzatıp tir tir titreyerek kadının eteğine uzanmaya çalıştı. Bir anlığına dışarı çıkmış olan Marko Birader tam o esnada geri döndü. Mameledžija'daki değişimi gördü: gözleri parlıyor, eli titriyor, battaniyesi uzağına düşmüş, çıplak zeminde boylu boyunca uzanıyordu.

Marko Birader bağırıp çağırmak istedi fakat ilk başta ne kadar çabaladıysa da sesi çıkmadı, sonra yalnızca bir ınırlıtı ve tıslama duyuldu. Köşeden kırık bir balta sapı kaptı ve kadını “Git buradan, iblisin kızı!” diye tehdit etti.

Kadın yerinde sıçradı ve götürmek için geldiği közleri yanına almaya çalıştı ama Marko izin vermedi, onu dışarı sürdü. Neden yaptığını bilmeden kovalıyordu kadını, kadın dönüp köz alması için gönderildiğini söyleyerek boşuna itiraz etti. Baltanın sapını kadının ardından fırlattı.

“Defol git, aşüfte! Bir daha eteğinle odamda salınmaya kalkarsan bunu kafanda kırarım.”

Tekrar huzurla yatağına uzanmış Mameledžija’ya bakmadı bile. Yalnızca öğle zili çaldığında biraz süt ısıtıp yanı başına koydu. Sonra söylenerek “poff, sefil it, Tanrı’nın huzuruna hiçbir zaman çıkamayacaksın,” dedi ve hemen odadan çıktı.

Fakat sabah yeniden iyi bir haletiruhiye içine girmişti. Mameledžija’yla ilgilendi, ona tekrar tekrar vaftiz töreninden ve dinden söz etti. Gece rüyasında hastasının etrafına üşüşmüş şeytanlarla dövüştüğünü gördü. Onları aynı kırık balta sapıyla kovaladı fakat rüyasında dövüştüğünü gören her insan gibi tüm gücüyle savuramadı o sapı. Sayıları sürekli artıyordu, hepsinin de uzun tüyleri vardı ve gri, kaslı vücutları yalnızca eklem yerlerinin altından görülebiliyordu.

Uyandı. Odanın ortasında duruyordu. Işığı yaktı. Kolu sızıyordu. Kitaplıktan *Ayinler Kitabı*’nı ve porselen meleği indirdi, meleği alırken sol kanadının üst kısmını kırmıştı. Istavroz çıkarıp tekrar uzandı.

Mameledžija iyice zayıflamıştı. Hiçbir şey yemiyordu. Bütün gün gözleri kapalı, inliyordu. Kezmo dönmemişti. Başrahip, Türk’ün kendi manastırında öleceğinden endişe ediyordu.

Bir akşam Mameledžija kendini biraz daha iyi hissetti. Canlanmış, yüzüne renk gelmişti, Marko Birader mumlar için fitilleri büküyor, o da sürekli sohbet açıyordu. Heyecanla daha iyi hissettiğini ileri sürüyordu, Marko Birader onu

dinlerken ölüme yaklaşıyor olabileceğini düşündü. Bu yüzden yatağa yanaştı ve şevkle ikna etmeye çalıştı onu.

Bir dakika içinde daha bir hararetlendi. Nasıl bu kadar rahat konuşabildiğine kendi de şaşırdı. Bir an peygamberlere ve Kitaba uygun şekilde hafızasında kalanlarla konuşuyor, bir an sonra tekrar kontrolünü kaybedip kendi üslubuna dönüyordu.

“Zavallı dostum, gerçekten de o alçak Kezmo’yla öbür dünyada da birlikte olmak istiyor musun? Onun baştan aşağı içki ve kötülükle dolu olduğunu göremiyor musun? Henüz bu dünyada olmasına rağmen şeytanın ta kendisi o. Nereye gitse cehennemin ağzında yürüyor, bir gün o ağız açılacak ve yanan bir çukurun ortasına düşecek. Sen de onunla birlikte düşeceksin!”

Bu noktada sinirlendi, hoş olmayan bir şey söyleyecekti ama hemen tuttu kendini ve ondan “sevgili İsa ve annesi Meryem’i” hatırlamasını rica etti. Yine, kelimelerini seçerek Osmo’ya bir Hıristiyan’ın nasıl öldüğünü ve öbür dünyada ruhunun nasıl trompetlerle, nur ve senayla karşılandığını, bunun yanında dünyevi zevklerin hiçbir şey kaldığını anlattı.

Türk sustu; kapalı göz kapakları arada bir seğiriyordu. Marko Birader adamın üstüne doğru eğilmişti. Yakından izliyordu onu fakat aklından ne geçtiğini kestiremiyordu. Yüzü her zamanki gibiydi – ince ve oval, dudakları kafa tutan bir oğlanınki gibi büzüşmüştü.

“Şunu söyle sadece: Kurtarıcımız, bize yardımcı ol. Söyle, Osmo,” diye fısıldadı Marko Birader, olabildiğince yumuşak ve tatlı bir sesle. Türk sessiz kaldı. Yalnızca ağır ağır nefes alıp veriyor, adem elması inip çıkıyordu.

Marko Birader, belki konuşamıyordur diye düşünerek yeleşine astığı tespihteki küçük haçı dudaklarının üstüne getirdi.

“Öp bunu Osmo, bu senin ve benim Kurtarıcımız. Öp onu, böylece Tanrı günahlarını affedecek ve seni huzuruna kabul edecek.”

Türk'ün yüzü belli belirsiz kıpırdadı, göz kapakları titremeye başladı, dudaklarını bir şey söylemek istermiş gibi kırmıldattı. Sonra sıkıca büzdü ve büyük bir gayret sarf ederek tükürdü. Tükürüğü sakalından aşağı doğru sarktı.

Marko Birader hemen haçı çekti, yerinden fırladı ve söylenerek dışarı çıktı.

Yaz gecesinin uçsuz bucaksız, tekdüze uğultusu sarmıştı etrafı. Ancak yazın sonuna doğru yıldızlar bu kadar büyük, gökyüzü bu kadar alçak olurdu. Elleriyle çite sıkıca tutundu, parmaklarını kenetledi. Öfkeden kan beynine sıçramıştı ve kafasındaki zonklama bir türlü yatışmıyor, artarak devam ediyordu. Ağaçların karanlık gövdelerinin arasından uzaklara baktı, gökyüzünün derinliklerinde yıldızlar belirmeye başlamıştı ve hep yaptığı gibi kendi kendine konuştu: “benden daha kötü bir rahip ve o Osmo'dan daha beter bir Türk olamaz. Onu vaftiz etmeye çalıştım ve o----aghhhh!”

İstirap içinde çiti salladı.

Fakat yavaş yavaş sakinleşti. Sessiz gecede, sayısız yıldızın bakışı altında kendinden geçmeye başladı. Giderek unuttu kendini. Titreyen bedeninden yayılan dalgalar etrafındaki her şeyi sürükledi, karanlıkta bir okyanusta hızla süzülüyormuş gibi hissetti. Gökyüzü, tepesinde fark edilir şekilde sarsıldı. Her taraftan sesler yükseliyordu. Parmaklığı sıkıca tuttu.

Her şey Tanrı'nın bu müthiş devingen gemisinin içindeydi: köy, tarlalar, manastır ve misafirhane.

“Biliyorum kimseyi unutmazsın Sen, kekeme Marko'yu ya da o günahkâr Osmo Mameledžija'yı bile. Birisinin senin hacına tükürmesi ancak kötü bir rüya olabilir. Senin geminde

hâlâ herkes için yer var. O deli Kezmo için bile, eğer ki gitmeseydi...”

Bu esriklik hali içinde yüksek sesle mi konuşuyordu yoksa yalnızca kendi kendine mi düşünüyordu bilemedi. Fakat görebiliyordu: Tanrı’nın gemisinde her şey ve herkes için yer vardı, çünkü O ne mihenk taşıyla ne de teraziyile ölçerdi. “Tanrı’nın büyüklüğü” neymiş şimdi anlayabilmişti, dünyaları nasıl yerinden oynattığını, bunu ifade edecek kelimeleri olmasa da şimdi anlamıştı her şeyi, bir tek kendisinin, Marko Krneta Birader’in, bu beceriksiz, söz dinlemez keşişin nasıl olup da burada, Tanrı’nın gemisinin dümeninde durduğunu anlayamıyordu. Ve sonra tekrar kendinden geçti. Yalnızca var olan her şeyin hareket ve yolculuk halinde olduğunu ve hepsinin kurtuluşa doğru ilerlediğini biliyordu.

Bu şekilde saatler geçti.

Serin gece esintisi çıkmıştı. Nabzı normale dönüyordu. İlk başta parmaklığı tutan uyuşmuş ellerini hissetti ve yavaşça kendini oradan ayırıp toparlandı. Çıraklığında, şafaktan önce hâlen uykuluyken uyandığı dönemlerdeki gibi üşüdü ve kederlendi. Çiti zar zor bırakarak elbisesini yokladı ve sarsak adımlarla misafirhaneye döndü.

Mum yanıp erimişti, sönecek gibi titriyordu. Türk, örtüyü gözlerine kadar çekmiş, yüzünü duvara dönmüş yatıyordu. Marko Birader mumu söndürdü, biraz süt ısıtıp hasta adamın yanına geldi. İki kere seslendi ona, cevap gelmeyince örtüyü kaldırdı fakat Mameledžija’nın vücudu çoktan soğuyup katılaşmıştı.

Buharı tüten sütü cansız adamın başucuna koydu ve başrahibi çağırmak için dışarı çıktı. Hava epey aydınlanmıştı.

Kapılara vurarak, yemekhane ve avluyu koşarak geçip kutsal odaya girdi. Başrahip cüppesini daha yeni giymişti.

Kapının çarptığını duyunca, kolları ileri uzanmış vaziyette durdu ve gözlüklerinin ardından Marko Birader'e baktı: "Yine ne oldu?"

Marko Birader kollarını telaşla sağa sola sallayarak neredeyse bağırır gibi: "Ölmüş, o adam! Türk, misafirhanedeki," dedi.

"Ne diye bağırıyorsun? Şşş!" diye fısıltıyla azarladı onu başrahip, mihrabı işaret ederek.

Başrahip endişendi. Ayini bitirip kahvesini içtikten sonra Mameledzija'nın ölümünü yetkililere bildirmek ve onu alıp kendi usullerine göre gömsünler diye Türkleri çağırmak için köye indi. Zan altında kalacaklarını ve cezasız kurtulamayacaklarını biliyordu.

Marko Birader misafirhaneye dönmek istemiyordu. Ölü adamın yanında durması için çırak Martin'i gönderdi, kendi de pancarların ekileceği yeri kazan işçilerle birlikte tarlaya gitti.

Uykusuz ve perişan, ağır adımlarla tekerlek izlerinin üstünden yürüdü.

Köyün genç kızları ve delikanlıları kazma işine başlamıştı. Marko Birader önlerine geçti, pancarlar daha sağlam yetişsin diye dipteki yapraklarını koparmaya başladı. Bacaklarını iki yana açarak pancar sıralarının üzerine eğilip yapraklarını sıyırdı, avuç avuç kopardıktan sonra yan tarafına koydu. Arkasında küçük yaprak tepecikleri yükseldi. Ve ne zaman doğrusa tarlalardan geriye, büyük, karanlık manastıra ve yanındaki küçük beyaz misafirhaneye baktı. İçerisinde ruhunu kurtarmayı başaramadığı ölü adam yatıyordu. Sonra hızla eğilip yaprakları koparıyor ve kopan yapraklar avuçlarının arasından dökülsün diye budadığı her saptan sonra ellerini sallıyordu.

"Büyüyün hadi, Tanrı yolunuzu açık etsin... Rakijamızı höpür höpür içti, peynirimizden yedi ama haçı ve tövbe et-

meyi kabul etmedi... Büyüyün bakalım, Tanrı yardımcınız olsun!”

Bir zaman sonra Başpiskopos’un, yanında Müslüman bir imam ve sinekler kadar kara iki Türk’le birlikte geldiğini gördü. Ölü adamı dışarı taşıdıklarını fark ettiğinde tekrar eğildi ve bu sefer yaprakları daha hızlı koparmaya başladı. “İyi şanslar, Tanrı yolunuzu açık etsin,” diye mekanik bir şekilde tekrarladı, fakat aklı merhuma kayıyordu: onu kurtarmış da olsa kurtaramamış da olsa, ona bakmış, onu bir kardeş gibi sevmişti!

Eğilmiş ayakta dururken kan beynine hücum etti. Zorlukla nefes alıp dişlerinin arasından konuşarak Osmo Mameledži için dua ediyordu, “gittiği yerde huzur bulsun!”

Fakat ara sıra başını kaldırıp kızlara sataşan delikanlılara da sesleniyordu: “Kazsanıza aylak herifler! Ne diye oyalanıyorsunuz? Şuna bak ya!...” Ve sonra tekrar işe koyuluyor, yaprakları koparıyor ve dua ediyordu.

Sinan'ın Tekkesinde Ölüm

(Smrt u Sinanovoj tekiji)

Ali Dede Saraybosna'ya, Sinan'ın derviş tekkesine geri döndüğünden beri burası en iyi ve en zeki insanların bir araya toplandığı bir yer olmuştu.

Bu meşhur adam kırk beş yılını İstanbul'da geçirmişti. İlmi ve kutsiyeti ile tanınırdı ve hem tarikatı için hem de onu dinlemek isteyen kişiler ve devlet adamları için yaptığı yararlı işler sayesinde ünü uzaklara kadar yayılmıştı.

Kader ona hem irfan, feraset ve öbür insanlardan daha geniş bir bakış açısı hem de bedeniyle ruhu arasında öyle mükemmel bir uyum bahşetmişti ki kendisini gerek kişisel düzeyde tanıyan gerek de namını duyan herkesin ümitsizce taklit etmeye çalıştığı bir kusursuzluk örneği olmuştu. Huzursuzluk ve insanların huzursuzluğa duyduğu ihtiyaç ona yabancıydı. Tensel zevkler ya da bir kadın vücudu nedir asla bilmediğini söylerdi insanlar. Ne herhangi bir alkollü içecek ne bir Türk kahvesi ne de tütün ağzına sürmüştü. Fakat şu kısacık ömrümüzde Tanrı'nın bu lütuflarını kullananları kınamazdı. Genel olarak bu âlemin içinde herhangi bir şeyi çirkin ya da kötü bulmadan geçip gitmişti bu dünyadan.

Ali Dede'nin yaptığı ya da söylediği her şey not edilirdi fakat böyle saf ve yüce bir sofunun nasıl ve nerede ortaya çıktığına ilişkin hiçbir yerde bir kayıt yoktu ve hiçbir zaman açıklanmamıştı bu. Doğduğu dönemde ve içinde yaşadığı dünyada bir mucize, açıklanamayan bir istisna olarak kaldı.

Altmış beş yaşına geldiğinde Ali Dede birden tarikatın ününün yayıldığı merkez tekmeden ayrılmaya karar verdi, İstanbul'a, hayranlarına, öğrencilerine ve birlikte yaşlandığı biraderlerine veda ederek Bosna'ya döndü. Kimse bu kararından hoşnut olmasa da ona karşı çıkmaya cesaret edemedi. Hayatı boyunca başka bir insanı üzecek ya da küçümseyecek tek bir kelime etmediği için onlara kararının gerçek sebebini –ölümün ve memleketinin onu çağırdığını– söylemek istemedi. Aksine, ayrılıktan bile, ki dünyadaki en acılı şeydir ayrılık, bir güzellik ve manevi bir ders çıkarabilirdi. Kendilerini bıraktığı için ona hayret ve üzüntülerini ifade edenlere dünyanın büyüklüğünden ve değişmezliğinden bahsetti. İnançlı biri için uzak neydi ki? Ve ona ne yabancı gelebilirdi? Koskoca dünyada insanın ibadete duracağı küçük bir gölge elbet bulunurdu; doğunun nerede olduğunu insan her yerde bilirdi; her yerde en az kırk çakıl taşı üzerinden geçmiş böylece abdest almaya uygun hale gelmiş küçük bir su yolu bulunabilirdi. Ve gerçek bir inanç taşıyan kişi, bunun olmadığı durumlarda bile asla yolunu şaşmazdı. Haftalarca güneşin doğmadığı bölgelerde bile –ve vardır böyle yerler– inananın kalbi onu doğuya, ibadet etmesi gereken yöne yönlendirirdi. Bir damla bile suyun olmadığı çölde dahi, abdest için kum kullanılabilir ve kum da yok ise gerçek mümin tefekkür edebilirdi, çünkü tefekkür her şeyden daha halis ve kuvvetliydi. Öyleyse neden doğduğu yere, dünyadaki tüm ülkeler gibi Tanrı'nın yarattığı güzelliklerle dolu Bosna'ya gidişine üzüyorlardı? İnsanın doğduğu ülkeye bir borcu vardı.

İşte Ali Dede'nin bu bahar Saraybosna'ya gelişi böyle oldu. Saçları kırışmış, kambur ve çok okumaktan yanı körleşmişti ama mavi gözleri berrak ve şendi, yüzünden eksik olmayan tebessümü gümüşî sakalına yansıyor ve elleri lekесiz bir hayat sürmüş tüm insanlar gibi huzurlu, soluk ve yaşsızdı.

Haftada bir gün, Cuma akşamları, dergâhın ve tarikatın bütün dostları gibi Ali Dede'nin konuşmasını dinlemek isteyen âlimler, saygıdeğer yurttaşlar ve dindar gezginler Saraybosna'dan geçerken yol üstünde Sinan'ın tekkesine uğradı.

Bu akşam da bu şekilde toplanmışlardı. Gece sıcak ve hava açık olduğu için toplantı binanın avlusunda yapıldı. Burası tamamen taştan yapılmış dikdörtgen bir alandı. Dört bir yanına sarı çiçekler ekilmişti, duvardan yukarı doğru, yazın bahçenin tepesini yeşil bir çatı gibi kaplayan bir sarmaşık uzanıyordu. Ortada alçak bir çeşme vardı, fıskiyesi suyu yukarı itmiyor, sadece mermer bir kürenin etrafından dolaştırıp tekrar aşağı akıtarak yuvarlak havzaya dökülecek şekilde fışkırtıyordu. Böylece suyun olabildiğince yükseğe itildiğinde kaçınılmaz olarak tekrar zayıf bir şekilde kendi üstüne döküldüğünü söyleyen o katı kuralın durmadan yenilenen bitme ve tükenme döngüsüyle gözü yormuyor, bunun yerine ortasındaki gümüş çekirdeği göstermek için üstten açan fakat hiçbir zaman filizlenmeyen ya da solmayan tropik bir çiçeğe benziyordu. Havzanın içi yosundan yeşerdiği için su karanlıktı; içinde iki gizli, anlaşılmaz harf gibi bir çift kırmızı balık duruyordu. Taşın üzerine misafirler için geniş, hasır bir halı serilmişti ve duvarın önündeki kürsüye Ali Dede için yastık konmuştu.

Herkes yerini almıştı. Ali Dede de koltuğuna kurulmuştu. Bu yaşlı adam, konuşmaya başlamadan hemen önce bir sarmaşık yaprağını dalgınlıkla koparıp dişlerinin arasına sıkıştırmıştı. Körpe sapını hafifçe ısırduğunda sarmaşığın kes-

kin tadı diline gelmiş, acılığı onu şaşırtmıştı. Bu esnada bir şey göğsünü sıkıştırdı. Nefesinin kesildiğini ve tek bir kelime bile edemeyeceğini hissetti fakat yine de başladı. İlk sözleriyle birlikte birkaç kere tuhaf, hafif bir öksürüğe tutulmuş gibi tıkanı ama her seferinde, biraz daha bitkince de olsa, konuşmasını sürdürdü. Birden bir kelimenin ortasında sesi çatladı, başı hafifçe düştü ve sağ eli göğsünü aradı. Çoğunlukla önlerine bakan dinleyicileri, bu sessizliğe ilk başta aldırış etmedi; her zaman olduğu gibi bir düşünceye dalıp gittiğini zannettiler. Sessizlik fazla uzayınca dervişler ve müritler meraklanmaya, birbirleriyle göz teması kurmaya başladılar, çünkü Ali Dede'nin onlara öğütlediği ve kendisinin de uyduğu derviş yasasını biliyorlardı; insanın kendi vecdi içinde kalması, onu kibirlendirip başkalarının kıskançlığını üzerine çekeceği için yanlıştı. En sonunda gözlerini yukarı çevirip sağ elinin hareketini gördüklerinde ona doğru koştular. Ali Dede can çekişiyordu. Yarı kapalı kirpiklerinin altında durgun bir parıltı vardı. Duvara yaslanarak, elini hafifçe, zar zor kaldırıp sevecen sesiyle yalnızca "Bir şey yok, bir şey yok!" diye fısıldayabildi.

Onu odasına taşıdılar, kıyafetinin düğmelerini açıp yere yatırdılar, koltuğun yastığıyla başını desteklediler. Yüzüne su serpip vücudunu merhemle ovdular. Birden içine çökmüş gibi duran gözlerini açmadan eliyle başının altındaki yastığı çekmeye çalıştı. Öylece yattı yerde; sarmaşık yaprağı göğsünün üstünde titriyor, müritleri tedirginlik içinde etrafında dolanıyordu. Sadece iki ya da üç dakika daha yaşadı.

Hafızası hızlı ve canlı bir biçimde işlemeye başlamıştı. Hayatında yalnızca iki defa bir kadının görüntüsünden etkilenmişti ve bu, fark edilmeden geçen, bir anlamı olmayan, önem taşımayan bir olaydı, başka biri tarafından bilinip görülmeyen, gizlilik içinde yaşanan ve en sonunda kendimizin bile unuttuğu türden bir şeydi. Fakat şimdi, çalışmakla ge-

en o uzun ömründen yalnızca bu iki hadise ıkı ı ı karşı-
sına: Çocukluk ve gençlik döneminin birkaç gününü doldu-
ran iki küçük, anlamsız heyecan şimdi geri kalan her şeyi,
hayatını, bedenini ve düşüncelerini bir kenara iten iki belir-
gin hayalete d n   m   ve içini baştan aşağı kaplayan tek bir
acı hissiyatında birle  mi ti. Gelgelelim tüm bunlar sipsivri
bir i nenin ucundan daha az yer kaplıyordu – bilincin son
kalıntısı ve varoluşunun son tecr besiydi.

On ya da on bir yaşındaydı. Evleri  ehrin dışında, tarla-
ların ve erik bahçelerinin arasında tek başına, Bosna nehri-
nin keskin bir e im aldığı yerde, Zenica'nın eteklerindeydi.
İlkbahar ve sonbaharda sular yükseldiğinde Bosna nehri a-
murlanıp kabararak evlere kadar uzanır, bahçe itlerini, ba -
ka kişilerin Allah bilir nerede kırılmış itleriyle birlikte s -
r kleyip götürürdü. Kütükleri ve a a köklerini önüne ka-
tar, dallardan, aputlardan, kırık varillerden ve biçilmiş ke-
restelerden oluşan kalın bir çamur tortusu bırakırdı. ocuk-
ların her ta kından sonra günlerce keyifle ke fettiğı yeni, ya-
bancı ve esrarengiz bir dünyaydı bu.

O bahar nehir alışılmadık biçimde hırındı, bir anda du-
rulup aynı gün birden tekrar yükseliyordu. Sabah bahele-
rine kadar gelen ürkütücü, çamurlu ta kından sonra akça-
m  st  yatı mı tı su. Gökyüzü alçak ve bulutluydu ve da -
lardan yeni bir ta kını haber veren uzak, bo uk bir k kre-
me duyulmu tu. ocuk kendi kendine dolaşıyor, suyun ar-
dında bıraktığı yumuşak kızılımsı çamura uzun bir çubuk-
la rastgele şekiller çiziyordu. Çitin hemen yanında kısa, yas-
sı bir kütük gördü, yarısı çamurun, yaprakların ve akilla-
rın içine g m lm   t . Beklenmedik bir oyuncak bulmuş gi-
bi sevindi ve –h la ıslak ve kaygan olduğı için dikkatli bir
 ekilde– hemen   t ne ıktı. Ayakları kütüğün   t nde, u-
bu unu ite dayayarak destek aldı ve böylece dengesini kay-
bedip sonra hızla geri kazanarak salındı; yetişkinlerin son

derece anlamsız ve tehlikeli bulduğu fakat çocukların serpi-
len vücutlarının ve uyanan hayal güçlerinin talepleri doğrul-
tusunda maruz kaldığı bütün o garip hareketlerle meşguldü.
Ne var ki çocukların vücutları kolayca yorulur, hayal güçleri
de hemen tatmin olurdu. Çocuk çubuğunu attı, kendini aşı-
ğı bırakıp bacaklarını iki yana açarak kütüğün üstüne otur-
du, sol eliyle kumun bıraktığı tortuyu ve kuru dalları yokla-
dı. Sonra gözü tuhaf ve şaşırtıcı bir şeye takıldı. Kum ve dal-
ların arasında insan kulağı ve bir tutam saç görmüş gibi gel-
di. Başını çevirdi, arkasında kütük ve çitin arasına sıkışmış,
yarısından çoğu çamura gömülmüş çıplak bir kadın vücudu
gördü; fakat kadının omzu o tortudan net bir şekilde çıkmış-
tı ve biraz aşağıda da beyaz kalçası görülüyordu. Dizi çamu-
run içinde kalmıştı, fakat sonra baldırı ve ayak parmakları
belirdi. Çocuk bir anda hareketsiz kaldı. Selin taşıdığı bede-
ne ikinci kez boydan boya baktıktan sonra kütükten yavaş-
ça indi ve gözlerini boğulan kadının yattığı yerden ayırma-
dan bahçeden gerisingeri dışarı çıktı. Arı kovanlarının bu-
lunduğu sert, kuru toprağa eriştiğinde durdu; ancak oraya
vardığında korktuğunu anlayabildi. Eve doğru koşarken bir-
den, daha önce hiç bilmediği bir utanç duygusu kapladı içi-
ni. Duyduğu korku ve konuşma ihtiyacı ona azap verse de
gördüğü şeyi ailesine anlatacak tek bir kelime bulamadı. Av-
luda dolaşıp durdu, eve zar zor soktular onu. Sürekli baba-
sına, annesine, kardeşlerine bakıyor ve “tamam, artık anlat-
malıyım, onlara ne gördüğümü söylemeliyim,” diye düşü-
nüyordu. Fakat ilk kelimeyi bulup başlamaya çalışınca, bo-
ğazı düğümleniyor, dudakları mühürleniyordu. Hava aydın-
lık olduğu müddetçe kardeşlerinden biri bahçeye çıkıp bu
sırrı öğrenecek diye ödü kopuyordu.

Evde birçok çocuk olduğu için kimse oğlanın hiçbir şey
yemediğini fark etmedi. Akşam saatleri geçti ve uyku vakti
yaklaştı. Cesedin görüntüsü zihninde büyüdü ve ona işken-

ce eden, bir cevap bulmak için her şeyi annesine derhal anlatma, hıçkıra hıçkıra ağlama isteği uyandıran karmaşık bir suçluluk duygusuna dönüştü. Fakat aynı zamanda bu konuda herhangi bir şey söylemesinin mümkün olmadığını da farkındaydı. Defalarca annesine yaklaşıp dikkatini çekmeye çalıştı ama annesi onda herhangi bir tuhaflık sezmedi ve o da konuşmaya başlayacak gücü kendinde bulamadı. En sonunda yatağına gitti. İşte ondan sonra, bu ilk uykusuzluk deneyimiyle birlikte çocuksu düşümleri ve duyguları harekete geçti.

Hayalinde binlerce kez o kütüğün üstüne çıkıp boğulan kadına yaklaştı, onu inceledi, koşup annesine seslendi ve evde bir çözüm ya da teselli bulamayınca tekrar bahçeye çıktı. Kardeşleri derin derin uyurken o yanlarında dönüp duruyordu. Sürekli karar veriyordu: şimdi kalkacak, annesine seslenecek ve bir meşaleyle bahçeye gidip bakması için ona yalvaracaktı. Fakat döşeğe mihlanıp kaldı, duyduğu korku büyüdükçe büyüyor, anlamlandıramadığı suçluluk duygusu derinleşiyordu.

Sabah heyecanlıydı. Herkesten önce uyanıp bahçeye koştu. Gece boyunca suyun yükseldiğini, bahçenin yarısını kapladığını gördü. Kütükten de, boğulan kadından da bir iz yoktu. Su çitin boyuna kadar gelmişti, akıntı hızla ilerlese de bahçenin ortasındaki su ve nehir gün boyu yükselmeye devam etti. Yağmur ortalığı temizledi ve cılız bahar güneşi parladı, fakat dağlar yılda yalnızca bir gün yağan ve gün boyunca gürleyip köpürerek her şeyi önüne katıp götüren o gürültülü sağanakları göndermeye devam etti.

Çocuk bu yeni çamurlu taşkınların kendisine işkence eden her şeyi beraberinde götürdüğünü düşündü. Günü karmaşık beklentiler içinde geçirdi ve ertesi gece bir önceki gecenin uykusuzluğu nedeniyle bitkin düşmüş bir halde düş görmeden ya da uykusuzluk çekmeden uyudu. Sabah bahçeye

indiginde, su büyük ölçüde azalmıştı. Gün içerisinde çiti tamamen ortaya çıkaracak kadar alçaldı; çevresinde geniş geniş çamurlu su birikintileri oluşmuştu, fakat taşkınım hem kütüğü hem de boğulan kadını uzaklara sürüklediği açıktı.

Bu sır çocuğa bütün bahar mevsimi boyunca ıstırap verdi. Her gün zihninden tekrar tekrar, artık tamam, her şeyi an-neme anlatacağım düşüncesi geçiyordu. Bunun onu rahat-latacağını hissediyordu; ama başlayacak cesareti ya da bunu ifade edecek kelimeleri hiçbir zaman bulamadı. En başından beri onu kısıtlayan utanç duygusuna ilaveten kimsenin ar-tık ona inanmayacağı korkusu da sarmıştı içini, onunla dal-ga geçeceklerini ya da hemen gelip söylemediği için onu ce-zalandıracaklarını düşünüyordu. Bunu ancak sıcak yaz ve insana zindelik veren sonbahar geldiğinde unutmaya başla-dı ve o zaman bile, aradan bunca zaman geçmesine rağmen, özellikle akşam üstleri, o meçhul cesetten ve onunla birlikte gelen açıklaması güç suçluluk duygusundan, itiraf edip biri-ne anlatma ihtiyacından ve bunun imkânsızlığından korka-bilmesi şaşırtıyordu onu.

Bir iki sene sonra çocuğu Saraybosna'da yaşayan varlıklı, eksantrik amcası alıp götürdü. Orada Sinan'ın tekkesine gir-di ve bu tarikatın öğretisini ve kaidelerini severek öğrendi. Bu da ona İstanbul'un kapısını açtı.

Yirmi beş yaşlarındaydı. Beş-altı senedir İstanbul'da ya-şıyordu, öğretmenlerin en genciydi, ziyadesiyle itibar gö-rüyordu ve yaşına göre beklenmedik bir olgunluğa sahipti.

Oturduğu binanın iki cephesi vardı. Daha uzun olan ana kısım denize; öbür taraf ise bahçeler ve mezarlarla dolu, ıssız bir yoldan geçerek varılan dik bir yamaca bakıyordu.

Bir gece genç adam tam gece yarısı uyandı. Kalkıp pence-reyi açtı ve başını ahşap parmaklıklara dayayıp ilkbaharın ilk günlerinin serin havasını içine çekti. Ay yoktu fakat gece açıktı ve yıldızlarla aydınlanmıştı.

Önünde, yamaca doğru uzanan, her iki taraftan da yüksek bir duvar ve karanlık bahçelerle çevrelenmiş yolun kaldırım taşları parıldıyordu. Gözleri gecenin taze havasının etkisiyle yavaş yavaş kapanmaya başladı; pencereyi kapatıp yatağına gidecekti ki yolun başında beyazlar içinde biri göründü, hızla aşağı iniyordu. Uyku-uyanıklık arasındaki sersemlikle gözlerini ardına dek açtı. Büyük bir hızla yaklaşıyordu bu kişi: bir kadındı, üstünde beyaz bir elbise vardı ya da belki yalnızca bir gecelik. Biraz sonra sokağın başındaki köşeden iki tane karanlık erkek silueti belirdi; onlar da koşuyordu. Çok geçmeden ayak seslerinin ağır patırtısı işitilir oldu. Kadın pencerenin tam altındaki giriş kapısına doğru koşuyordu; büyük bir çaba sarf ediyordu koşarken, avlanmış bir hayvan gibi korkudan aklının çıktığı belliydi. Yakına geldikçe saçının başının dağıldığı, giysisinin yırtıldığı ve yarı çıplak olduğu belirginleşti.

Vücudunu kilitli, ağır giriş kapısına vururken çıkan zayıf ve donuk ses duyulabiliyordu. Genç adam pencereden dışarı sarktı ve kadını bir önceki sefer kadar net gördü, geniş kaldırım taşlarının üstünde yatıyordu. Başı kapının eşiğindeydi, boş bir çabayla elini kapının tokmağına uzatmıştı fakat yeti-şecek gücü kalmamıştı.

Kadını kovalayanlar binadan yalnızca on-on beş metre uzaktaydı, kadının kapıya yettiğini görünce birden durdular ve bahçe duvarları arasındaki dar patıkaya sapıp gözden kayboldular.

Genç adam kapıya bir kez daha bakmaya cesaret edemedi. Sanki bu tuhaf gece piyesinde o da kendi rolünü oynuyordu, pencerenin parmaklığını bıraktı. Geri çekilip yavaşça yatağına girdi ve hemen uzandı.

Tamamen uyuşmuştu, kaskatıydı, sanki az önce gördükleri şuurunda hiç yer etmemiş gibi aklından tek bir düşünce bile geçmiyordu. Yatağı hemen ısındı, kendinden geçer gibi hızla

uykuya daldı. Beş, belki on dakika uyumuştı ki şiddetli, sarı-
sıcı bir acıyla uyandı. Midesi, biri onu itip kakıyor gibi uyku-
sundan uyandırdı onu ve hemen, daha gözlerini açmadan an-
laşılması güç bir felaketin ıstırap verici karanlığının içine dol-
duğunu hissetti. Korkunç, tüyler ürpertici bir şey yaşamış-
tı. Belki de rüyasında görmüştü bunu? Uyanmak diye bir şe-
yin olması, insanın gözlerini açıp rüyalarından sıyrılabilmesi
ne güzel bir şeydi! Ya da belki gerçekten de acı verici bir şey
yaşanmıştı ve bu gerçek, uyanır uyanmaz kendisini bekliyor
olacaktı? En sonunda bunun bir rüya değil gerçek olduğuna
ciddiyetle kani olana kadar bir süre böyle uyku-uyanıklık ara-
sında gidip geldi. Gözünü açtığı anda açıkça bir kez daha o ka-
ranlık silahlı adamların yarı çıplak kadını kovaladıklarını gör-
dü, kadının düşüşünü net bir şekilde duydu ve bir kez daha
kolunu kapının tokmağına uzattığını, tokmağın çok yukarı-
da kaldığını gördü. Ve her an kapıya vurduğunu duyabilirdi.

Aklından ilk geçen, belirsizliğin yarattığı bu ıstırapı çek-
mek yerine durumu kendi gözleriyle görüp doğruluğunu
saptamak için kalkıp pencereye gitmekti. Bu fikri zihnini-
de taşıyordu fakat üzerinde bir hükmü yoktu; fikrinden vaz-
geçmeden hareketsiz uzandı, hayal gücü hiç olmadığı kadar
aktifleşti. Sırf yerinden kalkmamak ve belki gece yaşananla-
ra daha fazla şahit olmamak için, bunun neticede bir rüya da
olabileceğini söyleyerek kendini kasıtlı olarak kandırdı: kal-
kıp bakmanın bir anlamı yoktu çünkü bizatihi bu hareket
duruma gerçeklik kazandıracaktı. Sonra bu yanılgı, doku-
ma tezgâhındaki mekik gibi bir ileri bir geri hızlanarak için-
de işlemeye başladı.

“Peki, o halde orada gerçekten bir şey yoksa, hiçbir şey ya-
şamadıysan, neden kalkıp pencereden giriş kapısına bakmı-
yorsun? Nedir seni korkutan?”

Ve sonra yine aynı düşünce başka bir yönden hücum et-
ti zihnine:

“Orada hiçbir şey olmadığını hepsinin bir rüya ve yanılma olduğunu bile bile neden kalkıp bakayım?”

Böyle şirazesinden çıkmış bir tahterevalli gibi durmadan, bir-iki dakika uyku molasının ardından tekrar bir ileri-bir geri başlıyordu: “Neden kalkıp bakmıyorum ki?” Ve bütün bunların içinde en katlanılmaz olanı da kadının kapıyı her an bir kez daha çalabilecek olmasından duyduğu korkuydu.

Şafak sökerken bütün tereddüdü birden kayboldu. Artık kendine gece ne olduğunu ya da bir şey olup olmadığını sormuyordu; hemen giyindi ve hüküm giymiş bir suçlu gibi aşağı indi, gün ışığının gece yaşanan, nasıl olduğunu tam bilmesede kendisinin de bulaştığı olayları acımasızca açığa vurmasını bekliyordu. Temkinli bir şekilde, bir tokat gibi incek ilk sözleri ve soruları bekleyerek dolaştı etrafta. Fakat hizmetliler, öğrenciler ve dervişler her günkü ifadeleri ve olağan selamlamalarıyla geçip gittiler yanından. Nasıl olurdu bu? O halde kimse kapıda o baygın kadını ya da cesedini bulmamış mıydı? Kapıda hiçbir şey olmadığını, hepsinin bir rüya olduğunu düşününce duyduğu sevinç bir güneş gibi doldu içine. Gece boş yere çektiği eziyeti untabilirdi o halde, hatta bu şimdi ona neredeyse, memnuniyet verici, güzel bir şey gibi geldi. Fakat akabinde bir başka düşünce geçti aklından: birkaç dervişe gece bir şey duydu lar mı ya da sabah gözlerine bir şey çarptı mı diye soracaktı. Hemen sonra bunu yapacak gücü kendinde bulamadı. Ve tıpkı gece, kendi içinde bir karar vermekte –“kalkıp ne olduğuna bakmalıyım”– zorlandığı gibi şimdi de dervişlere yaklaşıp, durumu soruşturmaya ya da gece olanlarla ilgili bir şeyler anlatmaya niyetlendi ama daha ağzını açmadan vazgeçti, korktu ve sustu ya da sohbeti başka bir konuya çekti. O gün akşam çöktüğünde anlaşılması güç fakat derin bir suçluluk duygusu ve bundan kurtulamayacağını anlamamanın verdiği korkuyla odasına çekildi, artık bir şey olup

olmadığını, ya da bu bahsi açıp açmamayı düşünmüyordu. Akşam yemeğini yemedi ve dua etmedi, yatağa girdi, uymak için değil, acı çekmek için ve bu yalnızca ilk akşamlarla sınırlı kalmadı. Günlerce kendine eziyet etti. Artık bunun nerede, ne zaman başladığını, nasıl ve neden ortaya çıktı-ğını ve gerçek bir nedeni olup olmadığını sorgulamıyordu; yalnızca içinde gizli ve karanlık bir şey taşıdığını biliyordu. Birçok gece daha yalnızca kendisinin duyabildiği bir kapı tokmağı sesine uyandı ve kapının önünde, penceresinin altında baygın bir kadın bedeninin yattığını düşünerek uyanık kaldı. Böyle zamanlarda hemen kendini teskin edip bunun doğru olmadığını, orada hiçbir şey olmadığından emin olmak için kalkıp pencereye gitmenin kâfi olacağını düşündüyse de hiçbir zaman kalkmadı yerinden. Bu tekinsiz karanlık içerisinde uykusuz kalıp kendine “Kimdi o kadın? Neden kovalıyorlardı onu? Ne oldu ona? Ve kapının önünden nasıl kayboldu?” diye soruyordu. O gece hemen bahçeye inmediği, öbürlerini uyandırmadığı, kovalanan kadına kapıyı açıp yardım etmediği için öfkeyle kendini suçluyordu – fakat şimdi de böyle hissediyordu, bu gece tekrar aynı olsa yine o gün davrandığı gibi davranırdı: Başka türlü-sünü yapacak gücü yoktu.

Aylar boyunca pencereye yaklaşmaya ya da üst giriş kapısına uzun süre bakmaya cesaret edemedi. En sonunda bu sebepsiz ıstırap bir tür hastalık gibi, geçip gitti. İlk önce anısı etkisini yitirdi ve ardından iz bırakmadan kayboldu.

Ali Dede ondan sonra kırk sene, huzursuzluk ya da acı nedir bilmeden İstanbul’da yaşadı; çalışmak ve ibadet etmek haricinde hiçbir şey yapmadı. Bu, Ali Dede’nin Müslümanların kulak verdiği her yerde hakkında hikâyeler anlatılan, si-ze daha önce bahsettiğimiz hayatıydı.

Ve şimdi, burada son dakikasını yaşıyordu, bu anı bilincinin son ışıltısıydı.

Bunu düşünmemeye veya başka bir şey, herhangi bir şey anımsamaya çalışması boşunaydı. Zihninde bu iki karanlık anıdan ve gözyaşlarının, inlemenin veya feryatların ifade edemediği bir acıdan başka bir şey yoktu. O ana kadar bilmediği ya da varlığından haberdar olmadığı bir ıstırapla son gücünü, âlim ya da sıradan hiçbir hakiki inananın görmediği şekilde dua etmeye harcadı. Katlanılmaz acısının baskısı altında artık ağzından herhangi bir sözcük çıkmadığı için yalnızca alışkanlıkla dudaklarını kıpırdatarak şöyle dua etti:

“Her şeyin koruyucusu, Aziz ve Yüce Allah’ım, bu dünyaya geldiğimden beri senin kulunum ve sana öyle sıkı sıkı tutundum ki hiçbir musibet bana dokunamadı. Başka her şeyden vazgeçerek kendilerini tamamen sana adayanlara bağışladığın bu irfan, bu huzur, hakiki Cennet bu olsa gerek. Sıkıntı çekmeden yaşadım, güneşte dans eden, minik bir toz zerresi gibi süzıldüm, şimdi küçük bir güneşmiş gibi ışık dolu, ağırlığından sıyrılmış, yukarı süzülüyorum. İnsanın ruhunu bu tür bir acının sarabileceğini bilmiyordum. Bu dünyanın çıkışında da girişinde olduğu gibi kadının bir kapı gibi durduğunu unutmuştum. Ve şimdi gözlerimi cennete çevirmişken kalbimi ikiye bölen bu acı bana neyi unuttuğumu hatırlatmak için içime doluyor; yediğimiz ekmeğin aslında çalıntı olduğunu hatırlatıyor; bize verilen hayat için takdirata, kötü kadere ve günaha teşekkür borçlu olduğumuzu hatırlatıyor ve bu dünyadan daha iyi olan diğerine olgunlaşmış bir meyve gibi dalımızdan kopmadan, acıyla tepe üstü düşüp toprağa çarpmadan geçemeyeceğimizi hatırlatıyor. O düşüşten kalan yarayı muhtemelen Cennet’te de taşıyacağız. Bunu düşünüyorum Aziz Allah’ım, ben bunu söylesem de söylemesem de sen görüyorsun: Bunun yarattığını âlemin yasalarına tâbi olmaktan daha acı ve daha zor bir şey olduğunu biliyorum.”

Ali Dede'nin dudaklarını kıpırdattığını gören öğrencileri son duasını okuduğunu düşündü ve oldukları yerde, kıpırdanmadan üzgün bir şekilde bekledi.

Böylece son nefesini verdi Ali Dede. Bir Cuma akşamıydı, yeni ay gecesi idi ve genel kabule göre ölümü de hayatı gibi mucizevi ve kutsaldı ve insanların içini hayranlıkla doldurmuştu.

Tırmanıcılar

(Ositičani)

Osatika. Yaylaya kurulmuş bir kasaba, fakat bu yayla dört bir tarafından yüksek dağlarla ve onların çıplak karst yamaçlarıyla çevrili. Dolayısıyla iki taraf da haklı: kasabalarının bir tepeye kurulduğunu söyleyen Osatikalılar da bir çukura kurulduğunu söyleyenler de. Fakat birbiriyle çelişen görüşlerine rağmen birleştikleri bir nokta var: Bütün Osatikalılar yüksekleri arzulayarak doğar ve en iddiasızı, en mütevazısı bile bulunduğu noktadan en az bir karış yükseğe tırmanmak ister. Biraz daha yükseğe tırmanmak ve bunu bildirmek ve göstermek ister. Başka herhangi bir şeye yeteneği olmayanlar da en azından tırmandığını düşleyip buna ilişkin hikâyeler anlatırlar. Ve ne pahasına olursa olsun tırmanın her türüne, bu yükseklik yanılışına duydukları arzu ölene dek peşlerini bırakmaz – zaten ölüm de tüm arzuların sonu olduğu için bu, Osatikalılara göre nihai ve çok özel bir tırmanıştır. Bu tutku yaşlılardan gençlere, bir nesilden öbürüne aktarılır.

Ve Osatikalılardaki bu “tırmanma dürtüsü” Hristiyan ya da Müslüman olmaları açısından da bir fark yaratmaz, hâl-

buki bu iki topluluğun üzerinde anlaşmaya vardığı başka pek az şey vardır: kasabada bile ayrı bölgelerde yaşarlar. Hıristiyan tarafı karstta, tepede, en yüksek noktaya konumlanmış olan kilisenin etrafında kümelenmiştir, Müslüman tarafı ise tepenin yamaçlarında, kendi deyişleriyle “her şeye ulaşabilecekleri”, toprağın daha kolay işlendiği, daha iyi ekin veren bir bölgededir.

Türk güçlerinin Bosna’da olduğu günlerde, kasabanın alt kısmında oturanlar daha sık tırmanış yapardı ve daha hırslı tırmanıcılardı. Bunu pekâlâ başarıyorlardı, çünkü Sultan’ın evlatları olarak bu dünyaya tepeden, at üstünden bakabiliyorlardı. Elbette aralarında yoksul kişiler de vardı: Başkalarının atlarına kılavuzluk edenler, zengin ve soylu süvarilerden sayıca daha fazlaydı. Fakat Türk gücü kırıldığında, bir zenginlikleri kalmadığında bile, şöhetleri ve itibarları, kendilerine atfettikleri büyük önem ve eski, güzel günlere ilişkin yüzlerce hikâye baki kaldı. Her hikâye heyecanla anlatılıyor, keyifle dinleniyordu, bunlardan birini dinlediğinizde –mesela en son Rus-Türk savaşında gösterdiği şanlı, hakiki Osatikalı kahramanlığı sebebiyle adından sıkça söz ettiren Haşim Glibo’nun hikâyesini– nedenini anlayacaksınız.

Türkler, Ruslarla savaşmak için Bosna’daki tüm Müslümanları askere çağırırken herkes bildiği en iyi yolla birliğe katılmaktan kaçmaya çalıştı. İtibarınız, servetiniz, hüneriniz ne kadar büyükse askerlik boyunduruğundan o kadar kolay ve başarılı biçimde paçayı kurtarabiliyordunuz. Fakat birilerinin de askere gitmesi gerekiyordu, her kasaba ve köyden en az bir-iki kişi – ve bunlar genellikle nüfuzlu akrabaları, bağlantıları, kaybedecek bir itibarları olmayan genç ve yoksul erkekler ve yevmiyeli işçiler olurdu. Sultan’ın ordusunda hizmet vermek ve batının o “gergin üniformasını”nı giymek tırmanmak değil, bilakis düşmek demektir; Osatika’dan yalnızca tek bir askerin, Haşim Glibo’nun çıkmasının sebe-

bi buydu; bu alçakgönüllü, bodur delikanlı görevden muaf olmak için istenen parayı ödeyememişti ve kendisini koruyacak ya da arkasında duracak kimsesi yoktu. Fakat Osatika'dan çıkan bu tek kişi Sultan'ın tüm ordusundan çok daha büyük bir şöhret kazandı ve en azından Osatika tarihinde, başka herkesten daha yükseğe tırmanan kişi oldu. Elbette küçük kasabasına geri dönemedi, incecik battaniyesine sarılmış bir vaziyette ordugâhta bırakıldı, aşırı bitkinlik ve dizanteriden öldü, onun gibi aynı hastalıktan göçüp giden onlarca isimsiz askerle birlikte kara toprağa gömüldü ve üzerine kireç döküldü. Fakat Osatika'da onun şanlı ölümüyle ilgili bir hikâye doğdu. Hikâye bu tatsız gerçekten hem daha güzeldi hem de Haşim kasabada kalsaydı yaşayacağı süreden daha uzun yaşayacaktı ve bu, kasaba sakinleri için onun kendisinden, orada ve yaşıyor olmasından daha değerliydi.

Her çocuk bilirdi bu hikâyeyi. Ruslar kendilerini kayalıklarda bir kaleye kapatmış, bayraklarını da kalenin tepesine dikmiş göklerde dalgalandırıyordu. Türk ordusu uzun uzun bakmıştı bu bayrağa fakat yapabilecekleri bir şey yoktu. Bizim Haşim de uzunca bir süre bakmış ve en sonunda gönlünden geçene karşı koyamamıştı. Komutanından yukarı tırmanıp bu gâvur bayrağını aşağı indirmek için izin istemişti. Komutan müsaade etmedi. Haşim ona kim olduğunu ve nereden geldiğini söyleyip zaten ömrü boyunca yukarı çıkıp aşağı inmiş bir Osatikalı için bunun tırmanılamayacak bir kayalık olmadığını anlatmaya çalıştı. Komutan en sonunda bu gözü kara planı geri çevirip başından savdı onu. Fakat Haşim kendi kendine karar verip yola koyuldu.

Şafak sökerken çıktı. Gün gecedен ayrılıyordu. Günlük top ateşi, mutat siper savaşı, hisarın altındaki harekât ve çarpışmalar henüz başlamamıştı. Haşim, Ruslar tarafından erişilmez bir yerde olduğu düşünüldüğü için— korunmayan kayalığı, belinde yalnızca bir bıçakla, pantolonu dizlerine, kol-

ları dirseklerine kadar kıvrılmış, yalınayak tırmanmaya başladı. İlk başta kimse fark etmedi çünkü kimse kalenin o tarafına bir insanın tırmanabileceğini tahmin etmiyordu. Fakat sonra iki ordu da –hem Türk hem de Moskof ordusu– gördü onu fakat ateş açmadı. İnsanlar ilk hayret ve şaşkınlık dalgasını güçlükle atlattı. Herkes taş kesilmiş gibi kımıldamadan öylece yukarı bakıp durdu. Türk ordusundan fısıltılar yükselmeye başladı: “Aa bu ne?” “Akrobat mı?” Sonunda biri: “Osatikalı Haşim!” dedi. “Evet, Haşim bu, hayır Haşim değil!” ve onlar böyle tahmin yürütmeye devam ederken Moskoflar, uzunca bir sürenin ardından toparlandı ve ateş etmeye başladı. Fakat bu Osatikalı, kayalarda bir tutunma noktası olmamasına rağmen ve kimse onu görmezken, bir iri kayadan diğerine, bir kör noktadan öbürüne geçerek yükseğe ve daha yükseğe tırmandı. Bir görünüp bir kayboluyordu.

Ordular Haşim’in yaptıklarını izledi. Komutanlar dürbünleriyle, tüfekçiler nişan alma aralığından yerini tespit etti, fakat o en yüksek kale duvarını tırmandı ve düzlükte, bayrağın hemen altında ortaya çıktı. Rus ordusu aşağıdan, ateş edebildiği her şeyle üstüne ateş açtı. Kurşunlar dolu gibi yağıyordu, fakat Haşim’in komutanı, o kıskanç vatan haini, birkaç adamına onu vurması için emir verdi. İşte bu yüzden bizim Haşim bir Türk kurşunuyla öldü – Moskof bayrağını hem kendi şanı hem de doğup büyüdüğü Bosna kasabası Osatika için indirmek kısmet olmadı ona.

Böylece Osatikalı Türkler, Haşim Glibo’yu; Türk ordusunda onların yerine savaşmış ve kimbilir nerede çürüyen bu zavallı adamı, gururla Rus kalesinin tepesine gömdü.

Fakat önceden belirtildiği gibi, “tırmanma dürtüsü”ne kendini kaptıran yalnızca Osatikalı Müslümanlar değildi, yamacın tepesinde, kiliselerinin etrafında toplanmış yaşayanlar da bu dürtüye teslim olmuştu; elbette arzuladıkları kadar yükseğe tırmanamamışlardı fakat çıkabilecekleri

en yükseğe kesinlikle çıkmışlardı. Ve onları da anlatan bir hikâye vardı.

Türk askerleri Bosna'dan ayrılıp yönetimi Avusturyalılar devralınca Osatikalılar kiliselerinin (Osatika Kasabasının Kutsal Yükseliş Tapınağı) utanç verecek derecede küçük, alçak ve gösterişsiz olduğunu, çanlarının ve çan kulelerinin olmadığını fark ettiler. Görünüşe bakılırsa bu konuda gözleri birdenbire açılmıştı. Bundan utanç duydular ve değiştirip düzeltmek için ellerinden geleni yapmaya koyuldular.

İlk başta olabildiğince sağlam ve yüksek bir çan kulesi diktiler, sonra da bu kutsal coşkularının yatışmasını beklemeden ta Vršac'tan çan getirttiler – bir seferde iki tane, biri küçük, biri büyük. Bu, tüm cemaate epey pahalıya mal oldu fakat duydukları sevinç ve gurur da o ölçüde büyüktü ve vadinin aşağısındaki kâfir komşularına meydan okumak için büyük fırsat yakalamışlardı.

Çanlar büyük bir ihtişamla yeşil yapraklı dallar, çiçekler ve üç renkli kurdelelerle süslenmiş bir at arabasında taşındı. Her erkek, bir karış boyu olanlar bile, çanların yukarı çekilmesine yardım etti. O kadar çok yardım eden, faydası dokunsun isteyen vardı ki işi zar zor tamamladılar; az kalsın kaza oluyordu. Çanlar son askıya ulaştığında metalik seslerden oluşan gerçek bir cümbüş başladı. Büyük olan, Meryem Ana, gümledi ve küçük olan, baş melek Mikail, çınladı. Durmadan. Gençler, yaşlılar hep birlikte çan kulesinde nöbetleşe çalışıyor, halatlarda sallanıyor, onlara tırmanmaya çalışıyordu, gözleri ıslı ıslı, avuçları uyuşmuş, ağızları açık, göğüslerini şişirerek çan seslerinin içinde boğulmuş bir şarkı söylüyorlardı. İki gün boyunca insanlar kilisenin bahçesinde çember oluşturarak dans ettiler. Çanlar hiç durmadı. Hiç de durmayacakmış, insanlar bundan sonra hayatlarını kesintisiz bir uğultu ve çınlama sesi içinde sürdürecekmış gibi bir hava vardı.

Kasabanın aşığı kısmında oturanlar bu iğrenç gürültüyü ve çıldırtıcı metal sesini dinlemek zorunda kaldıkları için hayattan nefret etmeye başladı. Bu, kasabanın yukarısında yaşayan Hristiyan yurttaşları çok eskiden beri, Ramazan'da oruç tutulması için bütün bir ay boyunca gün doğmadan uyandıran davullar ve borazanlardan alınmış bir intikamdı.

Böylece her iki taraf da istediğini yaptırmış oldu.

Çanların parasının tamamı henüz ödenmemiştir ve nakliye masrafları için dava açılmıştı ki bu sefer de kilisenin genişletilmesi ve bir kubbe dikilmesi için para ve malzeme toplamaya başladılar.

Yer seviyesine oldukça yakın eski kilise, ince tahtalarla kaplanmış alçak, basit, zamanla kararmış çatısıyla Osatika cemaatinin ihtiyaçlarını karşılamıyordu artık, bu durum kilisenin gücünü ve itibarını yaşatmak gibi soylu bir düşünceyle birleşti. Bunun herkesin zihninde aynı anda netleştiği açıktı. “Kubbe” kelimesi bir kez dillendirildikten sonra, herkeste saplantı halini aldı. Şüphesiz hiçbir hayatında, kiliselerinin ikonalarında tasvir edilen ilginç, yüksek kuleler ve kubbelerle dolu “o muhteşem şehir “Kutsal Kudüs”ün kubbeleri haricinde bir kubbe görmemiştir. Kimse, kiliselerine bir kubbe yapılıncaya Osatika’da neyin daha iyi ya da güzel olacağını ya da bunun neden böyle olması gerektiğini tam olarak söyleyemiyor ya da tahayyül edemiyordu ama herkes bunu düşünüyor ve konuşuyor, bunun kasabanın geleceği ve gelecek nesillerin esenliği için hava, ekmek ve su kadar vazgeçilmez olduğuna inanıyordu. Ve ne zaman insanlar bir şeyi bu şekilde düşlemeye, bir şeyden böyle bahsetmeye başlasa o şey er ya da geç muhakkak gerçekleşirdi.

İşleri gereği seyahat eden, dünyayı görmüş kişiler Nova Varoš’ta, Nişli Rista adında usta bir zanaatkâr buldular – adam oradaki kilisenin onarımını yürütüyordu. Osatika’ya davet ettiler, o da geldi, projeyi değerlendirdi ve işi üstlenmeyi kabul

etti. Eğer üzerine bir kubbe konulacaksa kilisenin fazla genişletilemeyeceğini ve eğer kalıcı olmasını ve göze güzel görünmesini istiyorlarsa kubbenin fazla yükseğe konulamayacağını belirtti hemen. Osatikalılar bunu kabul etti. Çünkü, gerçeği söylemek gerekirse, kilise olduğu haliyle o kadar da küçük değildi onlar için – esas amaçları her hâlükârda kubbenin dikildiğini ve dileklerinin gerçekleştiğini görmektir, bu şekilde de olurdu. En sonunda çıkacak masraf yaklaşık olarak hesaplandı, kontrat yapıldı ve hemen çalışmalara başlandı.

İş tam öngöröldüğü tarihte bitti. Osatika kilisesinin bir kubbesi oldu. Kubbe şüphesiz birçoğunun hayal ettiği boyutta ya da biçimde değildi. “Kutsal Kudüs” ikonundaki kubbeler gibi kilise binasının ortasında değil, önünde, kapının hemen üzerindeydi, dar ve sivriydi ve arkasına önceki gibi basit bir beşik çatı konmuştu, ayrıca kubbe bazılarının düşlediği gibi kalay hatta bakır kaplama bile değildi, köylülerin ibadethaneye katkı için ücretsiz verdiği ve ustanın tasarımına göre şekillendirilmiş küçük, ince, özel kesim padvralarla kaplanmıştı. Ortaya çıkan şey beklentilerini pek karşılamamıştı fakat kubbe oradaydı ve ne zamandır düşünö kurdukları bu şeyi, bir değeri olmasa da uzun bir süre daha düşünmeye devam etmek fazlasıyla mutlu ediyordu onları. Hem ayrıca kim daha büyük şehirlerdeki ve önlü kiliselerdeki kubbelerin bütün dilek ve beklentileri karşıladığını söyleyebilirdi ki, diye teselli ettiler kendilerini ve hatta kim bu dünyada dilediği ve hayal ettiği kubbeye kavuşabilmişti. Herkes Kutsal Kudüs ikonundaki gibi bir kubbeye sahip olamazdı. Ayrıca o kubbelerin gerçekte neye benzediğini kim bilebilirdi, çünkü ikon başka şeydi, gerçek başka. Önemli olan kiliselerinin büyük yüksekliklere erişmesi, yukarı çıkabildiği kadar çıkması ve artık yere yapışık, olduğundan daha küçük görünmemesiydi. Ve... aşağıdakilerin, kasabanın alt tarafında oturanların onu güzelce görmesiydi.

Kubbenin tepesine konacak hala ilgili birçok görüşme yapıldı. Niş'ten gelen usta haçın tahtadan yapılmasını ve kalayla kaplanmasını önerdi; birkaç kişi bu fikri cemaat içinde gündeme getirdi fakat kasaba sakinlerinin çoğu kilisele-
rinin tepesine ancak altın bir ha koyulabileceğini dşn-
yordu – ya altın olacaktı ya da hiç olmayacaktı. Yeterli bt-
eleri olmadığı için geçici olarak sıradan bir tahta ha koy-
dular, sonra da gerekli miktarı toplamak üzere seferber ol-
dular. Civar köylerden para toplamak için örgütlendiler, bağ-
ėış yardımı için Saraybosna'ya kadar gittiler, varlıklı kişile-
re baskı uyguladılar, birkaç yaşlı kadının vasiyetini değiştir-
diler. En sonunda haçın siparişi, taksitle ödenecek şekilde,
Novi Sad'da bir şirkete verildi ve yılın en iyi zamanında elle-
rine ulaştı. şirket, hala birlikte haçı takıp tepeye sabitleme-
si için bir adam da gönderdi.

Bunlar yukarı Osatika için önemli günlerdi. Yükseğe al-
tın bir ha dikilecek, aralarına usta bir zanaatkâr, bir yaban-
cı katılacaktı, bu tehlikeli tırmanış için heyecanlı bir hazırlık
içerisine girdiler. Bütün bunlar sonu gelmez, canlı tartışma-
lar ve Osatikalıların pek sevdiği müthiş gündüz düşleri için
uygun konulardı.

Jakov Bodnar isimli bu usta zanaatkârın görünüşü ve du-
ruşu insanların burada itibar gösterdiği türden bir zanaatkâr
fikriyle rtşmyordu. Onlara göre fazla ufak tefek, mteva-
zı ve sadeydi, yaptığı ulvi iş için yeterince dilbaz ve oturaklı
değildi. Kalaycı Lekso'nun evinde kalacaktı.

Lekso diye anılan Aleksa Jankoviç bu zanaatın kasabadaki
tek ustasıydı. Canlı, ışıl ışıl, sürekli renk değiştiren ve titre-
şen gözleriyle gürbüz, sarışın, genç bir adamdı. Vişegrad'ta
bulunmuş, orada, adından sıkça söz ettiği Avusturyalı bir
zanaatkârın çırağı olarak çalışmıştı. Ustası dört sene bo-
yunca glmsememişti ona fakat bir tokat da atmamıştı. Iř-
te böyle biriydi ustası. Lekso kalfa seviyesine ulaşınca Osa-

tika'ya geri dönüp küçük ölçekli kalay işleri yapmak için bir dükkân açtı, ustasının şirketinin şubesi idi bu. Bir ustanın sahip olduğu yetkinliği kazandığı anda ilk başta askerlik görevini tamamladı sonra da şirketin adını değiştirip kendi ismini verdi. Osatikalıların mütevazı gereksinimleri göz önünde bulundurulduğunda, işleri iyi gidiyordu ve kazancı yeterliydi. Herkes kadar içki içiyordu ve alkollüyken herhangi bir Osatikalı gibi davranıyordu. Yirmi beşini geçmişti ve hâlâ bekârdı. Anne ve babasıyla yaşıyordu. Osatikalı arkadaşlarından yalnızca bu bakımdan ayrılıyordu.

Lekso bütün vaktini Novi Sad'dan gelen zanaatkârla geçiriyordu, ona her şeyde yardım ediyor ve meraklı kasabalılarla onun arasında bir tür irtibat subayı gibi çalışıyordu. Kasabalılar uzaklardan gelen bu zanaatkâr hakkında sürekli soru soruyor, o da onlara her şeyi anlatıyordu. Yeterince güçlü ve işinin ehli miydi? Özellikle haçları yukarı taşımakta mı ustaydı? Domuz yiyor muydu? Başka bir dine mensup olabilir miydi?

Bu süre zarfında zanaatkâr, haçı yukarı çıkarmak için tüm hazırlıkları sessizce, göze çarpmadan tamamladı. Tasarladığı sağlam, hafif ahşaba göre muhtelif uzunluklarda ve kalınlıklarda birkaç merdiven yapıldı, kubbenin çatısına kancalar çakıldı ve bir ip merdiven yerleştirildi; kısa, sağlam kalaslardan bir iskele kurularak üst kısma bağlandı ve usta, minaredeki bir hoca gibi yukarıdan talimatlar vererek onun üzerinde yürüdü. Lekso ona her şeyde yardım etti ve her yerde görüldü. Onlara yardım eden işçiler de eğitildi, onlara da görevler verildi.

Kilise bahçesi ustanın isteği üzerine kapatılmıştı fakat insanlar sürekli etrafta toplanıp ne olup bittiğini dışarıdan izliyordu: Çocuklar çitin tepesinden bir an bile ayrılmamıştı. Herkes bu monoton, rutin çalışmayı hafif bir düş kırıklığıyla, sürekli en önemli kısmın, "altın" haçın Osatika üstün-

de parlayacağı anın gelmesini bekleyerek, belli bir amacı olmadan izliyordu. Ve gerçekten de bir gün Bodnar, haçı Lekso'nun yardımıyla kubbenin tepesine çıkardı, orada lehimledi, alt kısmını demir parmaklıklarla sabitledi ve güçlü fakat ince, neredeyse görünmez bir çelik telle her yanından bağladı. Bütün bunlar kasabalıların umduğundan daha çabuk ve kolay oldu, öyle ki sanki bir şekilde aldatılmış, en önemli, en heyecanlı noktada; haçın ilk kez Osatika'nın tepesinde parladığı anda kendilerini kandırılmış gibi hissettiler. Artık çok geçti. Haç güneş ışığının her zerresiyle ışıldıyordu ve bu, bakan herkese dünyanın en sıradan şeyi gibi göründü, sanki hep oradaydı. Usta zanaatkâr gitme hazırlıklarına başlamıştı; Lekso onu bir an bile yalnız bırakmadı, yola çıktığında, kasabadan bir saatlik yürüyüş mesafesinde olan Good Waters'a kadar ona eşlik etti, bu, Oskatikalıların en yakın akrabaları büyük dünyaya gitmek üzere yola koyulduğunda onlara eşlik etmek için gittikleri en uzak mesafeydi.

Lekso, dört kalın, gümüşü fiskiye uzun bir oluğa dolu dolu dökülen çeşmenin yanında dikilirken Bodnar'ı götüren arabayı izledi.

Gerçekten işinin ehli bir insandı Bodnar, kendini vazifesine adanmış, görevini ister karanlık bir hücrede ister bir kilise kubbesinin tepesinde yapsın aynı şekilde –aklından bir fenalık ve yalan geçmeden, gayretini esirgemedi ya da kibirli olmadan– yerine getiriyordu. Bu Oskatikalıların “tırmanma dürtüsü”nün ve dikkati üstlerine çekecekleri yüksek bir yer arzusunun tam zıddıydı.

Zanaatkâr olmak kişinin o an yaptığı işi başka her şeyden ayırıştırabilme becerisiydi, bir şeyi tümüyle bilmek ve yalnızca tek bir şeyi göz önünde bulundurmaktır: yapılması gereken nedir ve nasıl yapılacak. Bununla ilgisi olmayan hiçbir şeye itibar etmemekti; başarıyı önemsememek, başarısızlığı düşünmemek; hiçbir şeyden korkmamak ve hiçbir şeyi şan-

sa bırakmamaktı; kişinin o anda yaptığı işe kendini tamamen vermesiydi. İnsan böyle çalışınca, her şey onunla birlikte işliyor, her şey ona yardım ediyordu, her araç arkadaşı, her değişim kılavuzu oluyordu ve elinin altındaki malzemeler sözünü dinliyordu; her şey hatasız ve pürüzsüz çalışıyor, daha doğrusu her hata düzeltiliyor, her aksaklık telafi ediliyordu. O zaman kişinin yaptığı iş mutlaka ilerleme kaydediyor, geliştikçe daha da iyi oluyor; seçilmiş, doğru şekilde ekilmiş ve iyi bakılmış bir tohumdan doğan bir çiçek gibi kendi kendini doğurduğu için bu süreç içinde güç ve güzellik kazanıyordu.

Kişinin işinde usta olması, bir şeyler yaratması! İçinde birazcık iyilik barındıran ve hiçbir şekilde kesinlik taşımayan bir şeyden daha iyi bir şey yoktur bu dünyada.

Lesko, bunları kendisine tek bir kelime söylenmeden fark etmiş ve Bodnar'la çalışarak geçirdiği her günle birlikte daha iyi anlamıştı. Anlamıştı ve şimdi bile çeşmenin yanında dikilirken aklından çıkaramamıştı. Fakat dönüp tepedeki kasabaya doğru yürümeye başladığı anda hepsinin içinde puslandığını, karanlığa gömüldüğünü hissetti. Ustasının sözsüz dersi attığı her adımla biraz daha geride kalıyordu. Bir an durup arkasına baktı fakat uzaktan yalnızca sık ve karanlık meşe ormanının beyaz yolu yuttuğunu, ustayı taşıyan arabanın gözden kaybolduğunu görebildi.

Şaşkın ve içi boşalmış bir halde kasabaya döndü. Kubbenin üstündeki haç sabahın ilk ışıklarıyla tepede parlıyordu. Haça baktı ve sanki onu yeni gözlerle, ilk defa görüyormuş gibi aklından şunlar geçti: "Onu oraya ben diktim! Evet, orada kubbenin tepesinde yanında duruyordum, ellerimle ona dokunuyordum, şimdi olduğu yere sabitlenip sağlamlaştırılana kadarki tüm süreçte gösterilen gayretin ve özenin bir parçasıydım. Ben!" Ustası da geçti aklından fakat şimdi bu düşünce şaşırtıcı şekilde hükmünü kaybetti, bir noktanın uzaklaştıkça küçülmesi gibi giderek geride kaldı.

Kasabada böyle gezinirken dikkat kesildi – bir haça baktı, bir geçen insanlara baktı. Kimse başını kaldırmıyordu. Herkes kendi işine gömülmüştü ya da öylece aylak aylak dolaşıyordu, sanki tepelerinde bir haç ya da kubbe yoktu. Dükkânına döndü, burası artık ona kasvetli ve boş görünüyordu, çalışmaya başladı ama uzun süre devam edemedi. Kalkıp kapıya yaslanarak dükkânın eşiğinde dikildi. İnsanlar sokakta bir aşağı bir yukarı geçip gidiyordu önünden; göz ucuyla suratlarındaki ifadeyi izledi, bakışlarını yakalamaya çalıştı. Görünen o ki insanlar birkaç günlük bir merak ve hayranlıktan sonra kilisenin tepesindeki haçı ve onu oraya çıkartanları unutmuştu. Bu ilk başta şaşırttı onu, sonra acı verdi ve en sonunda gücendirdi. Ancak o zaman sergilediği kahr-amanlığın bilincine tam anlamıyla, net bir şekilde vardı ve bu onu derinden sarstı.

Hepsinin başını tepeden gördüm, diye düşündü kırıngılık ve öfkeyle; yüksek ve tehlikeli bir yerden gördüm – fakat şimdi bir Türk kabristanının önünden geçip gider gibi geçiyorlar önümden, bilmiyor gibi davranıyorlar ya da unutmuş gibi, sanki böyle bir şey bu kadar kolay unutulabilirmiş gibi. Hangisi Osatika denen bu yerin *yukarıdan* bakıldığında nasıl görüldüğünü biliyor? Hiç kimse.

Bu sabaha kadar yalnızca ikimiz vardık – Bodnar ve ben. Ve şimdi yalnızca ben varım. Tüm kasabada bunu gören tek kişiyim.

O gün öğle yemeği için eve dönerken kasabanın içinden geçti, caddenin ortasından, kolları vücudundan ayrı, sallanarak, göğsü dışarda yeleğinin düğmeleri çözülmüş bir halde yürüdü. Sarhoş gibi etrafına bakındı ve bu başarısının gerçek değerini başka insanların gözünde görmeye çalıştı, fakat göremedi. Hiçbir iz yoktu. Yalnızca acımasız bir kayıtsızlık ya da evlerinin çatısını aşmayan kişisel kaygılar.

Akşam handa insanlar olanlardan, olacıklardan, olma-

sı muhtemel şeylerden ve asla olamayacaklardan bahsetmeye devam etti fakat kimse haçla ilgili tek kelime etmedi. Ertesi gün ve sonraki gün de. Lekso sessiz bir öfkeyle oturdu ama kimse somurtkan sessizliğini umursamadı. Öfkesini ve hıncını bastırarak kendine, senelerce hayali kurulan, aylarca konuşulan bir şeyin birkaç gün içinde nasıl unutulabileceğini sordu. Iskelenin üstünde, haçın hemen altında, onların tepesinde Bodnar'a yardım ederken onu gören bu insanlar nasıl olmuştu da hafızalarını yitirmişti, nasıl ona söyleyecek hiçbir şeyleri olmazdı, olağanüstü bir başarı sergilediğini, büyük bir kahramanlık ortaya koyduğunu kabul ettiklerini gösterecek bir yol nasıl bulamazlardı? Öfkesini dizginleyerek kendisi haçı dikme mevzusundan, Novi Sad'dan gelen usta zanaatkârdan, tamamlanan muhteşem eserinden bir bahis açmaya çalıştı. Kendinden ya da emsal teşkil eden bu hareketinden söz etmeden, sıradan bir şekilde, bu tip başarıların büyük dünyada nasıl itibar gördüğünden bahsetti. Kulelere tırmanan insanları gazetelerin –Viyana gazetelerinin!– yazdığını biliyordu ve resimlerini de basıyorlardı, hem kulenin hem de o kişinin. Bunu, Vişegrad'da ustasının yanında çırak olarak çalışırken görmüştü. Orada, büyük dünyada, işler böyle yürüyordu işte.

(Tabii Lekso o kulelerin Osatika'dakiyle kıyaslandığından neye benzediğinden, o kişilerin nasıl ve ne kadar yükseğe tırmandığından bahsetmedi. Gelgelelim herkesin yükseği kendine en yüksektir. Ve bu zehir, bu yükseklik sarhoşluğu, insanın kafasını bir kez bulandırınca, orantı duygusu ve farklılıklar ortadan kalkar. Daha yüksek ya da daha alçak kule diye bir şey kalmaz. Her baş dönmesi bir diğeri kadar iyi olur.)

İnsanlar onu kayıtsızca dinledi ve sonra konuyu değiştirdi. O da müzmin bir alkolik yakalayıp yarım kadeh erik konyacı ikram ettikten sonra lafı döndürüp dolaştırdı ve ha-

çın dikilmesiyle ilgili sorulara getirdi, fakat adam yalnızca gözlerini kırıştırdı, güçlkle hatırlayarak:

“Haç?... Evet yukarı taktılar, değil mi – Ee?”

Sonra bu ayyaş kendi başarılarından biriyle ilgili akla hayale sığmaz, uyduruk bir hikâye anlatmaya başladı, haçın dikilmesi bunun yanında sözünü etmeye değmeyecek bir şey olarak kaldı ve uzun bir süre, kendini tamamen kaptırarak, devam etti – sanki önündeki konyağın rengârenk gölgelerinden okuyor gibi gözlerini kadehten bir an ayırmadı. Böylece Lekso şu an, sanki konyağı o değil de bu yalancı adam ısmarlamış gibi, bir başkasının yalanlarını dinleyip kendi gerçeğini yuttu. Dinledi ve uzun uzun düşündü. Eh, Osatikâlılar böyleydi işte! Kendilerini ağırlayıp göklere çıkarmayı severlerdi ve bunu yapamadıklarında, kendilerinden daha yükseğe çıkanları en azından kendi seviyelerine ya da bunun biraz aşağısına çekmeyi denerlerdi.

İçerlemiş ve uyuşmuş bir vaziyette bir an önce eve gidip yorganı başına çekmek, yaptığı tüm şeyleri kendi aklından silmek ve uyumak, hiçbir şey hatırlamadan, rüya görmeden, derin, deliksiz bir uyku çekmek istiyordu. Fakat daha önce hiç başına gelmemiş bir şeyler olmaya başladı, gece yarısı birden uyandı: uyuyarak kaçmak istediğı düşünce canlı ve sapasağlam karşısındaydı. Gerçekten de kimse haçı oraya, onun, Lekso’nun çıkardığını düşünmüyordu.

O bile karanlıkta, tamamen uyanık ve oldukça bilinçli bir şekilde kendine bu soruyu sormaya başladı – kiliseye tırmanıp haçın asılmasına yardım eden gerçekten de o muydu? (Artık ustayı düşünmüyordu). Evet, elbette oydu ve bunu güpegündüz, tüm dünyanın gözleri önünde yapmıştı. Kendi sorusuna bu cevabı verdi ve gece vakti kendine bu soruları sormak ve yine kendi cevaplamak durumunda kaldığı için hafif bir ürperti sarstı bedenini. Ardından hemen başka sorular geldi. Evet, büyük bir kahramanlık yapmıştı, fakat nasıl

olur da kimse bunu bir sözle ya da onayladığını belirten bir bakışla kabul etmek istemezdi, böyle bir başarının bu kadar çabuk unutulması akıl alır şey miydi? Bir palavracı olduğunu bile düşünüyorlardı belki ve ün ve itibar kazanmak yerine adı yalancıya çıkmış olabilir. Ne de olsa burası Osatika'ydı.

Karanlıkta yemin etti, ertesi gün, şafak söker sökmez kasabada karşılaştığı ilk kişiye, açık, basit bir soru soracaktı; onun hakkında ve başardığı bu şeyle ilgili ne düşünüyordu? Fakat ertesi gün geldiğinde, gece o kadar kolay ve basit görünen kararını hayata geçirmenin mümkün olmadığını fark etti. Bir dükkâna girip oturdu ve başladı: evet, bu iyi kalpli dostuna yalnızca bir soru sormak için uğramıştı, aslına bakılırsa kendisi için son derece önemli bir şey soracaktı... Ve sonra, birden, bir uçurumla karşılaşmış gibi irkildi, verdiği karardan, sorusundan ve alabileceği cevaptan korktu, soru sormak istediği adamdan da korktu. Sonra bocaladı, lafı dolandırıp konuyu değiştirdi, başka bir şey uydurdu, önemsiz bir şey, öylesine sormaya geldiği bir şey. Bu tür birkaç girişimden sonra sorusunu üstü kapalı bir şekilde sormaya cesaret edemedi daha fazla. Sadece sokakta biriyle karşılaştığında: İşte, ona sorabilirim! diye düşündü. Ve o kişinin yanından bu düşünceyle geçip gitti.

Bütün yaz Lekso için uzun, saçma, açıklanması güç fakat yine de oldukça gerçek bir işkence gibi geçti. Ve bir anda yarım kaldı, tam anlamıyla yeşeremeden, erken bastıran yağmurlu bir sonbahara döndü. Havanın hiç kimseye ve hiçbir şeye –tarladaki işlere de insanların ruh hallerine de– bir yararı yoktu. Ve Osatikalılar için hava ve ruh halleri oldukça belirleyiciydi. Şimdi hepsi normalde içtiklerinden daha fazla içiyor ve saatinden önce handa toplanıyordu – genellikle han yalnızca kışın onlar için bir sığınak oluştururdu. Herkes nemden, güney rüzgârından ve sonbaharın yaz günlerini çalmasından şikâyet ediyordu.

“Erken geldi...” dedi biri.

“Erken gelmesi önemli değil de şu havaya bak.”

“Evet, tam şey... şey gibi...”

Derken herkes yaz sonunda şiddetle bastıran sonbaharı suçladı; kimse bunun neye benzediğini açıklayamadı ama herkes “tam şey gibi” derken neyin kastedildiğini gayet iyi biliyordu.

Aslında yazın o son günlerinde ve erken gelen sonbaharda Osatika’da her şey bir şekilde ters gidiyordu. Nemli güneybatı rüzgârıyla birlikte dağların içinden ağır, kasvetli bir şey sızmıştı içeri ve evlerin, bahçelerin ve caddelerin üstüne çöküp kalmıştı.

Böyle bir gecede –artık sonbahar iyiden iyiye bastırmıştı ve ilk erik konyağı kazanları kaynıyordu– birkaç kıdemsiz memur ve genç zanaatkâr gece geç saatte handa oturuyordu. Kimseye zarar verme gibi bir niyetleri yoktu, aksine üçüncü kadehten sonra akşam yemeği için eve gitmekte kesinkes kararlıydılar. Ne var ki, bazen olduğu gibi, gecenin seyri beklenmedik bir biçimde değişti, ne evlerine gidebildiler ne de yemek yediler, bunun yerine içkilerinin yanında bir şeyler atıştırıp gece geç saatlere kadar oturdular. Tartıştılar ve tekrar barışıp birbirlerini öptüler, bağırıp şarkı söylediler, başlarından geçen maceralarla böbürlenerek atıp tuttular. Hava öyleydi ki insan içki içmese bile zihninin bulandığını hissediyordu. Ve onlar da akşamüstünden beri sonbaharın ilk günlerinden kalma erik konyağını içiyorlardı, içki bu ayyaşların yürüyüşüne değil ama zihnine etki ediyordu, onları muhakemeden yoksun bırakıp büyük bir güç veriyor, konuşmalarına akıcılık katıyordu, öyle ki söyleyemeyecekleri ya da yapamayacakları pek az şey vardı. Ayık bir zihnin hiç aklına gelmeyecek şeyler hakkında münakaşa edip şarkı söyleyerek oturdular.

Öğretmen Petar Stankoviç, namı diğer “tokmak” da onlarla birlikteydi o gece – hafif şehla, uzun boylu, geniş omuz-

lu, otuzlarındaki bu adam, yıkıcı, insafsız mızalı anlayışıyla asla gülümsemeyen bir soytarıydı. Kasabanın yalnızca on kilometre uzağındaki küçük bir köy okulunda öğretmenlik yapıyordu, bu yüzden Osatika'da çalıştığı köyden daha fazla zaman geçirirdi.

Lekso her zamanki gibi sohbeti başarısına getirmeye çalıştı ama kimse oralı olmadı. En sonunda kendisi konuyu açtı. O anda Tokmak Petar, iri, şehla gözleriyle dalgın, alaycı bir şekilde yan yan baktı ona. Ne kilisesi? Ne haçı? Ne zaman oldu bu? Dedi ve sırtını döndü.

Lekso durdu, kalakaldı, böyle bir küstahlık karşısında şaşkına döndü ve hanlarda kafayı çekip iskambil kâğıdı karıştırmaktan başka bir şey bilmeyen böylesi kötü bir öğretmene bakarak, hiçbir zaman tek başlarına bir sorumluluk üstlenmemiş bu insanların kendilerinden daha iyi, daha üstün yeteneklere sahip kişilerin üstlenip başardıkları şeyleri nasıl böyle müthiş, böyle korkunç bir güçle inkâr edebildiklerini sordu kendi kendine.

Sonra aklından geçenlerden irkilerek hırsla öğretmenin üstüne atılıp paltosunun yakasından tuttu.

“Ne kilisesi?” Bodnar'ın, o usta zanaatkârın, ismini de mi duymadın hiç?”

“Ee ne olmuş?” dedi Tokmak sakın, adeta sıradan bir şekilde. “Senin ne ilgin var ki onunla?”

“Ne? Ne mi ilgim var? *İlgim* şu, kubbenin tepesinde onun yanında durdum ve haçı oraya sağ salım çıkarana kadar sürekli yardım ettim ona. Bir karış mesafe bile yoktu aramızda ve en son ben indim oradan.”

İşte böyle bağırdı Lekso, sessizliğini koruyan ve bütün bu olan bitenin ne anlama geldiğini anlamamış gibi davranan tüm Osatika'yı ikna etmek ister gibiydi ve bağırırken, ulaştığı yüksekliği, oradan gördüğü manzaranın enginliğini göstermek için kollarını açabildiği kadar açtı.

Tokmak, bütün kulelerden ve tepelerden yüksekte duran alaycılığıyla, elini salladı.

“Sen hiçbir yere tırmanmamışsın dostum – anca dedenin ninene tırmandığı kadar belki.”

“Kim? Ne! Ben... Ben mi tırmanmadım?” diye kekeledi Lekso, etrafındaki tüm yüzlere –kimi fesatlıkla büzüşmüştü, kimi alaylı bir şekilde sırtıyordu– öfke ve şaşkınlıkla bakarak. “Demek öyle, demek öyle! Tırmanmadım ben, öyle mi?”

Sanki derisi canlı canlı yüzölüyormuş gibi bağıırıyordu bunları söylerken, bu kadar utanmazca bir yalan böyle bir yetkinlikle söylendiği için, buradaki birçok kişide aklın ve dürüstlüğün zerresi olmadığı için, herkesin bildiği apaçık gerçeği doğrulayacak bir tanık bulunmadığı için kederleniyordu.

Ve sonra sustu. Orada başı öne eğik dururken karşılarında küçücük kaldığını hissetti. Hiçbirinden daha yükseğe tırmanmamış gibi, o zalim öğretmenin karşısında şaşkın bir öğrenci gibi dururken boyu onların bileklerine bile yetişmiyor gibi hissetti.

Ve o orada kaşlarını çatmış, şaşkın, kolları çözülmüş, gözleri alev alev dikilirken etrafındaki insanlar başka bir şeyden konuşmaya, şarkı söylemeye başladı. Bir süre öyle durdu, sonra birden kollarını tekrar açtı.

“Demek tırmanmadım, öyle mi?”

Boğulan biri gibi bağırdı ve kollarını havada salladı.

“Belki yaptın, rüyada,” diye cevap verdi Tokmak sessizce, sonra sesleri gürültünün ve şarkının içerisinde tamamen kayboldu.

Kimse başını keder içindeki kalaycıya doğru çevirmedi fakat Lekso bir sessizlik anı yakalar yakalamaz öğretmenin üstüne atıldı.

“Tırmandım, tırmandım! Ve yarın bir daha tırmanacağım,

gerekirse bu akşam da tırmanırım. İstedğin şeye bahse girerim seninle!”

Kısa bir eylül akşamı böyle geçti işte, içenlere daha da kısa göründü. Etrafı saran duman ve tavandan sarkan lambanın loş ışığı altında bir noktada yeni bir huzursuzluk hissedilmeye başladı, tüm ayyaşların pek iyi bildiği o acı veren belirtiyi, yani doruğa ulaşıldığını, gecenin artık bitmek üzere olduğunu ve beraberinde ayıklığı ve içki mahmurluğunu getirecek sabahın yaklaştığını, ardından da yaşanan her esriklik halinin ve sihrin sona ereceğini ve hepsinin hayaletler gibi kendi yollarına, dinlenmeye çekileceğini seziyordu insanlar. Lekso ve alaycı bir şekilde sakın, inatçı öğretmenin tartışması işte tam böyle bir anda tekrar alevlendi.

Bu geceki tartışmanın en başından beri Lekso kahramanlığını herkesin önünde tekrar sergileyebileceğini ileri sürüyordu. Kimse dikkate almamıştı onu ve o öğretmen de yalnızca iri, solgun elini sallamakla yetinmişti. Fakat şimdi, gece bu kadar ilerlemiş ve içilenler güçlü bir şekilde etki etmişken bir önceki akşam o masalara oturanlarla aynı kişi değildiler artık. Artık hiçbir şey anlamsız ve imkânsız gözüküyordu. Öğretmen ve Lekso beş florine bahse girdi. Ve bu yeni insanlar, özel bir tür alkolün etkisiyle harekete geçti, ayağa kalkıp, önceden yapılmış bir plana göre hareket eder gibi, halat, merdiven ve tırmanmak için gerekli olan diğer şeyleri aramaya koyuldu. Ve mucize eseri her şeyi buluverdiler.

Kiliseye vardıklarında, son horozlar birbirleriyle yarışır-casına ötüyor ve gündüz gecedan ayrılıyordu. Lekso merdivenini dikkatle yerleştirdi ve ip merdiveni çözdü. Sarhoşlar da ona yardım etti ve mâni olmaya çalıştı, fakat tüm sarhoşluğuna rağmen hazırlıklarını doğruca amacına yönlendiren yeni bir güç sürüklüyordu onu. Etrafındaki insanların hiçbir söylediğini duymadı, yaptığı hiçbir şeyi görmedi, kim olduğunun, nasıl ya da nerede olduğunun pek farkında değil-

di, biri ona Hristiyan ismiyle seslenseydi, belki şaşırp duracak ve bir uyurgezer gibi yuvarlanıp düşecekti, fakat işi sessizce ve dikkatle, kendini tamamen vererek yaptı. Lekso, ilk tırmanış için kilisenin çatısına çakılmış duran demir halkaları ve basamakları kullanarak hızlı ve güvenli bir şekilde, yukarı çıktı. Temkinli ustası Bodnar'la ayık bir zihinle yaptığı ilk tırmanıştan daha çabuk ve daha güvenli çıkmıştı yukarı.

Ay gökyüzünün bir köşesindeydi, henüz kaybolmamıştı ki gökyüzünün öbür köşesinde başka bir şey, dağların ve ince grimsi bulutların arasından soğuk, sarı bir ışık belirdi; güneşin öncü kolu, koyu bir zarı soluk bir tohum gibi delip geçiyordu. Ve Lekso, uzun boyuyla dimdik durmuş, sol elinde haçı tutuyor, sağ elini yukarı kaldırmış sallıyordu, aşağıdaki insanları şu an unutmuştu, onlara değil güneşe ve aya, sağa ve sola, manzaraya ve engin düzlüklere ve o yükseklikten görebildiği, aşağıdan ona bakanların hiçbir zaman göremeyeceği, en azından bu şekilde ve bu noktadan göremeyeceği her şeye sallıyordu elini.

Sonra aşağı indi ve bu kahramanlığının tüm izlerini ortadan kaldırdı – en itinalı ve ayık zanaatkâr bile bundan daha etraflıca yapamazdı bu işi. Onunla birlikte gelenlerden birkaçı bundan önce oradan ayrılmaya başlamıştı; günün ağarmasıyla birlikte gitmişlerdi, onları buraya getiren şeyin artık bir önemi ya da anlamı yoktu çünkü sarhoş kişiler, eğlencelerinden çocukların oyuncaklarından vazgeçtiği kadar kolay ve hızlı vazgeçerdi.

Sarhoşlar uyudular ve ayıldılar, Osatika'da günler her zamanki seyrinde devam etti, herkes günlük işine yöneldi. Zaten insan her gece oturup gün doğana kadar içemezdi ve handa içtiği her akşamın sonrasında müthiş ve anlamsız bir şey yapamazdı. Lekso tuhaf düşüncelerinden ve şüphelerinden sıyrılmıştı, artık insanlar tırmandığını kabul etti mi et-

medi mi diye o ıstırap verici soruyu sorarak işkence etmiyordu kendine; bunun üzerine hiç düşünmüyordu, bahisten kazandığı parayı bile sormamıştı. Öbürleri de çenesini tuttu bu konuda. Büyük olasılıkla bütün bu olay unutulacaktı, günışığı ile karanlık arasında bir yere gömülecek, olayların insanların bakma kabiliyetine ve görme niyetine göre şekillenmediği içkili bir gecenin serkeş düşünde sonsuza dek bilinmeden, açıklanmadan, toplumsal bir sonucu olmadan saklı kalacaktı.

Daha önce de yaşanmıştı bu. İnsanlar içkiyle hararetlendikten sonra bir kahramanlık fırsatı arar ve bulana kadar da durmazdı. Bu genellikle sarhoşların, herkes uyurken yüksek bir yere tırmanmak ya da bir şeyi yıkmak gibi ne pahasına olursa olsun sıra dışı bir şey yapma ihtiyacı duyduğu, gecenin ahmaklarını durduracak herhangi bir şeyin, bir otoritenin, bir kuralın olmadığı bir vakitte yani şafak yaklaşıırken olurdu. Çarşıdaki ölçüm ofisinin çatısındaki kiremitleri söküp Belediye Sarayı'na taşımaları ve binanın önüne özenle öbek öbek yığınları da yine bu şekilde gerçekleşmişti. Bir keresinde de Bey'in evinin önünde evvelki sene dikilmiş küçük çam fidanlarını yerinden çıkarıp kasabanın öbür ucundaki hanın önüne dikmişlerdi. Bu işi usta bahçıvanlar gibi bitirdikten sonra toprağı ayaklarıyla ezip taşıdıkları ağaçları sulamışlar ve etrafında bir halka oluşturarak dans etmişlerdi. Tabii ertesi gün sulh hâkimi hepsini para ve hapis cezasına çarptırmış, çamları çıkarıp polis gözetiminde tekrar Bey'in evinin önüne diktirmişti.

Bazen daha beter ahmaklıklar yaptıkları da oluyordu fakat kimse üstüne tek kelime etmediği için unutuluyordu bunlar. Bu yüzden Lekso'nun bahse girip tırmanması da yetkililer devreye girmeden, aynı şekilde unutulacaktı. O gece kilisenin çevresinde sarhoşların koşturduğuna ilişkin gerçeğe yakın söylentiler çıkmıştı fakat bunlar da etkisini çabucak

yitirdi. Olay gece, kasaba uyurken olmuştu. Tek şahit hep herkesten önce uyanan ve o sırada kilisenin önünden geçen sığır çobanı Mile'dı. Fakat ailesi ve evi olmayan bir zavallının, kafadan çatlak, iyi huylu, yalnızca tekerleme ve vecizelerle konuşan çarpık bacaklı bir cücenin tanıklığından ne çıkardı ki? Ve bu macerada rol alanların da ayılıp kafaları yerine geldiğinde bundan bahsetmeyi sürdürerek hikâyeyi yaymak için bir nedenleri ya da bundan sağlayacakları bir çıkar yoktu. Tam tersi bu onların zararına olurdu. Bütün bunlar, her şeyin fark edilmeden kalacağını, sessizlikle geçirileceğini gösteriyordu. Böyle gelişebilirdi olaylar – şayet bu bir kilise meselesi olmasaydı.

O gecenin üzerinden bir ay geçmişti, Lekso ve beraberindekiler olanları unutmaya başlamıştı ki Saraybosna'dan bir anda yüksek rütbeli bir kilise yetkilisi duruma müdahale etti. Mukaddes ibadethanede kutsal değerleri ayaklar altına almak gibi ağır bir suç işlendiğinden haberdar olan Başkent Piskoposluğu, konuyla ilgili kendilerini bizzat bilgilendirmediği için Bölge Papazı Stojan'ı şiddetle kınadı, derhal rapor yollamasını istedi, yalnızca bu günahı işleyenleri değil, Papaz'ı dışladıkları için cemaati de hem dinî hem de dünyevi düzeyde ağır cezalara çarptırmakla tehdit etti. Bu gelişmeyi daha iyi anlamak için şimdi anlatacaklarımızı bilmeniz gerekiyor.

Başkent Piskoposluğu Osatika bölgesinin papazından bir keşiş nefretiyle nefret ediyordu – nicedir herkesçe bilinen bir nefretti bu. Papaz Stojan'a cemaatle birlikte bu nefret de miras kalmıştı. Babası Papaz Arso yedi düvelle ettiği kavgalar ve açtığı davalarla nam salmış, ufak tefek, sıska bir adamdı, Başkent Piskoposluğu'yla uzun süren bir tartışma yaşamıştı. Osatika bölgesinin papazının, kilisenin başındaki adama hayatı zehir ettiği bir tartışmaydı bu ve ancak Papaz Arso öldükten sonra bitmişti; tartışma bitmişti fakat Başkent Piskoposu'nun nefreti bitmemişti.

Erken yaşlanmış bu piskopos yalnızca evde kalmış bir kız gibi geçimsiz ve ukala değil aynı zamanda gerçekten kötü ve kindardı, yaşlılık onu güçten düşürmüştü ve nefret etme kabiliyeti haricinde bütün yeteneklerini köreltmmişti. Sorumlu olduğu bölgenin haritasını her zaman zihninde tutar, bu haritada Piskoposluk'la tartışmaya girmiş ve bu yüzden sürekli, eldeki tüm imkânlarla ve her durumda nefret edilmesi, zulüm görmesi gereken papazların sorumlu oldukları cemaatleri ateşten halkalarla işaretlerdi. Bu alev alev yanan noktalar zihninde sürekli parlıyordu, kilise ayinleri sırasında bile, hatta rüyalarında da. Bu haritada, Bosna'nın doğusunda dağlık, ücra bir bölge olan Osatika da böyle bir ateş halkasıyla işaretlenmişti. Papaz Arso'nun ölümünden sonraki tek fark Piskoposluğun, duyduğu nefreti babasının tam zıddı olan iyi huylu, uysal ve yardımsever oğluna aktarmış olmasıydı. Arso'yu mezarında bile rahat bırakmayacağına ant içmiş Piskopos, Papaz Stojan'da her zaman ve yalnızca babasını görüyordu, bu yüzden nerede ve ne zaman eline bir imkân geçse ona yılların yalnızca zehirleyip alevlendirdiği bir nefretle zulüm ediyordu.

Piskopos sivil makamlara karşı son derece nazikti; ayrıca, her şehirde, özellikle de ateş çemberiyle işaretlenmiş olanlarda güvendiği adamları, papazdan her durumda nefret eden ve onu kıskananlar arasından seçilmiş gizli ajanları vardı. Sarhoşların, bir gece eğlencesinden sonra bahse tutuşarak kiliseye tırmanıp haçı kurcaladıklarına ilişkin hikâyeye şehirden şehre yayılmış, çok geçmeden piskoposun kulağına gelmişti. Hemen Osatika'daki cemaat ve papaz için takibat başlattı; kilise hukukunun ve kâğıt ve mürekkebin bir insanın itibarını bitirmeye, hayatını zehir etmeye yettiği o yasal, insafsız davalardan biriydi bu. Papaz kendini savundu. Birkaç sarhoş adam "aynı gece" Osatika kilisesinin civarında koşuşturmuş fakat bu Osatika'da özellikle de sonba-

harda, erik konyağı çıktığında, nadir görülen bir şey değil, buradaki insanlar böyledir çünkü, isteklerinde inatçıdır ve serkeştir – her şeyi bekleyebilirsiniz onlardan. Fakat birilerinin kilisenin çatısına çıktığı ve kubbenin üstündeki yakın zamanda takdis edilen haçı “kirlettiği, ona saygısızlık ettiği” doğru değil, çünkü sarhoşlar düz yerde yürürken bile ayaklarının üstünde güçlkle dururken, içlerinden birinin öyle bir durumda kiliseye tırmandığına aklı başında kimse inanmaz. Zaten bütün bunlar gece yaşanmış, ayık tek bir tanık yok ve bu sarhoşların kendileri de hiçbir şey hatırlayamıyor. Bütün bu olan biten tipik bir Osatika hikâyesi, sarhoş ya da akşamdan kalmayken birbirlerine böyle sataşırlar. Bu hikâyelerde bulutlara bile tırmanır onlar ama kimse bunun gerçek ya da doğru olduğuna inanmaz. Dolayısıyla bu suçlama dikkate alınmamalı, aksine cemaatimizi karalamak isteyen birinin mesnetsiz, gülünç ve hain iftirası olarak değerlendirilip reddedilmelidir.

Başkent Piskoposluğu acımasızdı, suçlamalarının arkasında durdu ve taleplerinden taviz vermedi. İlk başta, cemaati böyle hiçbir şeyi kutsal bulmayan ayyaş ve ateistlerden oluştuğu için Papaz Stojan’ı ayıpladı. Sonra, resmî ve gayri şahsi üslubuyla, haçın kubbeden indirilmesini, kilisenin gözleri önünde takdis edilmesini ve tekrar yerine konulmasını istedi. Şayet bunu yapmazlarsa Piskoposluk cemaati aforoz edecek, böylece kiliselerinde komünyon ayini düzenleme, evlilik ve vaftiz töreni yapma yetkileri kalmayacaktı. Hem papaz hem de kasabalılar zor bir durumda kalmıştı. Haçın kilisenin tepesinden sökülmesi, takdis edilip tekrar takılması çok büyük bir masrafa yol açacak ondan daha da büyük bir utanç getirecekti ve zaten mümkün de değildi. En önemlisi de ne Papaz Stojan ne de Osatika’da yaşayanlar bu hatayı kabul edip Piskoposluğun bu dünyada aklına eseni yapmasına izin vermeyecekti.

Ancak belki zamanla çözüme kavuşabilecek o akıl dışı, çözümsüz Bosna tartışmalarından biriydi bu da. Yazışmalar uzun süre devam etti. Sivil makamlar tartışmaya dâhil oldu. Piskoposluğun kendisi onlardan müdahale etmelerini istedi. Sulh hâkimine davayı inceleyip rapor göndermesi için talimat verildi.

Sulh hâkimi Duro Pavlas'ın, Osatikalıların tehlikeli girişimleriyle, anlaşılması son derece güç suçlarıyla ilgili ilk so-
ruşturması değildi bu.

Avusturya işgalinden sonra askerî yetkililer idari yönetimi sivillere devrettiğinden beri Osatika “kışla bölgesi” olmuştu, bu kışlanın ilk komutanı da Karuška doğumlu, genç, pırıl pırıl tıraşlı bir Avusturyalı'ydı ve haritadaki uzak sömürge-
lerden birine gelmiş gibi davranıyordu. Ait olduğu toplum-
sal sınıfın taşıdığı şaşmaz özgüvenle hareket eden, zihni iyi
niyetler ve anlaşılması güç projelerle dolu, idaresinden so-
rumlu olduğu küçük bölgeye, ülkenin geri kalanının duru-
mundan ve burada karşılaştığı koşullardan bağımsız bir dü-
zen getirip mutlu kılmak isteyen eksantrik bir aristokrattı. İnsanlarla bir tercüman aracılığıyla konuşuyordu. Kasaba-
lılarla arasında sürekli beklenmedik, trajikomik yanlış an-
lamalar ve anlaşmazlıklar ortaya çıkıyordu. Nihayet Saray-
bosna'ya geri gönderildiğinde, Osatika'yı bütün Osatikalıla-
rın histerik ve deli, vahşi ve iyilikbilmez yabaniler olduğuna
inandırmıştı gerçekten; Osatika'daki genel ve yerleşik kanı
ise, kasabanın iki sene boyunca deli, zırdeli bir meczup ta-
rafından yönetildiği yönündeydi. O gittikten sonra Osatika,
merkez ilçe seviyesine yükseltildi ve Likalı Duro Pavlas da
buranın hâkimi olarak atandı.

Farklı bir adamdı Duro Pavlas. Geniş bir ailesi, hepsi de
erkek, dört çocuğu vardı. Hizmet ettiği miadı dolmuş ve te-
melde insani olmayan rejimin sınırları elverdiği kalarıyla iyi
bir hâkimdi, alçakgönüllü ve makul, ölçülü ve dikkatli, işi-

ne düşünün ve yardımseverdi. Uzun boylu, kaşları çatık, yapılı bir adamdı, tiz sesi, iri, gri gözleri, hep kısacık kestirdiği saçlarıyla az konuşur, nadiren güler ve güldüğünde gülümsemesini saklar gibi başını öbür yana çevirirdi. Hudutta bulunan türden sert, katı bir yöneticiydi, fakat insancıldı ve köken olarak bu insanlara yeterince yakındı, sekiz senedir bu bölgeyi yönetiyordu. Osatikalliler ona, o da Osatikallilere alıştı. Bu ayık ve ağzına içki sürmeyen adamın hiçbir şekilde kabul edemediği ya da başa çıkamadığı yalnızca tek bir şey vardı. “Osatikalliler eğlencesi” diye nitelendirdiği bu şeyden rahatsız oluyor, buna sürekli şaşırıyor ve kızıyor. Çok içiyorlardı ve içki konusunda hiçbir zaman makul davranamıyorlardı. Sözcükler ile eylemler arasındaki farkı, bunların ayrı ayrı ne anlama geldiğini ve onların fikrine göre ne olduğunu görmüyor, göremiyor ve görmek istemiyorlardı. En sıradan, en basit ilişkilerde bile genellikle birden beklenmedik, alışılmadık bir şey yapar, boş yere ahmakça kaçmaya çalışır sonra da utanç içinde yere düşüp kendilerine ve başkalarına zarar verirlerdi. Bu bakımdan en ayık Osatikallilerden bile yeterince emin olamazdınız ya da ona karşı yeterli tedbiri alamazdınız. Bu durum hâkimi sık sık öfkeliendirir ve ümitsizliğe sürüklerdi. En nihayet onları harekete geçiren saikleri en ince noktasına kadar çözdüğünü, kendilerinin bile farkında olmadığı gizli dürtülerini anladığını, davranışlarının başka insanların alışıldık düşünce şekliyle alakası olmayan çapraşık mantığına hâkim olduğunu düşündüğü anda, birden onu hayrete düşüren, uzun bir süre daha cesaretini kıran bir şey yaparlardı.

Vergi dairesi müdürü, aile dostu ve arkadaşı Ladeviç’le sohbet ederken sık sık bundan bahsederlerdi.

“Evet, evet, buradaki bu insanlar söz konusu olduğunda iki kere iki hiçbir zaman dört etmez,” derdi vergi tahsildarı, tecrübesini ifade eden bir iç çekişle.

“Hiçbir zaman” diye yanıtlardı hâkim, “ama en kötüsü de dört etmiyorsa kaç ettiğini kimsenin bilmemesi.”

Ve sonra bunu, Osatikalıların günlük hayattaki belli davranış tarzlarına ve fikirlerine ve yetkili makamlarla ilişkilerine açıklık getiren uzun ve ayrıntılı bir izahat takip ederdi.

Kalaycı Lesko’nun durumu hâkim için özellikle zordu. İçkili geceyi ve kilisenin etrafındaki gece gezintisini elbette hemen ertesi gün duymuştu. Birilerinin bahse tutuştuktan sonra kiliseye tırmanma hikâyesi inanılması oldukça güç bir söylenti gibi gelmişti kulağına. Fakat katılanlar ayıldıktan sonra bu konuda ağızlarını açmadıkları ve Papaz Stojan da hiçbir yerde görülmediği için hâkim yapılacak en iyi şeyin, hiçbir şey fark etmemiş gibi davranmak ve bu olayı da şimdiye kadar irili ufaklı birçok Osatika rezaletini örtmüş kayıtsızlığa teslim etmek olduğunu düşündü. Tecrübesi ona yönetici konumundakilerin dikkatli ve vicdanlı fakat fazla azimli olmaması gerektiğini öğretmişti. Ona göre akıllı bir yöneticinin, yerli yerinde, keskin ve hep ardına kadar açık iki gözü olmalıydı fakat aynı zamanda birini, bir an için yummalı ve gördüğünü fark etmemiş gibi davranmalıydı. Bunu tabii ki yalnızca istisnai durumlarda, ara sıra yapmalı, ne zaman ve nasıl yapacağını ve bunun gerçekten akıllıca olup olmadığını bilmeliydi. Eğer Başkent Piskoposluğu suçlamalarda bulunarak idari makamların soruşturulmasını gerektiren ağır iddialar öne sürmeseydi hâkim bu olayda bu kuralı uygulayacaktı.

Hâkim, soruşturmaya başlamak için emir geldiğinde ve bunu neden daha önce yapmadığını cevaplamak durumunda kaldığında, bütün bunların Piskoposluğun papazdan nefret etmesinden kaynaklandığının farkındaydı ve bu olayda, onlar hakkındaki kişisel görüşü ve işledikleri kabahat ne olursa olsun, Osatika’yı ve Osatikalıları koruması gerektiğinin de pekâlâ farkındaydı.

İlk olarak, eğlence düşkünü, tutkulu bir avcı olan bölge yargıcı Turković'e, sonra arkadaşı Ladević'e ve son olarak da Papaz Stojan'a, resmî yetkileri çerçevesinde, niyetini açık etmeden danıştı. Çok fazla kelime kullanmadan, hiçbir şeyi tam adıyla söylemeden, bu beladan ancak tek bir yolla kurtulabileceklerine sessizce kanaat getirdiler: Soruşturma, en sonunda sarhoş kişilerin itham edildikleri suçlu işlemediğini ve hüküm giymelerini ya da cezaya çarptırılmalarını gerektiren bir sebebin bulunmadığını kanıtlayacak şekilde yürütülecekti.

Bütün formalitelere ve kurallara uyularak soruşturma başlatıldı. Hâkim ilk önce Papaz Stojan'dan resmî bir yazılı ifa- de göndermesini istedi. Başkent Piskoposluğuna verdiği ce- vapta papaz daha önce söylediklerini bir kez daha tekrarla- dı – suçlamaları asılsız oldukları gerekçesiyle reddetti. Son- ra bu içki âlemine katılan kasabalılar sorguya çekildi. Hâ- kim, sorguları bizzat kendisi yürüttü ve kasabalıların çoğu, iki jandarma nezaretinde süngülü silahlarla getirildi.

Her şeyi söz birliğiyle ve tereddütsüz biçimde reddettiler. Hiç böyle bir şey yapmış olabilirler miydi? Kiliseye tırman- mak? Akli başında hiç kimse böyle bir şeye kalkışmazdı. Ah- mak çocuklar bile bunu yapmazdı. Şaka olarak söylenmişti muhtemelen ve birileri de ciddiye almıştı, insanların bir ka- deh konyaktan sonra nasıl konuştuklarını hepsi biliyordu. O gece hayli gece kaldıkları ve normalde içtiklerinden daha fazla içtikleri doğrudu ama kiliseymiş, tırmanmakmış... Al- lah göstermesin! En son, öğretmen Tokmak, çoban Mile ve sanık Lekso sorguya çekilmişti. Tokmak hepsinden daha ka- rarlı ve küstahtı.

Bir devlet memuru ve eğitimci olduğu için jandarmalar eş- lik etmeden, okulun olmadığı bir öğle sonrası kendi gelmiş- ti. Uzun Pavlas'tan bile daha uzun boyuyla konuşa konuşa hâkime doğru ilerledi, kendi iradesiyle hareket ettiğini gös-

terir gibi adamın yüzüne doğru eğilerek kendinden emin bir şekilde anlattı. Hâkim böyle senlibenli bir üslubu kabul etmek istemedi, tüm bu prosedüre resmiyet kazandırmak ve küçük bir masada davanın kaydını tutan memurun kendisini iyice duyabilmesi için geri çekilerek sesini yükseltti.

Tokmak, gecenin onu Osatika'da "yakaladığını", bu yüzden gidip bir süre istemeden handa oturduğunu söyledi. İnsanlar içiyor, ondan bundan sohbet ediyordu ve bir zaman sonra herkes eve dönmek üzere kalktı. Yol üstünde kilisede durdular. Orada kalaycı Lekso haçın oraya çıkartılmasından bahsetti ve eliyle merdivenin bulunduğu yeri gösterdi. Hepsi bu. Sonra herkes kendi yoluna gitti.

Tokmak'ın anlattığı hikâyede her şey basit ve masumdu, önemsiz bir şakaya indirgenmiş gibi duruyordu.

Hâkim doğrudan öğretmenin gözlerinin içine baktı, beyaz ve yeşilimsi kısımlarıyla o iri gözler asla yere bakmıyor ve kırışmıyordu – apaçık yalanlar söylerken bile. Pavlas insanlarla sürdürdüğü münasebette, hiç şaşırmayan, doğrulukla ve cüretkârca, kuvvetli vücudunun tüm kütlesi, fiziksel gücünün bütün ağırlığıyla yalan söyleyen bu insan tipini tanıyordu artık. Bunlar sarsması ve yalanını ortaya çıkarması en zor olanlardı. Fakat bu sefer bunu yapmak istemiyordu.

"Öyleyse sana göre kilisede hiçbir şekilde kutsal değerlere saygısızlık edilmedi mi?"

"Edilemez de zaten," dedi Tokmak küstahça, "çünkü benim olduğum yerde bu tür şeylerin yapılmasına asla müsaade etmem."

"O halde kalaycı Aleksa Jankoviç kiliseye tırmanmadı mı?"

"Saraybosna Piskoposu kadar masum o."

Pavlas, bu cümleyi kabul etmediğini ve uygun bulmadığını belirtir şekilde öksürmeye başladı ve Tokmak üslubunu hemen değiştirdi.

“Eğer tırmanmakla ilgili atıp tutmak ile tırmanmak aynı şey ise, eh, o zaman tırmandığını düşünebilir insan. Ama bu haliyle, hayır. Haç takıldığından beri tırmanma konusu Lekso’nın aklından çıkmadı ve o günden beri bundan başka bir şey konuşmadı. Zaten onun bu boşboğazlığı yüzünden bütün bu hikâye uyduruldu. Başkent Piskoposu da cemaatimize karşı hınç besleyeceğine bunu görmeli ve anlamalı...”

“Bunun bu meseleyle hiçbir alakası yok!”

“Yine de tüm kasaba hak verecektir bana, sayın hâkim.”

“Tamam. O halde ifadene sadık kalıyorsun?”

“Tümüyle!”

“Ve gerekirse yemin etmeye hazırsın?”

“Gece-gündüz, her an!”

Tokmak tutanak kaydını imzaladı ve vatandaşlık görevini yerine getirmiş bir insan gibi sessizce, kendinden emin bir şekilde hana gitti.

Kilisedeki olayın Osatikalı tek ayık tanığı çoban Mile’in sorgusu biraz daha uğraştırdı fakat o da başarılı bir şekilde sonuçlandı. Bu hafif akıllı, ufak tefek adam Bölge Müdürlüğü’nün üniformalı elçisiyle odaya getirildiğinde korkudan ölecek gibiydi. Parlak, çocuksu gözleri odada gezindi, etrafındaki bu insanların kalplerini yumuşatmak ve kendi korkusundan sıyrılmak için ara ara gülümsedi. Sorgu zor başladı. Mile her soruyu hiçbir suçu olmadığını ve daha önce hiç mahkemeye çıkmadığını söyleyerek yanıtladı.

Tüm gerçeği ve yalnızca gerçeği söylemesi gerektiği, yoksa cezalandırılacağı belirtilince gülümseyen ufacık gözlerini daha hızlı kırpıştırmaya başladı. Kendi kendine, zaten gerçekten başka ne söyleyebilirim ki, hayatım boyunca yalnızca gerçeği söylediğime göre neden şimdi ve burada bundan başka bir şey söyleyeyim diye soran biri gibi gülümseyerek, şaşkın şaşkın, yukarı doğru, hâkimin suratına baktı.

Fakat Mile'ın ifade ettiği gerçek, açık ya da kesin değildi çünkü birçok küçük hakikat ve olasılık barındırıyordu.

Olay şöyle olmuştı, o sabah her zamanki gibi tam gün doğarken, daha doğrusu biraz öncesinde dışarı çıkmıştı ve kilisenin orada bağıran, ellerini kollarını sallayan insanlar görmüştü. Kaç kişiydiler? Kimdiler? şey, bunu cevaplamak zor – ünkü biliyorsunuz bir yandan gün ağarmıştı ama bir yandan da tam ağarmamıştı. Ama bu kişiler erkekti, yani en azından erkeğe benziyorlardı. Baktı, baktı ve gördüğü şey –ya da belki tam görememişti çünkü yukarı öyle baktığında genellikle gözleri kamaşırdı– şuydu: Kilisenin üstünde, haçın yanında biri duruyordu, bir adam.

“Gördüm ya da belki tam göremedim?” ne demek? Ne adamı? Kim gördü? Bağır biraz!”

“şey, hem güneş hem ay gördü onu – bildiğiniz gibi gün geceden ayrılıyordu, yani bir anlamda...”

“Güneşi ve ayı, günü ve geceyi karıştırma! Bunlar tanık olamaz. Sana onları sormuyorum ben.”

Hâkim sertçe sözünü kesti, ayağa kalkıp burnunun dibine kadar geldi ve ona doğru eğilerek tepesinden bağırdı:

“Sana yukarıda adı geçen Aleksa Jankoviç’i kilisenin tepesinde haçı tutarken gördün mü diye soruyorum, buna Kut-sal Kitap zerine yemin edebilir misin?”

Çobanın ufak gözleri dört dönüyor, onu fırtınaya yakalanmış gibi korkutan ve o korkunç yemini ettirmek isteyen bu şeyden saklanacak yer arıyordu. Eğer bu soru ona kasabada herkesin onunla konuştuğu gibi, sıradan bir şekilde, yarı şaka yollu sorulsaydı, her şeyi olduğu haliyle ve gördüğü gibi anlatırdı, fakat şimdi: “Yukarıda adı geçen” Aleksa ve Kut-sal Kitap, Tanrı ve yemin! Yok! Hayır, bu olayla hiçbir ilgisi-nin olmasını istemiyordu, bilmiyordu, bu konuda hiçbir şey söyleyemezdi.

“Evet mi hayır mı?” diye gürledi tepesinden hâkim.

“Hayır... Yok yapamıyorum.”

“Sana tekrar soruyorum – gördün mü görmedin mi ve buna yemin edebilir misin?”

“Görmedim... Göremedim,” diye yanıtladı Mile inleyen bir sesle.

“Peki, merdiveni ve halatları gördün mü?”

“Yok, hayır... Hiçbir şey görmedim.”

Sonra hâkim öfkeyle kendi kendine mırıldandı: “Güneş ve aymış!” ve memura dönüp tanığın ifadesini yazdırdı.

Kalaycı Lekso iki jandarmayla getirildi ve tüm gün Bey’in evinde hapis tutuldu. Aslında sorgusu basitti, kısa sürdü ve günün büyük bölümünü boş bir ofiste kilit altında, birbirini ardına sigaralar yakıp öylece oturarak geçirdi. Ancak akşam olduğunda eve gitmesine müsaade edildi.

Bir önceki gün, hâkimle görüşmesinin ardından, Papaz Stojan, Lekso’yu evine davet etmişti ve aralarında gizli kalması gereken uzun bir konuşma geçmişti.

Normalde kimsenin telaşlandıramadığı ya da duygulandıramadığı, iri yarı, sakın papaz şu an endişeliydi ve yeni, kararlı bir sesle konuşuyordu.

Piskopos, cemaatlerinin üstüne çullanmıştı ve her yola başvurmaya hazırdı. Onlara haçlarını indirtip tekrar takdis ettirebilirdi. Ve bunun ne anlama geldiğini Lekso’ya söylemesine gerek yoktu. İnsanların duyacağı utanç ve şaşkınlığın üstüne bir de “kutsal değerlere karşı suç işleyenler” ağır bir cezaya çarptırılacaktı. Dolayısıyla yapılacak tek bir şey kalıyordu geriye: Hepsi sözbirliği ederek suçlamaları reddedecek ve ifadelerine sonuna kadar sadık kalacaktı.

Papaz Stojan “failin” kim olduğunu bildiğini ima eden tek kelime etmedi ve Lekso’yla, Osatika’yı ve cemaatini tehdit eden bir tehlikeyi savuşturmak için ondan tavsiye alır gibi konuştu. Şaşırmış ve korkmuş olan Lekso’yu rahatlatı bu durum. Birden şu ayakta uyuyan papazın boşluğun-

dan yararlanmanın çok makul bir fikir olduğu dank etti kafasına.

“Reddetmeliyiz, evet!” dedi hemencecik.

Papaz Stojan konuşmasını sürdürdü. Evet reddedilmeli, fakat buradaki önemli nokta – ne gece ne gündüz, herhangi bir vakitte oraya tırmanıldığı reddedilmeli.

“Ne?”

Lekso’nun eski şüpheleri ve acıları içki içtikleri o geceden sonra kaybolmuş olmasına rağmen birdenbire içinde, bütün ve değişmemiş olarak yeniden uyandı. Ne demek oluyordu bu – ne gece ne gündüz”?

Papaz açıklamaya devam etti. Yüksek idari makamlar bu suçlamanın ne kadar asılsız ve saçma olduğuna etraflıca ikna olmalıydı. Bir insan kilisenin kubbesine tırmanmakla suçlanıyordu – gece vakti ve sarhoş bir vaziyette, hâlbuki bu kişi gündüz, ayıkken, işini yapmak için oraya tırmanması gerektiği halde bunu yapamamıştı. Eğer bunu bu şekilde ortaya koyarsak bir değeri olur.

“Ama oraya ... Bodnar’la birlikte tırmandığımı görenler oldu!”

“Hiçbir gerçek Hristiyan buna tanıklık etmez.”

“Etmez mi?” dedi Lekso boş gözlerle, damarlarında bir ürperti gezinmeye başladı.

Papaz söylediği şeyin doğruluğunu hem kendine hem Lekso’ya kanıtlamak için devam etti. Bunun yapılması gerekiyordu çünkü büyük bir imtihandan geçiyorlardı. Ve Tanrı affedecekti onları. Piskopos –saklamanın ne manası var?– pişkin, yalan yere yemin eden, kalpsiz ve ruhsuz bir adamdı ve sırf kendi hıncı yüzünden bütün cemaati yok edebilirdi.

Lekso tüm bunları anlamaya başladı ve Papaz Stojan ona giderek daha makul göründü fakat üzerinde oturduğu divanı hissedemiyordu, soğuk soğuk titreyerek çözülen bedenini bile hissedemiyordu. “Ne gece ne gündüz!” diye düşün-

du kendi kendine ve başka birine aitmiş gibi donuk bir sesle bunun tek çıkar yol olduğunu kabul edip kendisinin de şaşırtıcı bulduğu bir kararlılıkla her şeyi, herkesin yaptığı gibi, ne olursa olsun reddedeceğini söyledi.

Bu kararlılığı gece boyunca ve ertesi gün Bey'in evine götürülene kadar soğuk terler dökmesine sebep oldu. Hâkim Pavlas aksi, sert bir ifadeyle ona kiliseye tırmanma mevzuuyla ilgili ilk sorularını yönelttiğinde vereceği cevapları çoktan hazırlamıştı.

Kiliseye hiç tırmanmamıştı, asla, zaten becerememişti, hem iyi bir Hristiyan olduğu için bunu istemezdi, hem de gece şöyle dursun, gündüz vakti bile bunu yapamamıştı. Kiliseye tırmanan tek kişi Novi Sad'tan gelen usta zanaatkârdı. Ve handaki o gece, evet, tırmanmaktan bahis açılmıştı, fakat sadece içki içerken ve şaka yollu söz etmişlerdi bundan, ayrılırlarken o ve arkadaşlarının kilisenin önünden geçtiği doğrudu ve onlara, biraz uzaktan, usta zanaatkâr oraya tırmanırken kendisine gerekli malzemeleri aşağıdan nasıl uzattığını gösterdiği de doğrudu. Fakat bırakın başka bir şeyi, kimse o gece kiliseye dokunmamıştı bile.

Hâkim yeni sorular sordu fakat Lekso ifadesini hiçbir şekilde değiştirmede. Hayır ve hayır, haçın ve Kutsal Kitap'ın üzerine yemin etmeye hazırdı ve bunun aksini ispatlayacak bir tanık bulunursa, herkes onunla selamı sabahı kesebilirdi.

Sanki bütün bunların onunla şahsen hiç ilgisi yokmuş gibi soğukkanlılıkla ve dalgın bir ifadeyle konuştu.

Soruşturma sürecinde Osatika "çalkalanmaya" başladı. Kasabalılar heyecanla köpürüyor, tansiyon hızla yükseliyordu. Herkes kilisesini, papazını ve kasabasının itibarını korumaya kararlıydı. Herkes tanıkların ve sanığın ifadesinin doğru ve suçlamanın yalan olduğuna yemin etmeye hazırdı. Aralarında aksine tanıklık edecek tek bir kişi bile yoktu. Yaşlılar, can düşmanları Piskopos'un rahmetli Papaz Ar-

so'ya yaptığı hainlikleri hatırlıyor, bu konudaki düşüncelerini açıkça söylüyordu. Herkes konuşuyordu, bazıları hınçla tehditler savuruyordu. Ve bu hınç, büyük ve ağır laflar etmek için beklenmedik bir lütuf gibi yetişiyordu imdatlarına. Kelimelerini seçmeden ya da ne anlama geldiğini umursamadan, söyledikleri şeylerdeki çelişkileri önemsemeden, gözleri alev alev göğüslerine vurup öfkeyle fısıldıyor ya da bağırıyorlardı.

“Hepimizi öldüreceklerini bilsek de Türk ya da Alman dalkavuklara boyun eğmeyeceğiz.”

“Ne yani – artık bir kadeh konyak içip kilisenin önünden geçemeyeceğimiz bir döneme mi girdik? Ayrıca kiliseyi o zorlu Türk hâkimiyeti döneminde kurtaran biz değildik?”

“Ne istiyor bu sefil çömez? Kilise bizimdir, onu biz koruruz, biz onarırız – istersek ateşe veririz.”

“Eğer iş oraya varırsa hepimiz Türk oluruz – fakat o hacın kilisemizden çıkarılmasına izin vermeyiz!”

Kasaba bu durumu uzun süre böyle protesto edip kendini savundu ve en sonunda bitkin düştü, çünkü aylar geçmesine rağmen mahkemeden bir karar çıkmamıştı. Sonraki yazın ortalarına doğru delil yetersizliğinden dolayı soruşturmanın daha ileri bir seviyeye taşınamayacağı ve “Osatika kilisesinde kutsal değerlere karşı işlenen suç” davasının tümünden arşive kaldırılacağı Bölge Müdürlüğü'ne bildirildiğinde, kasabalıların öfkesi epeydir dinmişti. Osatika kazanmıştı. Piskoposluk intikam fikrinden vazgeçip bir sonraki fırsatı kollamak zorundaydı.

Her şey yerli yerine oturmuş ve yatışmıştı, herkes nihayet tatmin olmuştu. Osatikalılar can düşmanları piskoposu zekâlarıyla yenip baskın çıktıkları için zaferlerini kutluyordu, Papaz Stojan, bu beladan kurtulduğu için memnundu. Hâkim, doğru kararlar verdiğini üst makamlar karşısın-

da kanıtladığı ve kasabanın huzur ve itibarını kurtardığı için müsterihtti.

Akşamüstü bir bira içmeye gitti. Vergi tahsildarı Ladević ve bölge mahkemesi hâkimi Turković de onunla birlikteydi. Sorgulama sürecinde kasabalıların yargı yetkilileri ve polis karşısındaki davranışlarını konuştular.

“Üç senedir burada olmama rağmen bu insanları ve mahkemedeki tuhaf davranışlarını anlayabildiğimi söylersem yüksekten atmış olurum. Bunlar, itiraf etmeleri gerekme-yen şeyi itiraf eder, kimsenin anlatmayacağı gerçekleri anlatır fakat bu esnada bazı önemsiz ayrıntıları saçma bir şekilde inkâr edip türlü türlü yalanla gizlemeye çalışırlar. Neden? Kendileri de bilmezler. En önemlisi de ne zaman yalan ne zaman doğru söylediklerinden ve bunu neden yaptıklarından hiçbir zaman emin olamaz insan.”

“Yalan mı söylüyorlar doğru mu söylüyorlar tespit etmek zor olabiliyor, fakat olgusal gerçeği eksiksiz olarak anlatmaları istendiğinde bunu hiçbir zaman yapmadıklarını biliyorum,” dedi vergi tahsildarı alçak bir sesle, dalgın dalgın.

Hâkim sessiz kaldı.

Herkes durumdan hoşnuttu ve büyük olasılıkla oradan çok uzaklarda olan piskopos da Papaz Arso'nun oğlunun ve varisinin başına bunca dert açtığı için memnundu. Tek memnun olmayan ve bu karmaşadan öncesine kıyasla daha şaşkın ve üzgün çıkan kişi kalaycı Lekso'ydu. Tüm o eski huzursuzluğu ve tuhaf şüpheleri yeniden uyanmıştı içinde.

Kilisenin tepesine iki kez tırmanmıştı hem ayıkken hem sarhoşken, hem gündüz, iş için, hem gece sebepsizce ve kanunsuzca. Herkes biliyordu bunu. Buna rağmen kimse üzerine tek kelime etmemişti, bilmiyormuş gibi davranmışlardı; kimse bunun için takdir etmemişti onu ve edemezdi de çünkü her şeyi başka herkes gibi, resmî ve yazılı olarak kendi ağzıyla inkâr etmişti. Olsun, durum bunu gerektirmişti ve

böyle olmuştu. Ama keşke içlerinden biri, iki kez sergilediği bu kahramanlığı fark ettiğini ve ona inandığını bir tebesümle de olsa göstermiş olsaydı. Mahsustan göz kırpması bile yeterli olurdu. Ama yok! Olan bir şeyi olmamış gibi gösteren birinin ciddiye alınmaması gerektiğini bile düşünmüş olabilirlerdi. İnsanların gözünün içine baktı, fakat onlar gözlerini başka tarafa çevirdi. Gerçekte ne olduğunu artık kendi de sık sık unutuyordu. Ve başardığı şeyden, içinde yaşadıklarından tekrar şüphe etmeye başlıyor, aklını kaçırmış gibi hissediyordu. Tekrar bütün bunlardan konuşma ihtiyacı duyuyor, bir kez bile olsa, tek bir kişinin bunu onayladığını, kabul ettiğini duysa, ondan sonra hayatının sonuna dek huzur bulacakmış gibi hissediyordu. Bir keresinde bunu denemiş, kendi dükkânında yan komşusu ayakkabı tamircisine, çekine çekine, etrafından dolanarak konuyu açmıştı, adam onu dükkânın içine çekmiş, üzerine eğilerek öfkeli bir fısıltıyla yüzüne karşı şöyle demişti:

“Dinle Lekso, bundan usandık artık! Bu konuyu kafana taktığın ve kurumlandığın için başımıza büyük bir belâ açıldı, neredeyse haçımızdan ve kilisemizden olacaktık, utanç içinde kalacak rezil bir duruma düşecektik. Sus diyorum sana ve bir daha da bundan bahsetme!”

Tamircinin ağzından pis bir koku yayıldı ve sözlerini bitirir bitirmez çıkıp gitti.

Öğretmen Tokmak da yolda karşılaştıklarında ona gözlerini kırpmadan, öfkeyle bakınakla yetindi, Lekso onun o hissiz, zalim gözlerindeki bu bakışa tahammül etmekte zorlandı. Ve onunla karşılaşmaktan elinden geldiğince kaçındı.

Bazen aşağılanma ve kuşku duygusu bir bıçak gibi saplandığında keşke Papaz Stojan'ı dinlemeyip, sorguda ne olursa olsun kiliseye tırınandığını kabul etseydi diye düşünüyordu. Para cezasını öder, hapis yatardı ama şimdi içi rahat olurdu ve yaşananlar zihninde bir netlik kazanırdı. Ve akabinde bu-

nu yapamayacağını kendiliğinden fark etti, kiliseye ve kasa-
ba sakinlerine böyle bir zarar veremez, itibarlarını bu şekil-
de zedeleyemezdi. Bunu fark edince sakinleşti fakat kısa bir
süre sonra zihnindeki çılgın girdap yeniden harekete geçti,
ne gece ne gündüz: Ben oraya tırmandım ve bunu sarhoşken,
karanlıkta, tekrar ispatladım, sonra da hepsini inkâr ettim,
öbürleri de inkâr etti ve herkes de benim gibi biliyor ki oraya
tırmandım ben ama kimse kabul edemiyor, kimse bundan
bahsetmeye cesaret edemiyor, sonsuza kadar da böyle kala-
cak bu, hep aynı döngü: bunu yaptım ve ispatlanması gere-
kiyordu ve ispatlandığı halde olmadı...

Artık bir yolunu bulup bu cehennemî döngüde, tek başı-
na, konuşmadan, bir açıklama yapmadan yaşamalıydı. Bunu
gündüz bir şekilde başarabiliyordu, çünkü ara sıra da olsa
neyin ne olduğu netlik kazanıyordu. Kendi kendine yarı işi-
tilir bir sesle “Evet, tırmandım ben, tabii ki tırmandım!” di-
yebiliyordu. Fakat gece! Uykuya daldığında kâbuslar görü-
yordu. Osatikahların iki şerit halinde dizildiği bir yolda yü-
rüdüğünü görmüştü rüyasında, ona küçümseyen bakışlarla
alaycı bir şekilde gülümseyerek “Kiliseye haçı taktığını söy-
leyen bu işte!” demişlerdi o ahmakça tutumlarıyla. İki sıra
kırbacın arasından geçer gibi hissetmişti, duramıyordu bir
türklü ve karşı koyamıyordu onlara, çünkü insan rüyalarında
savunmasız oluyordu. Ya da mesela dik ve kaygan bir kub-
beye tırmandığını görüyordu; sendeliyor ve sürekli düşece-
ğini hissediyor, düşmeyi bekliyor ve düştüğünü hissediyor-
du. Sonra bedeninin tüm ağırlığıyla düşerken baş aşağı bakı-
yor, düşüşün bilincine tam anlamıyla varıyor ve bu sonsuza
kadar devam ediyordu. Yere çarpıp parçalara ayrılrsa bu bir
son ve kurtuluş olacaktı. Fakat son gelmiyordu.

Ve sonra sanki onu içinden sarsan bir yumruk yemiş gi-
bi uyanıyor ve uykuya dalarken orada olmayan, o uyurken
yoğurulmuş pelte gibi bir karanlığın içinde buluyordu ken-

dini, ondan sonra her şey korkunç ve eziyetli bir hal alıyor ve tamamen bulanıklaşıyordu. Kendi adını bile bilmiyordu. Vücudunun nasıl bir vaziyette durduğunu hissedemiyordu. Yapması gereken birine bir soru sormaktı, sırf bir insan sesi duymak, karanlığa bir ışık düşürmek için. O zaman her şey daha kolay olabilirdi. Ama kime soracaktı? Annesi ve babası evin öbür köşesinde uyuyordu, oraya gidip onları uyandıramazdı. Dışarıda, avlunun büyük bölümünü kaplayan uzun dut ağacının tepesinde gece rüzgârları uğulduyordu. Uyku- su tamamen kaçmıştı ve o ateşten çark kalasının içinde daha bir süratli dönmeye başladı: Evet tırmanmıştı ve hayır, tırmanmamıştı ve bu bir zaferdi ve bu bir utançtı.

Sonra güneşin doğmasını ve içini rahatlatmasını bekledi, fakat bu hiçbir zaman yeterli olmuyordu.

Bu ıstırap içinde ne yapacağını, nereye gideceğini bilmezken evliliği düşündü Lekso. Hayatta yapabileceği ve henüz yapmadığı bir tek bu kalmıştı. Mahalleden bir kız buldu, birlikte büyümüşlerdi ve kız, yok yere evde kalmanın eşiğindedeydi. Adı Darinka'ydı.

Zor bir evlilikti onlarınki, getirdiği yükler dışarıdan bakıldığında görülmüyor ve fark edilmiyordu. (Ve buralarda zor bir evlilik dendiğinde bu, her zaman, kadın için zor anlamına gelirdi.) İlk günler geçtiğinde, ki bunlar hep çabuk geçer, Lekso gece uykusundan evlenmeden önce olduğu gibi, sıçrayarak uyanmaya başladı, hep aynı sorulardı onu uyandıran. İlk başta kendini tuttu ve uyuyan karısının yanında ses çıkarmadan bekledi, fakat bu nezaketi çok geçmeden kaybıldı. Belirsizlikler onu tedirgin ettiğinde derdinin ne olduğunu sormak için karısını uyandırıyordu. Onun ağzından, yaptığı şeyi gerçekten yaptığını ve o akli başında, ayık kişilerin bundan şüphe duymadığını, dünya karşısında gülünç duruma düşmediğini kabul ettiğini duymak istiyordu.

Evliliğe ve karı koca ilişkilerine dair birbiriyle çelişen

muhtelif hikâyeler duymuş olan genç karısı, bu tür bir şeyle karşılaşacağını hiç tahmin etmemişti.

Uykuya daldığı ilk geceden sonra hep acımasızca sarsılıp uyandırılmıştı. Dışarıda, aydınlık gecenin karışık, biçimsiz akislerinin vurduğu karanlıkta yalnızca Lekso'nun darma-
dağınık saçlarını, alnının altındaki çatık kaşlarını ve gözlerini seçebiliyordu. Yanında oturmuş boğulur gibi koluna tutunarak, soruşturan gözlerle yüzüne bakıyordu.

“Darinka, bana dürüstçe söyle...”

Bu anlar büyük bir sınanmaya tâbi tutulduğu anlardı. Bu adam ne istiyordu ondan? Eğer anlayabilseydi, yardım etmek için ne isterse yapacaktı. Ama bu durumda sessizce titremekten başka bir şey gelmiyordu elinden. Çenesi korkuyla büzülüyordu ve konuşabilseydi bile söyleyecek bir şeyi yoktu çünkü tek bir kelime bulamıyordu, derisini canlı canlı yüzşeler de bulamıyordu. Ama o ısrar ediyordu.

“İnsanlar ne söylüyor?” Gerçek ne? Bilmek istiyorum, sen duymuş olabilirsin, söyleyebilirsin bana. Söylemek zorundasın!”

Sorduğu soruyu ya da kendisinden ne istediğini anlayamazken ne söyleyebilirdi ki ona? Korkudan, kocasının ona bütün bu yaptıkları yüzünden duyduğu garip utançtan ağlıyordu. Ağlarken Lesko'yu güzel sözlerle, okşayarak sakinleştirmeye yönelik yetersiz ve beceriksiz girişimleri oluyordu fakat o çirkin sözlerle onu itiyor, samimiyetsiz, yalancı ve ona yabancı olduğunu söyleyerek azarlıyordu. Darinka bu garip, yersiz suçlamaları duydukça daha şiddetli, daha umutsuz ağlıyordu. Bazen bu kırıcı suçlamalardan ve ağır sözlerden sonra Lekso kendi de ağlamaya başlardı. Ve bu şekilde tekrar uykuya daldardı.

Akşam birbirlerine yaklaştıkları anlarda Darinka onu çekine çekine okşayarak, kendisini uyandırmaması için, bunu bir daha yapmayacağına söz vermesi için yalvarırdı. O da

söz verirdi, sözünü tutacağına o an kendi de inanırdı, yemin ederdi. Ama iki üç gün sonra tekrar aynı şey olurdu, yine aynı işkence, yine aynı garip korkular.

Bu o kadar çok tekrarlanmıştı ki Lekso artık yalvarışını, açık sorularla net bir biçimde ifade edemez olmuştu. Sadece karısının koluna yapışıp acı dolu bir sesle:

“Darinka! Söyle, lütfen!” diyordu.

Ve kadın gözyaşları içinde fısıldayarak onu sakinleştirmeye, yatıp uyumaya ikna etmeye başladığında tutuşunu sıkılaştırıyor, onu şiddetle sarsıyordu:

“Konuş!”

Darinka da yatakta kıvranıyor, yüzünü ellerinin arasına alıp ağlıyordu.

Bazen uyurgezer gibi kalkıp uykusunda kapıya yöneliyordu, muhtemelen dışarı çıkıp bir kez daha kiliseye tırmanmaya niyetleniyordu, böylece önceden iki kere yaptığı, kimse-nin takdir etmediği ve kendisinin de inkâr ettiği şeyi kanıtlamış olacaktı. Böyle zamanlarda karısı peşinden koşar, onu büyük bir zorlukla durdurup boynuna asılarak bağırırdı:

“Nereye gidiyorsun benim biçare şeytanım?”

Bunun üzerine Lekso uyanır, tekrar yatağına dönüp uyurdu fakat bu sefer de karısı uykusunun gelmesini boşuna beklerdi.

Darinka bunu ona gündüz sorup halletmeyi denedi ama o, konuşmayı kararlılıkla reddetti. Konuyu mümkün olan tüm yollarla geçiştirdi – bir şakayla, erkeklerin üstünlük taslayan el hareketleriyle ve başka yol kalmadığında kabalıkla. Gündüz, gece yaptıklarının gerçekten de farkında değilmiş gibi bir hali vardı. Ve hava kararıp uykusu geldiğinde aynı sahne tekrarlanırdı. O gece değilse bile, ertesi gece.

Bu anlamsız gece hadiseleri genç kadının bütün keyfini kaçırıyordu. Lekso’nun bazen birkaç gece arka arkaya onu hiç uyandırmadığı olurdu fakat bu da fayda etmezdi çünkü

kadının uykusu artık uyandırılma ihtimaline teslim olmuştu. Tek gözü açık uyuyor ve bazen hiç uyuyamıyordu. Genelde uzanıp gözlerini kapatıyor, sonra, tam uykuya dala- cakken birden biri onu sarsıp uyandıracakmış gibi geliyordu. Sıçrayıp korkuyla etrafına bakıyordu ki bir şey yok. Karanlık ve sessizlik. Yanında kocası huzur içinde, kütük gi- bi uyuyor olurdu. Ama artık o uyuyamıyordu ve sorular onu huzursuz ediyordu. Kıpırdamadan sessizce uzanırken ken- dine, derin uykudaki kocasına ve dünyadaki tüm uyanık ve uykudaki insanlara sordu; neydi ortada bir şey yokken kişi- ler arasında yanlış anlamalara, çatışma ve korkulara sebebi- yet veren, neydi hayatı hem kendilerine hem birbirlerine ze- hir eden, uykularını bölen ve zaten pek fazla olmayan keyif- lerini berbat etmelerine yol açan şey?

Buna, böyle yalnız ve korkmuşken, nasıl bir cevap bula- bilirdi? Her şeyi annesine anlatmayı, derdini en yakın arka- daşına açmayı düşündü fakat çok geçmeden bunların an- latmakla atlatılmayacak sıkıntılar olduğunu fark etti. Çün- kü bu tür soruların cevapları başka insanlarda değil kişinin kendisinde, burada, mümkün olan tüm bağlarla bağlı oldu- ğu ve en zoru da aynı yatağı paylaştığı bu adamın yanında bulunabilirdi.

İlk çocukları dünyaya geldi, bir kızdı, fakat Lekso'nun se- bepsiz uyanmaları devam etti. Çocuğun bünyesi zayıftı ve sürekli ağlıyordu, dolayısıyla gece de gündüz de ilave bir özen ve bakım gösterilmesi gerekiyordu. Kadın kuvvetten düştü ve fark edilir derecede zayıfladı. Fakat tam da bu sıra- lar, yavaş yavaş, kendini savunmaya başladı. Lekso onu en olmadık saatte uyandırdığında ona sert ve öfkeli bir tonda;

“Neden beni uyandırdın? Kalpsiz misin be adam? Görmü- yor musun çocuğun bana bir gıdım uyku uyutmadığını. Bi- raz uyuyacak olsam bu sefer de sen gelip bölüyorsun,” di- ye söylendi.

Lekso hafif utanarak geri çekildi fakat hemen ertesi gün onu tekrar uyandırdı ve şu veya bu şekilde sorguya çekerek işkence etti.

Fakat kadın artık kendini savunmak için hem giderek daha fazla cesaret ve güç hem de sorularını cevaplayacak bir yöntem bulmuştu. İkinci çocuk geldi, bu sefer erkekti. Gücü ve hüneri çocuğun büyümesiyle büyüyordu sanki.

İnsanın başka bir insanın ve bilhassa da hayatta her şeyi paylaştığı kişinin sorularına yanıt vermesi doğal geliyordu ona, bu sorular her ne kadar anlaşılmaz ve yersiz görünsede de kanıksamıştı bunu artık. İnsan bunun için yeterli sabrı ve gücü bulmalıydı, en azından bir uzlaşmaya varmaya çalışmalıydı. Bir vazifeydi bu – çünkü çoğumuzun bazen tek ihtiyaç duyduğu şey yalnızca bize yakın birinin sevecen bir sözüdür. İnsanlar birbiriyle konuşmalı çünkü sessiz kalmak tembellik ve korkaklıktır ve ilişkileri zehirler. Bu yüzden ona cevap vermeye başladı Darinka. Sakin bir sesle ve oldukça doğal bir şekilde.

Lekso ve uykusundan uyandırdığı karısı artık karanlıkta biraz daha fazla ve daha sık aralıklarla, samimi bir biçimde konuşur olmuştu. Karısı ondan korkmuyor ve artık ağlamıyordu, aksine onu sakinleştiriyor, söylediği her şeyi hoş görüyordu. Sözcükleri oldukça sıradandı, sorularına karşılık vermiyordu ama yine de akli başında, içten birinin sözleriydi bunlar ve gecenin o saatinde tam da bu kadar sıradan oldukları için sakinleştirici, uykuya geçmek için yatıştırıcı bir etkisi oluyordu. Adam bir süre sonra soru sormayı bırakıp, kısa bir sessizliğin ardından usulca uzanıyor ve uykuya dalıyordu.

Ve kadın bir süre onu seyrediyor, ailenin koruyucusu gibi bekliyordu. Kızı ve oğlu sol tarafında ve kocası, üçüncü bir çocuk gibi, sağ tarafında uyuyordu. Sonra o da biraz uykusunu almak için onların yanına uzanıyordu.

Böylesi hem daha iyi olmuştu hem de o huzursuz uyanmalar giderek azalmış, zaman içinde tümünden kesilmişti. Bu belayı atlattmışlardı – bunda en ağır yükü bir ekmek kadar iyi ve sıradan bir kadın olan Darinka sırtlanmıştı. Fakat artık bunun sözünü etmiyorlardı. Her şey unutulmuştu; bu, hayatlarını bir yola soktu. Lekso sakinleşmişti, kilo almış, nispeten şişmanlamıştı. İyi besleniyordu ve kütük gibi uyuyordu. Eski anlaşılmaz düşünceleri ve uykusuzluğu bir çocukluk hastalığı gibi unutulmuştu. İşleri iyiydi. Dükkâna bir kalfa iki de çirak almıştı. Çanak, çiçek sulama kabı ve Avusturya tipi teneke oluklar yapıyorlardı. Basit bir işti ama kazancı iyiydi. Ne zaman bir eve teneke çatı konacak ya da tamiyat yapılacak olsa kalfasını yolluyordu Lekso. Artık tırmanmak gelmiyordu içinden.

Sonraki dört yıllık süreçte iki çocukları daha oldu, ikisi de erkekti.

Yıllar geçti, yeni nesil yeni maceralar ve yeni bir tırmanma tutkusuyla yetişiyordu.

Hâkim Pavlas, Osatika'da uzun süre hizmet verdikten sonra Bölge Yüksek Temsilciliği'ne atandı ve Saraybosna'ya taşındı.

"Hâkimimiz yükseklere tırmandı!" diyordu Osatika sakinleri.

Sonraki yaz Bölge Yüksek Temsilcisi, resmî gezisi sırasında Osatika'ya uğradı ve emekliliğini ve ölümünü Osatika'da bekleyecek gibi gözüken vergi tahsildarı arkadaşı Ladeviç'te kaldı.

Pavlas burada yaşadığı ve yalnızca Osatikalıların endişelendiği şeylere endişelendiği zamanlardaki gibi sabah erkenden, dik Osatika sokaklarında tek başına yürüyüşe çıktı. Tuhaf kubbesi ve altın haçıyla kilisenin, hanın, tanınmış evlerin ve dükkânların yanından geçti. Muhtelif hadiseleri ve

aksilikleri hatırladı ama artık bunları eskisi gibi kaygıyla ya da öfkeyle değil, şu anki mevkiinden, bu şeylerin ona daha az önemli, basit, neredeyse anlamsız zırvallıklar gibi görüldüğü bir zirveden değerlendirdi.

Yürüyüşünün sonuna gelmiş, şehrin en eski bölgesine varmıştı, meyve bahçesinin derinliklerine gömülmüş bir evin yanından geçiyordu ki birden aşağıdan, çocukların ağlamaklı bağıris çağırışları ve kadınların feryat figan sesleri duyuldu. Pavlas durdu, aşağıdaki avluya baktı. Uzun bir dut ağacının sallanan tepesinde yaprakların arasında kaybolmuş küçük bir oğlan çocuğu bağıriyordu, belli ki daha yukarı çıkmamıştı ve aşağı nasıl ineceğini hilmiyordu ya da buna cesaret edemiyordu. Ağacın altında kızlar, oğlanlar ne yapacaklarını bilmez halde koşturuyor, hep bir ağızdan haykırıyordu:

“Anne, anne! Jovica dut ağacına tırmandı ve aşağı inemiyor. Bak tam tepede. Ay anne, boynunu kıracak!”

Bluzunun düğmeleri açılmış, elleri undan toz içinde zayıf bir kadın telaşla evden çıktı. Korkudan ödü patlamış bir halde bağırarak, tiz sesiyle çocuğa seslenip söverek ve onu yatıştırmaya çalışıp cesaretlendirerek ve uyarak:

“O kadar yüksekte ne yapıyorsun, şeytan alsın seni! Dur güzelim, kıpırdama, annen sana hemen bir merdiven getirecek... Ah boynunu kıracaksın, benim cesur oğlum, böyle tırmanmaya devam edersen olacağı bu! Bekle, kıpırdama, sıkı tutun ve sakın ince bir dala basma! Annen şimdi bir merdiven getirecek.”

“Merdiven, bir merdiven getirin!” diye bağırdı bir başka kadın, çocuk orada yukarıda bağırmaya, yardım istemeye devam ediyordu, öbür çocuklar da dut ağacının altından ona bağıra çağıra endişeyle cevap veriyordu.

Bölge Yüksek Temsilcisi öbür tarafa dönüp yokuş aşağı indi. Avludan gelen sesler yavaş yavaş kayboldu arkasından.

1920'den Bir Mektup

(Pismo iz 1920, godine)

Mart 1920. Slavonski Brod'taki tren istasyonu. Saat gece yarısını geçmiş. Bir yerden bir rüzgâr esiyordu ve uykuya hasret bitkin yolcular bunu olduğundan daha serin hissediyordu. Yukarıda gökyüzünde yıldızlar kayıyordu bulutların arasından. Uzakta sarı-kırmızı sinyal ışıkları, kondüktörlerin tiz düdük sesleri ve lokomotifin epeydir devam eden uğultusu eşliğinde karanlıkta görünmeyen raylar boyunca hızlanıp yavaşlayarak yanıp sönüyor ve biz yolcular bu atmosfere yorgunluğumuzun melankolisi ve uzun, huysuz bekleyişimizin bıkkınlığı ile katkıda bulunuyorduk.

Istasyonun önünde ilk peronda bavullarımızın üstüne oturmuş treni bekliyorduk. Ne zaman gelip ne zaman gideceğini bilmiyorduk. Tek bildiğimiz aşırı kalabalık, tıka basa yolcu ve bagajla dolu geleceğiydi.

Yanımda oturan adam son beş-altı yıldır izini kaybettiğim eski bir arkadaşım. Max Levenfeld, doktor ve bir doktorun oğlu. Saraybosna'da doğup büyümüştü ve orada hüyük bir muayenehane işletiyordu. Aslen Yahudi'ydi, uzun süre önce din değiştirmişti. Annesi Trieste'de doğmuştu, İtalyan bir

baronesle, Fransız göçmeni Avusturyalı bir deniz subayının kızıydı. Annesinin endamı, duruşu ve şık giyim tarzı Saraybosna'da iki nesil boyunca hatırlanmıştı. Normalde oldukça küstah ve kaba olan bu insanların saygı duyduğu ve takdir ettiği bir güzelliğe sahipti.

Max ve ben Saraybosna'da aynı liseye gitmiştik fakat o benden üç sınıf büyüktü ve bu, o yaş için büyük bir farktı. Onu liseye başlar başlamaz fark ettiğimi hayal meyal anımsıyorum. Daha yeni dördüncü sınıfa geçmişti fakat hâlâ çocuk gibi giyiniyordu; kenarları çapalarla işlenmiş lacivert, geniş yaka denizci formasının içinde güçlü kuvvetli bir oğlan, bir "Küçük Alman"¹ gibi duruyordu. Hâlâ şort giyiyordu. Ve ayaklarında son derece düzgün, siyah ayakkabılar vardı. Şortunun ve beyaz çoraplarının arasında kalan çıplak, güçlü, diri baldırlarında açık renk tüyler bitmeye başlamıştı.

O sıralar bir ilişkimiz yoktu, olamazdı da. Her şey ayırıyordu bizi – yaş, görünüş, gelenek ve görenekler, ailemizin maddi durumu ve sosyal mevkileri.

Fakat ben onu daha sonraki bir dönemde, ben beşinci o sekizinci sınıftayken, çok daha net hatırlıyorum. O sıralar çoktan sıra dışı duyarlılığını ve capcanlı zekâsını açığa vuran parlak gözleriyle, ince uzun bir delikanlı olmuştu; fakat giyişi özensizdi ve lif lif önüne düşen gür sarı saçlarını yüzünün bir o tarafına bir bu tarafına atıyordu. Bizden yaşça büyük birkaç oğlanla parkta bir bankta oturmuş bir şeyler tartışırken karşılaştık ve yakınlaştık.

Bu tip öğrenci tartışmaları hiçbir sınır tanımaz ve hiçbir şeye saygı duymazdı: tüm prensipler tumturaklı sözlerimizden payına düşeni alır ve tüm felsefi evrenlerin temeline kadar inilirdi. Ardından, elbette, her şey yerli yerinde kalırdı; fakat o tutkulu kelimeler ve bizi büyük başarıların ve yakla-

1 Kraut: İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi askerleri ve genel olarak Almanlar için olumsuz anlamda kullanılan bir sıfat – ç.n.

şan çatışmalı dönemin acı verici açmazlarının habercisi gibi bekleyen gelecek önemliydi bizim için.

Böyle canlı tartışmalardan birinin ardından heyecandan hâlâ titreyerek, galibiyetinden emin (rakibim de kendisininkinden emin) eve doğru yola koyulmuşken Max bana eşlik etti. İkimiz ilk kez yalnız kalmıştık. Bu gururumu okşadı, başarı duygumu ve kendime atfettiğim değeri pekiştirdi. Bu aralar ne okuduğumu sordu ve sanki beni hayatında ilk defa görüyormuş gibi dikkatle baktı yüzüme. Ben de heyecanla cevap veriyordum ki birden durdu, doğrudan gözlerimin içine bakarak tuhaf bir sükunetle, “Şey, Ernst Haeckel’i doğru alıntılamadığımı belirtmeliyim” dedi.

Kızardığımı, toprağın ayağımın altından yavaşça kayıp geri geldiğini hissettim. Tabii yanlış aktarmıştım onu – ucuz bir kitapçıktan alıntılamıştım, tam hatırlayamamıştım ve muhtemelen kötü tercüme etmiştim. Duyduğum o kıvanç yerini vicdan azabı ve utanca bıraktı. Açık mavi gözleri anlayıştan yoksun bir bakışla izledi beni, fakat kötü niyet ya da üstünlük taslayan bir belirti de yoktu gözerinde. Ve sonra Max hatalı alıntımı doğru şekliyle tekrarladı. Ve Miljacka kıyısındaki güzel evine vardığımızda, elimi sıkıca tutarak ertesi gün öğleden sonra gelip kitaplarına bakınmam için beni davet etti.

O öğle sonrası bir hayat deneyimi oldu benim için. Ömrümde ilk defa gerçek bir kütüphaneyle karşılaştım ve orada kendi kaderimi gördüğümü anladım. Max’ın annesine ait birçok Almanca, birkaç tane de İtalyanca ve Fransızca kitap vardı. Bütün bunları bana öyle bir ağırbaşlılıkla gösterdi ki ona kitaplarından daha fazla imrendim. İmrenme değildi aslında, daha ziyade sınırsız bir memnuniyet duymuştum ve bana ışık ve sıcaklık yayıyor gibi gelen bu kitaplar âleminde bir gün ben de böyle özgürce dolaşmayı arzuladığımı güçlü bir biçimde hissetmiştim. Max sanki kitaplardan okuyor-

muş gibi özgürce konuşuyordu ve bu ihtişamlı isimlerin ve müthiş fikirlerin dünyasında kurumlanmadan dolaşıyordu. Bu önemli şahsiyetlerin dünyasına, dışarıda bıraktığım ve dönmek zorunda olduğum dünyadan korkarak, çekine çekine girerken heyecanla, değersizlik duygusuyla ürperdim.

Eski dostumun evine yaptığım bu öğle sonrası ziyaretleri giderek sıklaştı. Almanca'nı hızla geliştirdim ve İtalyanca öğrenmeye başladım. Hatta o güzelce ciltlenmiş yabancı kitapları eve, sefil daireme de götürdüm. Okuldaki ödevlerimden geri kaldım. Okuduğum her şey bana kutsal bir hakikat gibi geliyordu ve kendime saygını ve inancımı kaybetmek istemiyorsam bu soylu görevden kaçamazdım. Tek bir şey vardı aklımda: Bunların hepsini okumalıyım ve aynısını ya da benzerini yazmaya çalışmalıyım. Hayatımda bundan başka bir şey hayal edemiyordum.

Bir günü özellikle hatırlıyorum. Mayıs ayıydı. Max, pek telaşa kapılmadan ya da belirgin bir gayret sarf etmeden final sınavlarına hazırlanıyordu. Beni üzerine altın yaldızla *Helios Klassiker-Ausgabe* başlığı kazınmış, evde ayrı bir yerde duran küçük bir kitaplığa götürdü. Kitaplığın kitaplarla birlikte satın alındığını söylediğini hatırlıyorum. O kitaplık gözüme kutsal bir nesne gibi görünmüştü, ahşabı ışık saçıyordu sanki. Goethe'nin bir cildini çıkarıp bana *Prometheus*'u okumaya başladı.

*Karart göklerini Zeus,
Duman duman bulutlarla;
Diken başlarını yolan çocuk gibi de
Oyna meşelerin, dağların doruklarıyla.
Ama benim dünyama dokunamazsın,
Ne senin yapmadığın kulübeme
Ne de ateşini kışkandıgın ocağıma.*

Son kısma geldiğinde ritmi gözeterek fakat kuvvetli bir biçimde yumruğuyla oturduğu koltuğun koluna vurdu, saçları kızarmış yüzünün iki yanından dökülmüştü.

*bak işte, yerli yerimdeyim;
insanlar yetiştiriyorum bana benzer;
bütün bir kuşak benim gibi,
acılar katlanacak, ağlayacak,
gülecek, sevinecek,
ve aldırış etmeyecek sana
benim gibi!²*

İlk defa böyle görüyordum onu. Hafif bir korku ve hayranlıkla dinledim. Sonra dışarı çıktık ve şiirle ilgili sohbetimize sıcak akşam karanlığında devam ettik. Max o dik sokaktaki evime kadar eşlik etti bana, sonra ben ona nehir kıyısına kadar eşlik ettim, sonra tekrar benim sokağa döndük ve tekrar sahile yürüdük.

Gece çöküyordu, etraf tenhalaşmaya başlamıştı fakat biz o yolu, hayatın anlamı, insanın ve tanrıların kökeni üzerine düşünerek adımlamaya devam ettik. Bir anı özellikle iyi anımsıyorum. Benim isimsiz sokağıma ilk girişimizde gri ahşap bir çitin yanında durmuştuk, Max tuhaf bir biçimde sol elini bana doğru uzatıp samimi sayılabilecek bir sesle, sır verir gibi, “Biliyor musun ben ateistim” dedi.

Devrilmiş çitin üstünde mürver ağaçları çiçeklenmişti ve güçlü, yoğun bir koku yayıyordu, bu bana hayatın kendi kokusu gibi gelmişti. Kasvetli bir akşamdı, etrafımızdaki her şey sessizdi ve yukarıda yıldızlarla bezeli gök kubbe yepyeni gözüküyordu. O kadar heyecanlıydım ki hiçbir şey söyleyemedim, yalnızca benden yaşça büyük dostumla aramda

2 Zincire Vurulmuş Prometheus, çev. Sabahattin Eyuboğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 29-31 – yay.haz.n.

önemli bir şey yaşandığını, şimdi öylece ayrılıp kendi yollarımızdan eve dönemediğimizi hissettim. Bu yüzden gece geç saate kadar yürümeye devam ettik.

Max'ın mezun olması ayırdı yollarımızı. Viyana'ya tıp okumaya gitti. Kısa bir süre mektuplaştık fakat yazışmalarımız zamanla seyrekleşti. Bazen tatillerde birbirimizi görürdük ama eski yakınlığımız yoktu. Sonra savaş çıkınca tamamen koptuk.

Ve şimdi, yıllar sonra buradaydık işte, bu çirkin ve boğucu istasyonda tekrar karşılaşmıştık. Saraybosna'dan aynı trenle gelmiştik fakat bilmiyorduk bunu, ancak şimdi, burada görmüştük birbirimizi ve ne zaman geleceği belli olmayan Belgrad trenini bekliyorduk.

Birkaç kelimeyle savaş dönemini nasıl geçirdiğimizden bahsettik. Max, ilk sene mezun olmuş ve Avusturya'nın bütün cephelerinde doktor olarak çalışmıştı, hep Bosna birliklerinde hizmet vermişti. Babası savaş sırasında tifüsten ölmüştü, annesi de Saraybosna'dan ayrılıp Trieste'deki akrabalarının yanına taşınmıştı. Max son birkaç ayını Saraybosna'da geçirmiş, buradaki işlerini yoluna koymuştu. Annesinin izniyle babasının Miljacka'daki evini ve eşyalarının büyük kısmını satmıştı. Şimdi Trieste'ye annesine gidiyordu, oradan Arjantin'e ve hatta belki Bolivya'ya geçebilirdi. Açıkça söylemedi ama Avrupa'dan temelli ayrıldığı belliydi.

Cephede geçirdiği süreçte şişmanlamıştı ve mizacı sertleşmişti; bir işadamı gibi giyinmişti görebildiğim kadarıyla. Karanlıkta yalnızca gür sarı saçlarıyla koca kafasını, yıllar içinde kalınlaşıp erkeksileşmiş sesini ve sessiz harfleri yumuşatıp sesli harfleri geveleyerek uzattığı Saraybosna aksanını seçebildim. Konuşurken kendini güvende hissetmediği seziliyordu.

Şimdi bile kitaptan okur gibi bir sürü tuhaf, kitabı, ezberlenmiş tabirle konuşuyordu. Fakat eski Max'tan geriye kalan yegâne şey buydu. Bunun haricinde ne şiiri ne de kitap-

ları anımsatan bir şey vardı. (Artık kimse Prometheus'u hatırlamıyordu). İlk başta genel anlamda savaştan bahsetti; kederi kullandığı kelimelerden ziyade ses tonunda açığa çıkıyordu: anlaşılmayı beklemeyen bir kederdi bu. Ona göre bu büyük savaşta, deyim yerindeyse, birbiriyle çarpışan iki cephe yoktu; cepheler iç içe geçmiş, karışmış ve başbayağı birleşmişti. Herkesi içine alan bu ıstırap muhakeme gücünü sınırladığı için bunun haricindeki herhangi bir şeyi değerlendirme yetisini kaybetmişti. Galip gelen tarafı kutladığını ve onlara derinden acıdığını duyunca ne kadar şaşırdığını hatırlıyorum çünkü mağlup taraf neyle mücadele edeceğini ve ne yapması gerektiğini biliyordu, fakat galip taraf kendisini neyin beklediğini asla tahmin edemezdi. Çok şey kaybetmiş ve artık ne isterse söyleyebilecek bir insanın acılaşmış, umutsuz sesiyle söylemişti bunları, kimsenin söylediklerinden ötürü ona uzun uzadıya bir kötülük yapamayacağını ve bunların kendisine de bir faydası olmadığını pekâlâ farkındaydı. Büyük savaştan sonra entelijansiya içinde hayata dair adlandıramadıkları bir şey yüzünden hırçınlaşan böyle pek çok kişi vardı. Kendilerini buna alıştırıp uyum sağlamadıkları gibi karşıt yönde ciddi kararlar verecek gücü de kendilerinde bulamıyorlardı. O an onun da bu kişilerden biri olduğunu düşündüm.

Fakat sohbetimiz hemen tıkanırdı çünkü ne o ne de ben o gece, onca yıldan sonra, bu tuhaf yerde tekrar bir araya gelmişken tartışmak istemiyorduk. Bu yüzden başka şeylerden konuştuk. Daha doğrusu o konuştu. Şimdi bile insanlardan çok kitaplarla vakit geçiren biri gibi dikkatle seçilmiş kelimelerle ve çetrefil cümlelerle, soğuk, duygusuz bir tavırla, lafı dolandırmadan, bir tıp kitabını açıp içinden hastalığının belirtilerini okur gibi konuşuyordu.

Ona bir sigara ikram ettim, ama sigara içmediğini söyledi, bunu telaşla, neredeyse korku ve güvensizlik duyarak ifade

etti. Ve ben peş peşe sigara yakarken o zorlama bir kayıtsızlıkla, sanki daha kasvetli başka düşünceleri savuşturur gibi sürdürdü konuşmasını.

“Gördün mü ikimiz de ilk ana hat durağında inmişiz. Demek ki ikimiz de büyük dünyaya açılan kapının mandalını yakalamışız. Bosna’dan ayrılıyoruz. Gerçi sen geri döneceksin ama ben bir daha dönmeyeceğim.”

“Kim bilir?” diye araya girdim, dalgın dalgın, genç insanların istikballerini uzak ülkelerde ve sıra dışı yaşam tarzlarında görme isteğine yol açan o tuhaf kibre kapılmıştım.

“Yok, yok sen muhakkak döneceksin,” dedi yolculuk arkadaşım, kesin bir tanı koyar gibi, “bense, bir tür Bosna hastalığına yakalanmış gibi hayatım boyunca oranın anısıyla cebelleşeceğim. Buna yol açan nedir? Bosna’da doğup büyümüş olmam ya da oraya bir daha dönmeyecek olmam mı, ben de bilmiyorum. Önemi de yok zaten.”

Tuhaf bir yerde, tuhaf bir saatte sohbet bile bir rüyayı andırır gibi tuhaflaşabiliyor. Göz ucuyla yanımda oturan eski arkadaşımın iri, kambur silüetine baktım ve yumruğunu vurup “Karart göklerini Zeus!” dizesini okuyan o genç adama ne kadar az benzediğini düşündüm hayretle, hayatlarımız bu kadar hızlı ve derinden değişmeye devam ederse neye dönüşeceğimizi merak ettim; sanki yalnızca kendimde gözlemlediğim değişimler iyi ve doğruymuş gibi göründü gözüme. Ve tüm bunları düşünürken, birden fark ettim ki arkadaşım tekrar benimle konuşmaya başlamış. Kendimi düşüncelerimden sıyrıp dikkatle dinledim onu, öyle ki etrafımdaki istasyon gürültüsü kesildi sanki ve bu rüzgârlı gecede yalnızca onun sesi uğuldadı.

“Evet, gerçekten de uzun bir süre hayatımı babam gibi Saraybosna’da çocukları tedavi ederek geçireceğimi ve kemiklerimin de onunki gibi Koševo’daki kabristanda kalacağını düşündüm. Bu inancım savaş sırasında Bosna cephesin-

de gördüğüm ve yaşadığım şeylerle sarsılmıştı zaten fakat bu yaz ordudan ayrılıp üç ayımı Saraybosna'da geçirdiğim de burada yaşamaya devam edemeyeceğimi açıkça gördüm. Ve Viyana'da Trieste'de ya da Avusturya'nın başka bir şehrinde yaşamak fikri midemi bulandıracak kadar rahatsız etti beni. Bu yüzden Güney Amerika'yı düşünmeye başladım."

"Peki ama Bosna'da kaçığın şey nedir, sorabilir miyim?" diye, o dönem benim yaşımdaki insanlarda sık görülen bir pervasızlıkla sordum.

"Eh, 'sorabilirsin tabii', ama bir tren istasyonunda aktarma yaparken az ve öz bir cevap alamazsın. Yine de beni Bosna'dan neyin kaçırdığını tek kelimeyle söyleyecek olsam, nefret, derdim."

Max konuşurken görünmez bir duvara toslamış gibi birden ayağa kalktı. Ben de Slavonski Brod'da bir tren istasyonundaki soğuk gecenin gerçekliğine intikal ettim. Rüzgâr gittikçe şiddetlenmeye, daha da serin esmeye başlamıştı, uzaktan ufacık görünen lokomotifler uğulduyor, sinyal ışıkları yanıp sönüyordu. Üzerimizde cılız yıldızlarıyla o ufalmış gökyüzü bile görünmez oldu ve insanların gözlerine kadar, yoğun, kapkara bir toprağa batmış gibi göründükleri bu düzlüğe yakışır bir sis ve duman sardı etrafı.

O anda hızlı trenin gürleyişini ve hemen ardından beton bir tünelden çıkmış gibi işitilen kalın, boğuk ışığını duyduk. Birden bütün istasyon canlandı. Önceden görünmez olan yüzlerce kişi karanlıkta dolanıp durmaya ve treni karşılamak için koşturmaya başladı. Biz de beraber ayaklandık fakat içinde kaybolduğumuz kalabalık bizi birbirimizden uzağa savurdu. Yalnızca bağırarak Belgrat'ta kalacağım adresi söyleyebildim.

Yaklaşık üç hafta sonra Belgrat'tayken epey uzun bir mektup aldım. Kimden geldiğini üstündeki iri el yazısından çıkaramadım. Max bana Trieste'den Almanca yazmıştı:

Sevgili eski dostum,

Slavonski Brod'taki karşılaşmamızda sohbetimiz dağınıktı ve zor ilerledi. Daha fazla vaktimiz olsaydı ve daha iyi şartlarda görüşseydik bile birbirimizi anlayamazdık ve her şeyi etraflica ele alamazdık sanırım. Beklenmedik karşılaşmamız ve ani ayrılışımız bunu tamamen imkânsız kıldı. Trieste'den, annemin yaşadığı şehirden ayrılmaya hazırlanıyordum. Paris'e gideceğim, anne tarafından birkaç akrabam var orada. Eğer bir yabancı olarak o şehirde doktorluk yapmama müsaade ederlerse Paris'te kalacağım; etmezlerse gerçekten Güney Amerika'ya gideceğim.

Aceleyle yazdığım bu birkaç dağınık paragrafın meseleyi tam anlamıyla açıklayacağını ya da senin gözünde “Bosna'dan kaçışımı” haklı çıkaracağını düşünmüyorum. Ama yine de yolluyorum çünkü sana bir cevap borçlu olduğumu hissediyorum ve okul yıllarımızı hatırladığında beni özgür bir yaşama başlayıp gücünün her zerresine ihtiyaç duyulduğu anda, ülkeyi kaygısızca terk eden sıradan bir “fırsatçı” Alman olarak görmeni, yanlış anlamamı istemiyorum.

Müsaadenle doğrudan konuya geleyim. Bosna, yaşam alanı ve insanları bakımından hiç de sıradan olmayan, harika, büyüleyici bir ülke. Ve Bosna'da nasıl ki toprağın altı mineral bakımından zenginse kuşku yok ki Bosnalılar da öbür Yugoslav kentlerindeki yurttaşlarda ender rastlanan açığa çıkmamış ahlaki değerler bakımından oldukça zengin. Fakat, işte, Bosna insanının, en azından senin gibi insanların farkına varması ve asla unutmaması gereken bir şey var: Bosna bir nefret ve korku ülkesi.

Fakat korkuyu bir yana bırakalım, ki nefretin bir benzeridir korku, onun doğal sonucudur, nefretten bahsedelim. Evet nefretten. Bu kelimeyi duyduğunda içgüdüsel olarak itiraz edip irkiliyorsun (bunu o gece istasyonda gördüm) ve aslında hepiniz bunu duymayı, kavramayı, anlamayı redde-

diyorsunuz. Fakat farkına varılması, tesbit ve tahlil edilmesi gereken tam da bu. Ve asıl tehlike kimisenin bunu nasıl yapacağını bilmemesinde ya da bilmek istememesinde yatıyor. Çünkü bu nefretin vahim bir niteliği de Bosna insanının, içinde barındırdığı bu duygudan bihaber olması, bunu tahlil etmekten kaçınması ve aksini yapan herkesten nefret etmesi. Durum bu olunca Bosna ve Hersek'te farklı gerekçeler, farklı bahanelerle ölmeye ve öldürmeye yönelik bu bilinçli-şı nefrete kapılmaya hazır insanların sayısı Slav olmayan ya da Slav nüfuslu çok daha büyük ülkelerinkinden fazla.

Nefretin, öfke gibi, toplumun gelişiminde işlevi olduğunu biliyorum çünkü nefret insana güç verir, öfke de eyleme geçmeye teşvik eder. İzlerini ancak nefret ve öfke sağanaklarının kazıyıp yok edebileceği süregelen, kemikleşmiş adaletsizliklerin ve suiistimallerin yaşandığının farkındayım. Bu sağanaklar yavaşlayıp dindiğinde daha iyi bir hayat kurmak için özgürlüğe yer açılacaktır. Çağımızın insanı öfke ve nefretten zarar gördüğü için bu duyguları çok daha iyi anlayabiliyor fakat onların çocukları yalnızca bu şiddetin ve çarpışmanın meyvelerini topladı. Bunu pekâlâ biliyorum. Fakat Bosna'da gördüğüm bundan başka bir şey. Bu nefret yalnızca toplumsal dönüşüm sürecinin içindeki bir anla ya da tarihsel sürecin kaçınılmaz bir parçasıyla sınırlı değil; bundan ziyade bağımsız bir güç olarak hareket eden, bizatihi kendisi amaca dönüşen bir nefret. İnsanı insana düşüren, iki tarafa da ıstırap ve felaket getiren ya da düşmanları beraberce mezara götüren bir nefret; vücut kanser gibi saran, etrafındaki her şeyi yiyip bitirerek yok eden ve nihayet kendini de öldüren bir nefret bu; çünkü bu tür bir nefret, bir alev gibi ne sabit bir biçime ne de kendine ait bir hayata sahiptir: yalnızca yıkım ya da özyıkım güdüsünün aracıdır. Ancak bu biçimde ve tümünden yıkım görevini tamamlayıncaya kadar yaşar.

Evet Bosna bir nefret ülkesidir. Budur Bosna. Ve bununla birlikte ne tuhaf çelişkidir ki (ve aslında o kadar da tuhaf değildir, dikkatli bir analizle kolayca anlaşılabilir muhtemelen) çok az ülkenin böylesi sağlam bir inanca, son derece güçlü bir karaktere, bu kadar şefkate ve tutkuya, bu duygu derinliğine, sadakate ve sarsılmaz adanmışlığa ya da adalet arzusuna sahip olduğu söylenebilir. Fakat içten içe yanan tüm bu nefretin gizli derinliklerinde, dizginlenmiş ve baskılanmış nefret kasırgaları serpilip büyüyor ve saatini bekliyor. Sevgi ve nefretiniz arasındaki ilişki yüksek dağlarınız ve altındaki görünmez jeolojik katmanlarınız gibi, onlardan bin kat daha büyük ve ağır. Bu yüzden tam da sevginizin ve ateşli, yoğun duygularınızın kıvılcımlarıyla durup durup alev alan, derin, infilak etmeye hazır katmanlarda yaşamaya mahkûmsunuz. Belki de en büyük şanssızlığınız sevginizin ve tutkularınızın, gelenek ve dindarlığınızın ne denli nefret içerdiğini tahayyül edememenizde yatıyor. Ve tıpkı üzerinde yaşadığımız dünyanın atmosferindeki nemin ve ısıнын vücutlarımıza girip ona renk ve biçim vermesi, yaşam tarzımızı ve davranışlarımızı belirlemesi gibi, Bosnalıların dolaylı bir şekilde, farkına varmadan yaşadığı, yeraltında kalan, o güçlü ve görünmez nefret de bütün davranışlarına, en iyilerine bile sirayet ediyor. Kötülük dünyanın her yerinde nefreti doğurur çünkü nefret tüketir ve yaratmaz, yıkar ve inşa etmez; fakat Bosna gibi ülkelerde, çoğunlukla bizzat erdem kendini nefret üzerinden ifade edip davranışa döker. Siz münzeviler, çileciliğinizden bir sevgi bulup çıkarmak yerine şehvet düşkünlerinden nefret edersiniz; içki içmeyenler içenlerden nefret eder, ayyaşlar tüm dünyaya karşı ölüm saçan bir nefret duyar. Inananlar ve ilahi aşkla sevenler böyle hissetmeyenlerden ya da farklı bir şekilde sevip inananlardan ölesiye nefret eder. Ve ne yazık ki inançlarının ve aşklarının önemli bir kısmı bu nefret-

le harcanır. (En şeytani, en uğursuz yüzlere en çok ibadet-hanelerde, manastırlarda ve derviş tekkelerinde rastlar insan). Ekonomik bakımdan güçsüz olanlar ezilip sömürülür ve bunu yapanlar üstüne bir de bu sömürüyü bin kat daha acımasız ve çirkin kılacak şekilde nefret eder onlardan; öte yandan bu haksızlığa maruz kalanlar adalet ve misilleme hayalleri kurar fakat bu bir intikam tufanı olarak tezahür eder ve onların fikrine göre uygulanırsa ezileni de can düşmanı ezenle birlikte paramparça etmesi işten değildir. Siz Bosnalılar, çoğunlukla nefretinizin tüm şiddetini en yakınınızdakilere yansıtmaya alışmışsınız. Size göre yücelerin en yücesi, genellikle, üç yüz nehir, üç yüz dağ uzaktadır, fakat tiksiniş nefret ettikleriniz hemen yanınızda, sizinle aynı şehirde, genellikle bahçe duvarınızın öbür tarafındadır. Böylece sevginiz âtıl kalırken nefretiniz kolayca eyleme geçer. Ve vatanınızı seversiniz, tutkuyla seversiniz fakat birbirini karşılıklı olarak dışlayan, kavgaya tutuşup birbirinden ölüme nefret eden üç-dört farklı biçimi vardır bu sevginizin.

Maupassant'ın ilk baharı Diyonizyak bir anlatımla aktardığı ve böyle günlerde her köşeye “Citoyens! Bahar geldi – aşktan sakının!” diye bir uyarı asılması gerektiğini söyleyerek bitirdiği bir hikâyesi vardır. Belki Bosna’da da insanlar attıkları her adımda, bütün düşünceleri ve duygularında, bunların en soylu olanlarında bile nefretten (doğuştan gelen, bilincinde olmadıkları ve bu yöreye özgü nefretten) sakının diye uyarılmalı. Çünkü dört farklı inancın iç içe yaşadığı bu yoksul, geri kalmış ülkenin başka ülkelerden dört kat daha fazla sevgiye, karşılıklı anlayışa ve hoşgörüyü ihtiyacı var. Fakat Bosna’da, tersine, anlayışsızlık, düzenli aralıklarla açık nefret yaymak buranın insanının tipik bir özelliği. Farklı inançlar arasındaki uçurum o kadar derin ki bazen yalnızca nefret bunları aşmayı başarıyor. Biliyorum, makul sebepler göstererek bu yönde bir miktar ilerleme

kaydedildiğini, on dokuzuncu yüzyılın fikirlerinin burada etkili olduğunu ve kurtuluş ve birleşmeden sonra bütün bunların çok daha hızlı bir şekilde daha iyiye gideceğini söyleyerek karşı çıkabilirsin buna. Korkarım durum pek öyle değil. (Saraybosna’da geçirdiğim şu birkaç ayda farklı inançtan ve milletten insanlar arasında gerçekte nasıl bir ilişki olduğuna dair iyi bir fikir edindiğimi düşünüyorum!) Her fırsatta aynı şeyi söyleyecekler sana, nereye gidersen aynı şeyi okuyacaksın: “Senin dinine mensup olmasa da kardeşini sev”, “Slav’ı tanımlayan şey haç değildir”, “Başkalarının yoluna saygı göster ve kendi yolunla gurur duy”, “Milli birlik dinî ya da etnik farklılık tanımaz.”

Fakat Bosna’nın şehir yaşamında ezelden beri insanların birbirini yankılayan sözlerle ve boş törenlerle kendilerini ve başkalarını ustaca kandırdığı pek çok sahte nezaket gösterisi olmuştur. Bu bir noktaya kadar nefreti gizler fakat onu yok etmez ya da büyümesini engellemez. Korkarım bu çevrelerde, eski içgüdüler ve Kabil’inkine benzer planlar, bütün bu çağdaş kuralların kisvesi altında yalnızca uykuyla olabilir ve Bosna’daki maddi ve manevi yaşamın temel yapısı tümünden değişene kadar varlığını sürdürmeye devam edecektir. Peki, ne zaman gelecek bu dönem ve kimin gücü yetecek bunu uygulamaya? Bir gün olacak bu, inanıyorum; fakat Bosna’da gördüklerim şu an durumun bu yöne gitmediğini gösteriyor. Tam tersi.

Bunu özellikle de son birkaç ayda, halen Bosna’dan sonuza dek ayrılma kararımınla cebelleşirken tekrar tekrar düşündüm. Tabii bu tip düşüncelere saplanıp kalınca uyuyamıyor insan, ben de doğduğum odada Milijacka nehrinin sesine sonbahar rüzgârında hisırdayan yaprakların sesi karışırken açık bir pencerenin önüne uzandım.

Saraybosna’da gece kim uyanıksa Saraybosna gecesinin seslerini duyar. Katolik katedrali okkalı bir güvenle saati

bildirir: 2.00. Bir dakikadan fazla (kesin olarak söylemek gerekirse yetmiş beş saniye saydım) bir süre geçer ve Ortodoks kilisesi ancak ondan sonra, oldukça zayıf fakat tiz bir sesle saati bildirerek kendi 2.00'sini gösterir. Onun hemen ardından Bey'in camiindeki saat kulesi uzaktan gelen boğuk bir sesle saati söyler ve o da 11'i gösterir, dünyanın uzak ve yabancı bölgelerinin tuhaf hesaplamalarına göre Türklerin ruhani vaktidir bu. Yahudilerin vaktini gösteren bir saat olmadığı için Sefaradlar ya da Aşkenazlar için saatin kaç olduğunu ancak Tanrı bilir. Böylece, gece herkes uyurken bu ayırım uyumaz, sabahın ilk saatlerini sayar ve o anda uykuda olan, gündüz uyanınca bu dört farklı, birbirine zıt takvime göre sevinen, yas tutan, bayranı eden, oruç açan ve bütün dualarını ve dileklerini dört farklı dinin dilinde aynı cennete yollayan insanları ayırır. Bazen görünür ve açık, bazen görünmez ve saklı kalan bu farklılık, hep nefrete benzer, genellikle onunla bir ve aynıdır.

Bosna'ya özgü bu nefret mercek altına alınmalı ve kökleşmiş, habis bir hastalık gibi kökü kurutulmalı. Eğer nefret cüzam gibi ayrı, sınıflandırılmış bir araştırma alanı olsaydı inanıyorum ki yabancı araştırmacılar nefreti incelemek için Bosna'ya gelir, bilim insanlarının cüzamı incelediği gibi nefreti incelerdi.

Acaba kendimi bu nefret üzerine çalışma yapmaya adanmamı, böylece bunu tahlil edip gün ışığına çıkararak yok edilmesine katkıda bulunabilirim diye düşündüm. Belki de bunu denemek boynumun borcuydu, sonuçta başka bir ülkede doğmuş olsam da eskilerin dediği gibi, "hayata gözlerimi Bosna'da açtım." Fakat üzerine epeyce düşünüp birkaç girişimde bulunduktan sonra buna gücümün de kabiliyetimin de yetmediğini fark ettim. Taraf tutmam, nefret etmem ve nefret edilmem gerekecekti; bunu istemiyordum ve zaten yapamazdım. Zorunda kalsaydım, belki nefret kurbanı

olmaya razı gelebilirdim; fakat nefret içinde, nefretle birlikte yaşamak, bunun bir parçası olmak, bunu yapamam. Ve günümüz Bosna'sı gibi bir ülkede, nefret etmeyi bilmeyen ya da daha iyisi ve zoru, bilinçli bir şekilde nefret etmekten kaçınan biri, her zaman bir yabancı ve ucubedir, çoğu zaman kurban olacaktır. Bu, Bosna'da doğan herkes için ve en çok da yeni gelen biri için böyle. İşte bu yüzden bir sonbahar gecesi, çeşit çeşit, çok sesli Saraybosna kulelerinin tuhaf saat vuruşlarını dinlerken ikinci vatanımda, Bosna'da kalamayacağımı ve kalmak zorunda olmadığımı anladım. Dünyada nefret içermeyen bir şehir aramaya koyulacak kadar naif değilim. Hayır, yalnızca yaşayıp çalışabileceğim bir yere ihtiyacım var. Burada, bunu yapamıyorum.

Bosna'dan kaçışıma ilişkin yorumunu şimdi müstehzi bir şekilde ve belki küçümseyerek tekrarlayabilirsin. Yazdığım bu mektup, seçimimi gözünde haklı çıkaracak ya da aydınlatacak gücü taşıyor ama hayatta eski bir Latince deyişin geçerliliğini koruduğu durumlar oluyor, *non est salus nisi in fuga*.³ Yalnızca bir tek şeye inanmanı rica ediyorum: bir insan olarak görevimden kaçıyor değilim sadece bu görevi engellenmeden, daha eksiksiz bir şekilde yapmak istiyorum.

Sana ve yeni ülkedeki bağımsız yaşamıyla Bosna'mıza bol şans diliyorum.

Sevgiler, M.L.

Aradan on sene geçti. Çocukluk arkadaşımı nadiren düşündüm ve mektubunda ileri sürdüğü bu temel görüş onu bana zaman zaman anımsatmasaydı, tamamen hatırımdan çıkmış olacaktı. 1930 yılında bir ara tamamen tesadüf eseri Dr. Max Levenfeld'in Paris'te kaldığını, Neuilly'deki bir banliyöde mesleğini hakkıyla icra ettiğini ve Yugoslav koloni-

3 (Lat.) Kaçış tek kurtuluş.

mizde işçi ve öğrencilere ücretsiz baktığını, ihtiyaç hâsıl olduğunda ilaçları onlara kendi aldığı için “doktorumuz” diye anıldığını öğrendim.

Aradan yedi-sekiz sene geçti. Bir gün, yine tesadüf eseri arkadaşımın akıbetine ilişkin başka bilgiler edindim. İspanya’da iç savaş çıktığında her şeyi bırakıp gönüllü olarak Cumhuriyet Ordusu’na katılmış. İlk yardım merkezi ve hastanesi kurmuş ve gayreti ve iltisasıyla tanınır olmuş. 1938 yılının başında Aragon’da hiçbirimizin ismini nasıl doğru telaffuz edeceğimizi bilmediğimiz küçük bir kasabadaymış. Hastanesine güpegündüz hava saldırısı düzenlenmiş ve neredeyse bütün yararlılarla birlikte o da orada can vermiş.

Nefretten kaçan adamın hayatı bu şekilde son bulmuş.

Tek Başına Bir Ev

(Uvod iz Kuće na osami)

Giriş

Alifakovac'ın dik yokuşunun üstünde tepeye yakın, öbür evlere biraz uzak iki katlı bir evdi bu. Kışları ılık, yazları serin olan giriş katında ferah bir salon, geniş bir mutfak ve arkada iki küçük, karanlık oda vardı. Üst katta, epey geniş üç oda bulunuyordu, bunlardan Saraybosna vadisine bakan öndekinin, geniş bir balkonu vardı. Boyutları ve yapısı bir Bosna "divanhane"sini andırıyordu fakat onlar gibi doğal ahşaptan inşa edilmemişti, koyu yeşile boyanmış ve tırabzanları yuvarlak parmaklıklardan değil, Alpler'deki evlerin balkonlarındaki gibi düz çیتالardan yapılmıştı. Doksanlara doğru inşa edilmişti – net bir tarih söylemek gerekirse 1887. Bölge sakinlerinin Avusturya stilinde tasarlanıp hazırlanmış bir "plana göre" ev dikmeye başladığı ve bunda pek başarılı olamadıkları bir dönemdi bu. Bu ev, bir on yıl önce yapılmış olsaydı, Miljacka kıyısındaki binalar gibi "Alman" stilinde değil, Alifakovac'taki çoğu ev gibi bütünüyle eski Türk üslubunda yapılırdı. O zaman ilk kattaki geniş giriş salonu

“alır”, balkon da “divanhane” olarak adlandırılırdı ve yapıya bütün olarak bakıldığında, niyet ve arzusun bir yöne, yeni ve görülmemiş bir şeye doğru savrulduğu ve eller, gözler ve içsel bütünlüğün başka bir yöne, eskiye ve geleneksele doğru çekştirildiği bu melez görünüm ortaya çıkmazdı. Mobilyaların yapıldığı malzeme ve yerleştirilme şekli, duvarların rengi, kristal ve pirinçten yapılma Viyana şamdanları, seramik fayanslarıyla toprak Bosna fırınları ve odalardaki yöresel kilimler bu ikiliği simgeliyordu. İki dönemin çarpıştığı ve üslupların rastgele iç içe geçtiği hem içeriden hem dışarıdan açıkça görülebiliyordu fakat yine de tüm bunlar insani ve sıcak bir atmosferle harmanlanmıştı. Bu evde yaşayan kişilerin nesnelerin dış görünüşüne ya da isimlerine pek önem vermediği; aksine tüm bunların, mütevazı, sakin ve rahat bir hayat sürmek için kendilerine sunduğu şeyleri almasını bilen; hayatı, hayat üzerine düşünülen, konuşulan ya da yazılan şeylerden daha çok seven kişiler olduğu açıktı. Buradaki binalar ve nesneler, tarih öncesine özgü isimsizlikleri ve kusursuz sadelikleriyle, doğal bir tevazu sahibi olan insanların az sayıdaki basit ihtiyaçlarını karşılamaya yetiyordu. Tüm bunlara hayatımızda hep aradığımız fakat nadiren ulaşabildiğimiz ve hatta genellikle hiç gereği yokken, zararlı çıkacağımızı bilerek kaçtığımız türden bir huzur hâkimdi.

Bu Saraybosna evlerinde yaşamak ve çalışmak güzel bir şey. Birkaç yıl önce bütün bir yazı burada tarif ettiğim evde geçirdim. Bu anlattıklarım o eve ve o döneme ait anılarım. Daha net söylemek gerekirse o anılardan yalnızca birkaçı; üzerine bir şey söyleyebildiklerim.

Aydınlık bir yaz sabahı. Güneş uzun süredir tepede, yıkayıp kahvaltımı yaptım fakat hâlâ içimi baştan aşağı bir sis gibi kaplayan biçimsiz, isimsiz rüyalarla doluyum. Böyle kaplıyorlar içimi, ilk başta tüm içsel varlığımı yutup kanımı son damlasına kadar akıtıyorlar.

Şu an şehrin her yerinde insanlar işlerine koyuldu. Ben de dâhil herkes için sıradan bir iş günü başlıyor. Başkaları önlerinde az çok açık bir hedefle düzenli bir meşguliyet içinde iken ben etrafımdaki resimlere ve nesnelere yabancı ve yenilermiş gibi dalgın dalgın bakıyorum ve acemi numarası yaparak düşüncelerimin içimde şekillenmesini bekliyorum. Naif bir kurnazlıkla (kimi kandırıyorum ve neden?) hikâyemin bir önceki gün kaçan ucunu arıyorum, hiçbir şey aramayan biri gibi görünmeye gayret ederek hikâyemin sesi içimde işitiliyor mu diye kulak kabartıyorum, kendimi bütünyle hikâyeye ya da onun bir parçasına, bir sahnesine ya da karakterlerinden birine dönüştürmeye hazırlanıyorum. Ve daha azına: bir sahnedeki ana, tek bir düşünceye ya da o karakterin bir hareketine. Bu uğraşımda, ilgisizce ve görünüşte masum bir şekilde, başını avlayacağı kuştan başka yöne çeviren fakat aslında onu bir an bile görüş alanından çıkarmayan bir avcı gibi hedefimin çevresinde dolanıyorum.

Bu şekilde ilerlemem gerekiyor; buna alışkınım. Şu an için bilincimin gündelik kısmı araya giriyor ve planımı ve tüm amacımı olduğu gibi itiraf ediyorum, ne olacağını biliyorum. En zayıf sisten bile daha ince olan bu isimsiz rüya atmosferi dağılacak ve kendimi nüfus cüzdanımda ya da yaşadığım yerin kiracı listesinde olduğum haliyle, bir an öncesine kadar üzerine düşündüğüm hikâyedeki karakterlerle ya da sahnelerle hiçbir bağlantısı olmayan, bildik bir sima olarak bu tanıdık odada bulacağım ... ve sonra... henüz başlamış olan günüm birden kararacak ve önüme, işim ve hikâyem yerine adımları taşıyan fakat bana ait olmayan bir varoluşun tahammülü güç bayağılığı ve tüm yaşama sevincini bir anda söndüren, hepimizi istikrarlı bir şekilde katleden zamanın ölümcül çölü serilecek.

Fakat günümün başka türlü başladığı zamanlar da oluyor, pusuya yatmadığım ya da hikâyelerimi beklemediğim, aksi-

ne onların beni arayıp bulduğu, pek çoğunun aynı zamanda geldiğı günler. Gözlerimi açmadan önce, yarı uykudayken, bitmemiş hikâyelerin kaçan uçları içimde, penceremin kapalı perdesinin sarı-pembe şeritleri gibi kendiliğinden titreşmeye başlıyor. Kendilerini bana sunuyor, beni uyandırıp kışkırtıyorlar. Ve sonra, giyinip çalışmaya başladığımda, bu hikâyelerdeki karakterler ve onların konuşmalarından, düşüncelerinden ve eylemlerinden kesitler, etrafımı net bir şekilde tasvir edilmiş yığınla ayrıntıyla sarmayı sürdürüyor. Şimdi kendimi onlara karşı savunmalı ve saklanmalıyım, yakalayabildiğim kadar çok ayrıntıyı yakalamalı ve önümde bekleyen kâğıda ne aktarabiliyorsam aktarmalıyım.

Ali Paşa

(Alipaşa)

Sabahın ilk saatlerinin tazeliğinde pencere­min altından ara sıra atı ve muhafızlarıyla birlikte Mostar'ın eski veziri Stolaç­lı Ali Paşa Rizvanbegoviç geçer.

Toynakların sayısından ve çıkardıkları gürültüden Hersek'in veziri ve efendisi olarak mı yoksa yenilmiş bir tutsak olarak mı geçtiğini anlayabiliyorum. Bir vezir ve despot olarak geçerken geldiğini nadiren haber eder ve bana uğramaz, hüküm giymiş bir mahkûm olarak geçerken ise pencere­min yanında durur, sessizce, havadan sudan iki çift laf eder. Fakat her iki durumda da bu sık ziyaretleriyle ona hikâyemin kapısını açmam ve hak ettiği yeri vermem için açıkça uyarır beni.

Ali Paşa 1783 yılında Stolaç'ın komutanı Zülfikar Rizvanbegoviç'in altı oğlundan biri olarak doğmuştu. Sert ve fevri babasını bir şekilde öfkелendirdiği için genç yaşta Osmanlı'ya gidip birkaç yılını orada geçirdi ve ancak babasının ölümünden sonra yanında büyük bir servet oluşturacak kadar nakitle Stolaç'a döndü. Nerelere gitmişti? Bu parayı nasıl kazanmıştı? Bunu soran pek çok kişi oldu fakat kimse hiç-

bir zaman öğrenemedi. Ali Ağa (o dönem bu isimle anılırdı) yalnızca bilmenizi istediği şeyleri öğrenebileceğiniz kişilerdendi.

Döndükten kısa bir süre sonra Hersek'in tek yetkili kişisi konumunu edinmek için kardeşleriyle ve bölgenin soylularıyla uzun süren, acılı bir mücadele içine girdi. En uzun ve zorlu mücadeleyi de “hadjun”, “Hutova katili” diye anılan kardeşi Mehmet'le yaşadı. En sonunda reayanın, kimsenin sevmediği Hadjun'a karşı ona yardım ettiği küçük çaplı gerçek bir savaşın ardından Ali Ağa onu Stolaç Kalesi dolaylarında öldürdü. Ondan sonra meydan ona kaldı.

Bosna soylularının Sultan'a karşı başlattığı 1830 civarındaki büyük isyanda Rizvanbegoviç hep istikrarlı bir biçimde Sultan'ın yanında yer almıştı. Bosna soylularının direnişi kırılınca Hersek idari olarak Bosna'dan ayrıldı ve Stolaç'ın komutanı Rizvanbegoviç Mostar'ın ilk veziri olarak atandı. Bu, Sultan'a bağlılığının ödülü ve yıllar süren gayretinin meyvesiydi. O günden beri iktidara geldiğinde söylediği gibi yönetti Hersek'i: “Bugünden itibaren artık İstanbul'daki imparatora gitmenize lüzum yok. Sizin İstanbul'unuz Mostar'dır ve imparatorunuz Mostar'dadır!”

On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında merkezî otorite kalan gücünü kaybetmeye başladığında muhtelif Türk bölgelerini yönetmekte az çok başarılı olmuş önemsiz sultanlardan biriydi Ali Paşa. “Kendi” ülkesini gerçekten amansız ve kurnaz bir zorba, fakat aynı zamanda iyi bir aile reisi gibi yönetmişti. Toprağı sulamış, insanların ekip biçmesine izin vermişti. Saraylar inşa ettirmişti (çoğu tabii kendisi ve ailesi içindi) ve cami ve tekkeler yaptırmıştı; pirinç tarımı ve zeytin yetiştiriciliğini başlatmış, Hersek'e dut ağaçları diktirerek ipek böceklerini çoğaltmış, kahve ekimi bile yapmayı denemişti. Avusturya sermayesinin giderek daha fazla içeri girdiğini hissedince onunla bağlantı sağlayan ilk kişi olmuş-

tu; Avusturya firmalarına ahşap ihraç etmeleri için imtiyaz tanımıştı. Bütün bu süreçte komşu ülke Karadağ'la savaşıp barışmış ve en önemlisi de İstanbul'daki vezirlerle ve Travnik'teki paşalarla birbirlerine karşılıklı yalan söyleyip oyunlar çevirmişlerdi. Kime rüşvet verilmesi gerekiyorsa vermiş ne kadara ihtiyaçları varsa karşılamıştı. Sultan'ı her zaman desteklemiş, hatta reformların bile yararlı olduğundan bahsetmişti: fakat pratikte, kendi paşalığı döneminde, onlara karşıydı. Zenginleşti, kibirli olmaya başladı ve şişmanladı, dört karısından birçok evlat sahibi oldu. Bu şekilde, yaklaşık yirmi sene, "istikrarlı ve adil" bir şekilde hüküm sürdü (kendi düşüncesi buydu) fakat halkın büyük bölümü onun yönetiminin dayatmacı ve gaddar olduğunu düşünüyordu. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki birçok önemsiz otokrat gibi paşalığı döneminde mümkün olduğunca çok kişinin mümkün olduğunca mutlu olmasını içtenlikle istemişti fakat bu kişilerin sayısına ve mutluluklarının içerğine kendisi karar vermişti. Ölene kadar bu şekilde hüküm sürecek, kendisinden sonra tahtı ve ülkeyi oğullarına devredecekti; fakat bu ihtiyar hokkabaz hayatının sonuna doğru kendi oyunlarının ve entrikalarının kurbanı oldu. 1850 yılında Ömer Paşa soyuların direnişini tamamen bitirmek ve nizamı, yani doğrudan yönetimi tesis etmek için Bosna'ya gönderildiğinde onu daha önce pek çok kez deneyip uyguladığı bir kurnazlıkla engellemeye çalıştı. Fakat bu sefer hiçbir şey işe yaramadı; ne hinlik, ne rüşvet ne de işleri ağırdan alma. Yaptırım gücü çoktan tükenmiş, kuvvetten düşmüş, yetmiş yaşındaki Mostar Veziri, Sultan'ın daha genç daha kurnaz daha acımasız temsilcisi Ömer Latas Paşa tarafından alt edildi. Ömer Paşa onu beklenmedik ve geri dönüşsüz biçimde devirip vezirliğini elinden aldı, bütün mülklerine el koydu ve tutuklanmasını emretti; bir eşeğe bindirilip adı bir suçlu gibi Bosna Hersek'in her tarafında dolaştırılacaktı ki insanlar "kime güven-

diklerini” görsün, sonra da Asya’ya sürülecekti. Emirleri yerine getirildi. Fakat Ali Paşa bu acı yolculuk esnasında Banja Luka civarındaki Dobrinje köyündekeyen uykusunda ansızın öldürüldü. Yanındaki askerlerden birinin yanlışlıkla ateş ettiği söylendi. Banja Luka’da Ferhat Paşa Camii’nin yanında güzel, beyaz bir türbeye gömüldü. Ailesi İstanbul’a gönderildi, oğullarından bazıları da orada önemli devlet görevlerinde ve başkanlıklarda bulundu.

Stolaçlı Galip Ali Paşa Rizvanbegoviç’in kaderi buydu ve hikâyesi tarihten aşına olduğumuz şekilde geliştiği için burada kısmen ve kısaca anlatıldı. Fakat Ali Paşa’nın şu an hikâyeme girmek istemesinin sebebinin ve hatta bu nedenle benimle laflamak için durmasının, yükselişinin fırtınalı yıllarıyla ve hatta hükümdarlığının şanslı dönemleriyle bile bir alakası yoktu. Korkunç ölümüyle de yoktu, çünkü artık anlamıştı ki her insan er ya da geç en büyük tutkusu yüzünden yok olacaktı; tek umursadığı, söylediğine göre, Ömer Paşa’nın askerleri tarafından çevrelenmiş bir tutsak olarak Hersek ve Bosna’nın birçok şehrinde dolaştırıldığı o iki haftaydı. Yolculuğun o günlerinde, her şeyini bir anda kaybetmiş, sahip olduğu her şey elinden alınmış bir insandan geriye kalan şeyin, tek başına, çırlıçıplak –aciz fakat yenilmez bir şekilde– iki ayağının üstünde durmak ve bu dünyanın onu çevreleyen tüm zorbalarına meydan okumak olduğunu anlamıştı.

Ali Paşa, Ömer’in Bosna’ya özel yetkilere sahip bir ordu komutanı olarak gönderileceğini vaktinde öğrenmişti. Onun kim olduğunu, ne tür bir insan olduğunu biliyordu ve kendini bu felaketten korumak için o zamana dek edindiği tecrübe ve bilgilerle ne gerekiyorsa yaptı. Hersek’in hükümdarı olarak geçirdiği yirmi kûsur senede, şimdiye kadar hep başarılı olmuştu ve bu sefer de bundan farklı bir şey olması için hiçbir sebep yoktu.

Hersek'in kendinden emin yaşı tiranı ve efendisi, yıllarla sınanmış deneyimine ve ileri görüşlülüğüne fazla güvendi; artık herkesçe bilinen kurnazlıklarının etkisiz kaldığı ve hatta onun için tehlike oluşturduğu bir durumla karşılaşacağını ya da onu çok iyi tanıyan, marifetlerinin sökmeyeceği birinin karşısına çıkabileceğini tahmin etmedi.

Ali Paşa şimdi komutandan Sultan'ın fermanının resmi olarak okunacağı törene katılması için Saraybosna'ya gelmesini söyleyen bir davet aldığında şaşırmadı; yalnızca davetin alışılmadık şekilde kuru ve sert üslubuna sinirlendi, fakat hemen topladı kendini ve öfkelenip alınganlık göstermeye değmeyeceğini düşündü. Davetin üzerine bir gece uyudu, ertesi sabah, sakın ve cesur bir kararla Saraybosna'ya kendi gitmek yerine şimdiden paşa unvanı taşıyan oğlu Hafız'ı ve onunla birlikte Mostar'ın Ortodoks piskoposu Josifi gönderdi.

Yaşlı adamın tahminine göre bu yeterli olacaktı. En büyük ve en sevilen oğlu, Sultan'a şimdiye kadar olduğu gibi her durumda hizmet ettiğinin, iyi niyetinin ve samimiyetinin canlı kanıtı ve önemli bir işaretiydi ve piskopos da, varlığıyla, Sultan'ın reform planlarını Ali Paşa'nın ne kadar doğru anladığını gösterecekti. Görevleri mümkün olduğunca güçlü bir şekilde komutanı Ali Paşa'nın sadakatine inandırmak ve yaşı ve hastalığı sebebiyle bizzat gelemediği için özürlerini iletmekti. İkisine de kısa ve açık talimatlar verdi; birine bir çeşit, diğerine öbür çeşit, ikisine de ayrı ayrı. Kararından memnundu.

Temsilcileri hemen yola koyuldu, yalnızca talimatları değil, gerekli hediyeleri de aldılar ve yeni ve daha büyük hediyeler takdim edeceklerini hissettirmek için yetkilendirildiler. Fakat gitmeleriyle gelmeleri bir oldu.

Ömer Paşa onları tuhaf bir tutumla karşıladı. Komutanın geçici bir süreliğine ikamet ettiği konağın muhafız binasının

da, sahte bir şaşkınlıkla tanımadıkları ve beklemedikleri bir misafir gelmiş gibi kabul edildiler. Orada, hiç hoş olmayan bir üslupla, isimlerinin davetli yetkililer listesinde olmadığı belirtildi. Uzun süre bekledikten sonra ertesi sabah erkenden gelmeleri söylendi. Muhtemelen gün içinde komutanın huzuruna kabul edileceklerdi.

Saat tam yedide gelip beklemeye koyuldular, ama nöbetçi memur onları geç kaldıkları için payladı ve hemen konağa yönlendirdi. Fakat asıl sürprizle henüz karşılaşmamışlardı. Geniş kabul salonunda çıkış kapısına doğru ilerleyen şık giyimli, yüksek rütbeli subaylarla burun buruna geldiler, bunların arasında Ömer Paşa'yı hemen tanıdılar.

Bu ülkenin saygın ziyaretçilerinin kendisi için her zaman kıymetli olduğunu ve memnuniyetle karşılandıklarını söyledi; fakat herkes Sultan'ın temsilcisinin önünde bizzat bulunmalıydı. Görünüşe bakılırsa burada bir yanlış anlama söz konusuydu ve o, yanlış anlamalardan hoşlanmaz, bunlara müsamaha göstermezdi. Öyle ciddi mevzular, o kadar önemli devlet menfaatleri söz konusuydu ki sağlık ya da hastalık değil ancak ölüm kalım geçerli bir bahane olabilirdi. Sultan'ın eski ve sadık bir hizmetkârı olan Ali Paşa bunu pekâlâ bilirdi. Ona acil şifalar diliyor (ne kadar tez olursa o kadar iyi!), kendisiyle ve davet edilen diğer yetkililerle tamamlanması gereken işleri halletmek için onu en kısa zamanda burada görmeyi umuyordu. İyi yolculuklar diledi onlara.

Kabul töreni bitmişti.

Komutan, piskoposu genç bir delikanlıymış gibi başıyla selamladı ve çıktı, ardından da muhafızları kılıçlarını ve mahmuzlarını saygıyla şakırdatarak onu takip etti.

Hayretler içinde kalan temsilciler çıkışı zor buldu. Dillerini yutmuş gibi sessizce birbirlerine bakıp gerçekten hepsi bu mu diye merak ettiler. En sonunda, yapılacak en iyi şeyin

hemen geri dönmek olduğunu anlayacak kadar toparlandılar. Geri dönerken kurşun gibi ağır bir sessizlik içinde nasıl haklanıp defedildiklerini ve komutanın her geçen saat daha da tuhaf ve sevimsiz bulmaya başladıkları bakışını ve tavrını düşünecek vakitleri oldu. Fakat Mostar'a yaklaşmaya başladıklarında her şeyi bir kenara iten bir endişe sardı içlerini: Ali Paşa'nın karşısına nasıl çıkacaklardı ve ona ne söyleyeceklerdi?

Gelgelelim, ihtiyar vezir bu başarısızlıklarını dünyanın en doğal şeyi gibi karşıladı ya da öyleymiş gibi davrandı. İki gün sonra yanına tekrar Hafız Paşa'yı alarak Saraybosna'ya gitmek üzere yola koyuldu. Orada komutanın karşısına sanki bu onun daima en büyük dileği olmuş gibi doğal ve güler yüzlü bir nezaketle çıktı. Ömer ona öbür yetkililerin yanında özel bir hürmet gösterdi fakat onu öbürlerinden daha uzun süre Saraybosna'da tuttu ve ancak ordusuyla Krajina'ya doğru yola çıktığında Mostar'a dönmesine izin verdi. Ali Paşa Hersek'te nizamın tesis edilmesine yardımcı olacağına söz verdi, komutan da Bosna'daki sorunu halleder etmez bizzat Mostar'a geleceğini söyledi. Ayrılırken birbirlerine sarıldılar.

Ali Paşa henüz Saraybosna'dayken baş muhafızına gizlice birkaç güçlü savaşçı toplamasını ve Hersek'in girişini Bosna'dan kapatmasını fakat bunu kendi başına, kimseden komut almadan yapıyormuş gibi göstermesini emretmişti. Saraybosna'dan gitmesine izin verilir verilmez olayların gelişmesini beklemek için Buna nehrinin yakınındaki konağına gitti.

İlk başta yaşanan ufak aksaklıklardan sonra Ömer Paşa gürültücü, düzensiz Krajishnikleri süratle bozguna uğrattı ve hemen Binbaşı Skenderbeg'i güçlü bir timle birlikte Hersek'e yolladı. Skenderbeg, ordusunun üstün silahları ve muazzam disiplini sayesinde başmuhafızın birliğini yen-

di ve Mostar'a girdi. Ali Paşa başmuhafızını çoktan reddetmiş, onu vatan haini ve düşman ilan etmişti; adamlarını bu sefer de Skenderbeg'i karşılaması ve başarısını tebrik etmesi için yolladı. Skenderbeg ona teşekkür edip Mostar'daki konağına birlikte dönmelerini teklif etti. Başka bir seçeneği olmayan Ali Paşa kabul etti bunu. Komutanın temsilcisini büyük bir saygıyla ağırladı ve ertesi gün onun şerefine resmî bir yemek düzenledi.

Skenderbeg her zamanki gibi daha gecenin başından sarhoşturdu. Fakat yemeğin sonuna yaklaşırken birden en ayık kişi gibi ayağa kalktı ve elini iki kere çırdı. Bu işaretle birlikte birden çift kanatlı kapı açıldı ve içeri hızla vahşi görünüşlü, silahlı bir asker girdi. Ali Paşa ve oğulları göz açıp kapayıncaya kadar bağlandı. Yaşlı vezir Skenderbeg'e neler olduğunu sormak istedi ama Skenderbeg ona sırtını döndü ve tek kelime etmeden dışarı çıktı.

Vezir, dışarı çıkartılırken maiyetindeki tüm kişilerin de bağlanmış olduğunu gördü.

Her şey gayet iyi tasarlanmış ve kolayca tatbik edilmişti. Ali Paşa'nın konağını kuşatan birlikler hemen her şeyi yağmalayıp götürdü. Aynı gece Ali Paşa'nın ailesi de Buna'da hapsedildi. Kimse eski paşaya yardım etmek için kılını kıpırdatmadı, oğullarıyla birlikte, sanki bunca yıldır Hersek'in veziri ve tek hükümdarı değilmiş gibi pek itirazla karşılaşmadan, hemen köprüünün yanındaki şehir kalesine kapatıldı.

Pazar gününü Pazartesi'ye bağlayan gece yaşanmıştı bu. Tutuklular hapishanede yalnızca bir gün kaldı – bu süre tutuklanma haberinin halk arasında yayılmasına ve etkisini göstermesine yetti. Hemen ertesi gün, sabah erkenden hepsi hapisten çıkarıldı. Her şeyin daha önce tasarlanmış bir plana göre yürütüldüğü açıktı.

Şubatın sonuydu; Mostar'ın havasında bir hareketlilik hissedilmeye başlamıştı çünkü bahar yüzünü burada çok er-

ken gösterir ve güçlü fakat zarif bir patlama gibi ani ve beklenmedik bir şekilde gelirdi. Bu bahar özellikle hareketliydi, yalnızca toprak ve gökyüzünden değil, insanların ve orduların ağır, karmaşık manevraları ve çarpışmalarından da kaynaklanıyordu bu.

Bütün bu kargaşa ve değişimden kazanacak ya da kaybedecek bir şeyi olmayanlar bile erkenden uyanıyor, doğan günün ne tür tedirgin edici havadisler ve gerçek sarsıntılar getireceğini merak ediyordu; insanlar dışarı çıkmak da istemiyorlardı. Ve biraz daha tanınmış, zengin kişiler kendi evlerinde uyumak yerine güvendikleri arkadaşlarında kalıyor, buna rağmen huzursuz uyuyordu.

Mostar'da o Salı güneşli ve alabildiğine aydınlık bir gündü, serindi ve en halis kristalden yapılmış gibi berraktı, sanki söylenen her kelime ya da her kırıltı bu sarı mavi enginlikte soğuk, kristalize bir sesle çınlıyordu. Diğer günler gibi şafakta açıp akşam solan sıradan bir Salı değildi bu; evet değildi, Hüküm Günü'ydü, yapılması gereken yapılmadığı sürece güneş doğup batmayacak, her şey bir sahenin arka perdesi gibi sabit ve değişmez kalacaktı.

O gün, sabah erkenden Ali Paşa ve oğulları, bir tür sahne işlevi gören eski taş köprünün yanındaki yüksek düzlüğe çıkartıldı; onlarla birlikte, arkadaşları yani Tanzimat'a ve Ömer Paşa'nın Bosna Hersek'teki misyonuna düşman kabul edilen sekiz mahkûm daha oradaydı.

Arkalarından atlı ve piyadelerden oluşan otuz kişilik bir birlik geldi ve yan sokaklarda yüklü ve yükünü boşaltmış katırlar ve atlardan oluşan bir konvoy toplandı.

Ordunun ve mahkûmların gözleri Ali Paşa'ya çevrilmişti. Yürümeye alışkın olmayan, şişman, hantal ve aksak Ali Paşa sol eliyle bir değneğe, sağ eliyle oğlu Hafız Paşa'nın omzuna yaslanarak güç bela ilerledi.

Hafız, vezirin en büyük oğlu değildi, en büyük olan Na-

zif'tı, o da paşa rütbesindeydi. Şimdiden epeyce şişman, amcası Hadjun gibi aylak, alkolik, şımarık bir soyluydu. Bu yüzden Hafız büyür büyümez bütün işlerde babasının yerini aldı. Bu yakışıklı, yaşına göre beklenmedik ölçüde olgun adam, babasının mutluluk kaynağı ve umuduydu. Fevkalade gelişmiş bir sorumluluk duygusuna sahipti ve ailesinin itibarını, bunu tasdik ettirmek için başkalarını kötöleme gereği duymadan, kendine hâkim bir tutumla taşıyor, güç kullanarak ya da yağmalayarak değil, çalışarak, hüner ve ferasetle muhafaza ediyordu. Ve şimdi de ancak böyle insanların yapabildiği gibi acı çekiyor ve acısını saklıyordu. Ona yakın zamanda ikinci bir oğlan çocuğu veren güzeller güzeli, biricik karısını düşmanın ellerinde bırakmıştı; sahip olduğu değerli ne varsa orada kalmış gibi ayrılmıştı ondan. Bir evlat olarak her zaman derin bir sevgi ve sınırsız bir hayranlık duyduğu babası için daha da çok üzülmüyordu. Aciz, sarsak babasından utanıyordu (doğru kelime buydu) bir süredir yaşlılıkla ortaya çıkan çirkin ve endişelendirici belirtilerin; unutkanlığının, aksiliğinin, yakışık almayan ciddiyetsizliğinin, abartılı özgüveninin, idrakindeki yavaşlığın, kararlarındaki ağırkanlılığın farkındaydı zaten. Şimdiye kadar yalnızca kendisinin fark ettiği ve elinden geldiğince örtmeye çalıştığı bu zayıflıkları bütün dünyanın görmesinden korkuyordu. Bu soylu ihtiyara bir yandan acıyor, onun için üzülmüyordu fakat ona da kendine de bir faydası olmadığının farkındaydı. Buna rağmen elinden geleni yaptı ve yürürken büyük bir itina ve hassasiyetle, içi ürpererek yardım etti ona.

Birbirlerine yakın, diğerlerinden ayrı yürüyen baba-oğul dikkat çekici bir uyum yakaladı. Ağır ağır fakat vakarla, ısıraplı bir haysiyetle etrafa yayılarak ilerliyorlardı.

O yüksek düzlüğe geldiklerinde, askerler önlerine tüyleri seyrelemiş kürkünün üzerinde ahşap semerin izi çıkmış, karnı şiş bir eşek getirdiler. Eşek ara ara tımar edilmemiş koca

başını kaldırıyor, havadan ve manzaradan tedirgin, kulaklarını gökyüzüne doğru huzursuzca sallıyordu.

Bir çavuş ivedilikle yerine getirilmesi gereken emirleri uyguladı. İhtiyar vezire açıkça ve doğrudan hitap etmeden sert bir sesle eşeğin üstüne çıkmasını ve Hafız Paşa'nın da eşeği çekmesini emretti. Şaşkın bir sessizlik oldu ve sonra birden tuhaf bir tartışma başladı. Hafız Paşa, vazifeşinas çavuşu bunun mümkün olmadığına, fiziksel olarak imkânsız olduğuna ikna etmeye çalıştı; çünkü kendisinin de görebildiği gibi Ali Paşa Hersek'teki en uzun kişilerden biriydi –üç arşından iki parmak kısaydı– ve baskülde doksan okkadan fazla çekiyordu.

Hafız Paşa yumuşak bir tonda fakat öfkeyle konuşmuştu, rengi gelip gitmişti; orada sessizce ona yaslanıp durmuş bu yaşlı adamın fiziksel özelliklerinden başkalarının ve bu düşük rütbeli memurun önünde bahsetmek belli ki utanç verici ve zor geliyordu ona. Çavuş duygusuz bir ifadeyle ve inatla konuşmayı reddediyor, emrin derhal yerine getirilmesinde –yaşlı vezirin eşeğin üstüne oturup öyle dolaştırılmasında– diretiyordu.

Bu tuhaf kafilenin komutanı olan yüzbaşı yaklaşıp duruma müdahale etti; oğlanı dinledi, babaya ve bir kenarda durmuş sabah güneşinde gözlerini kırıştıran eşeğe dikkatle baktı. Yaşlı adamın eşeğin üstüne çıkıp oturabileceğini fakat bacalarının uzunluğu ve ağırlığı nedeniyle o şekilde yolculuk edemeyeceğini, eşeğin de onu taşıyamayacağını görmek fazla zekâ gerektirmiyordu. Burada olan şeyin bu devirde bu askerlerle her zaman yaşanabileceği ve sık sık da yaşandığı açıktı: uzakta bir yerlerde birileri, bir ofisten eski bir düzenlemeye ya da teamüle göre ya da nefret ve hırsla bir emir vermişti ve bu emrin uygulanacağı kişiyi ya da o kişinin içinde bulunduğu koşulları göz önünde bulundurmamıştı. Ve şimdi hepsi, yukardan gelen bu katı emir ve bu emrin tatbikinin

imkânsızlığı karşısında sarp, geçit vermez bir kayalığın önüne gelmiş gibi duruyordu.

Yüzbaşı üstlerini aramaya koyuldu ve birini bulup mahkûmu eşek yerine katırın üstüne çıkarmak için izin alması epey sürdü.

Katır eşekten daha büyük ve güçlüydü fakat kötü beslendiği için yaralı, zayıf ve perişan durumdaydı, zorlu kış ayları boyunca Konjic'ten başmuhafızın Skenderbeg'e karşı kurduğu mevzilere tabanca parçaları taşımıştı. Üstünde külüstür bir semer vardı.

O rütbesiz esmer çavuş tekrar ortaya çıktı ve fevri bir tonda emrin ikinci kısmının uygulanmasını, vezirin katırın üstüne ters binmesini ve oğlunun da onu çekmesini istedi. Yüzbaşı tekrar müdahale etmek durumunda kaldı ve ona verilen emrin yalnızca şehirleri dolaşmak için geçerli olduğunu fakat Mostar'dan çıkıp dağlara doğru yol almaya başladığı anda yaşlı adamın hayvana, en azından bir sonraki şehre ulaşana kadar, herkesin yaptığı gibi binebileceğini açıkladı. Çavuş yine talebinden vazgeçmek zorunda kaldı; fakat bunu yapmak yerine hain bir keyifle at ve katırın yanı sıra eşeğin de onlarla gitmesini emretti.

Veziri büyük bir güçlkle kaldırıp katırın üstüne oturttu- lar. Ondan önce biri semerin üstüne küçük bir örtü attı ve etraftakiler bunu fark etmemiş gibi davrandı. Nihayet kafi- le yola çıktı ve gri karstın virajlarında hızla gözden kaybol- du. Güneş yükselmeye, ışığı güçlenmeye başlamıştı ve in- sanlar temkinli bir şekilde, o ana dek kapalı olan bahçe ka- pılarının önüne çıktı.

Dükkânlar kepenklerini açtı.

Boş yolda ya da dağ güzergâhında diledikleri gibi ya da şartlar elverdiği ölçüde katırla ve yürüyerek ilerlediler fakat bir şehre ya da büyük bir köye girdikleri anda çavuş verilen emri uyguladı. Vezir katırın üstüne ters oturacaktı, Hafız Pa-

şa da onu çekecekti. Aylaklar ve çocuklar Hafız'ın hızlandırdığı ve çavuşun yavaşlattığı bu tuhaf geçit töreninin etrafında toplanmıştı. İhtiyar vezir toplanan kalabalığa katırın üstünden öfkeyle bakıyor, sanki bu görülmemiş suça şahitlik edenleri arıyordu. Korkmadan ya da kendini tutmadan, kapana kısılmış bir kurt gibi hırlayarak Ömer Paşa'ya yüksek sesle sövdü, ona asıl Hristiyan ismiyle, "Michael" diye hitap etti ve domuz yediğini söyleyerek hakaret etti; Sultan'ın adaleti şu anda geçici olarak uykuda olduğu için bu dönmenin böyle sorumsuz davranmasına ve bu ülkeyi her zaman korumuş ve savunmuş olan gerçek Müslümanları yok etmesine müsaade edildiğini, fakat adaletin derhal tesis edileceğini söyleyerek onları tehdit etti.

Fakat vezir birkaç gün içerisinde birden değişti. Sessizleşti. Fark edilir derecede zayıfladı, kamburlaştı, gittikçe ufaldı sanki. Bir zamanlar bütün Hersek'in bakışından korktuğu kocaman gri-yeşil gözleri, perde inmiş gibi beyazlaştı; hâlâ bakıyordu bu gözler fakat görmeden ya da görmek istemeden. Saçı sakalı o kadar uzamıştı ki suratı eski keskinliğini kaybetmişti. Önceden sallanan ön dişleri şimdi dökülmeye başlamıştı ve bir zamanlar sert, savaşçı bir ifade taşıyan suratı büzülmüş, kafası kopmuş birinin yüzü gibi kaskatı kesilmiş ve solgunlaşmıştı ve nadiren de olsa bir yaşam ısıltısı yüzünü aydınlattığında bu, yoksul bir dervişin adanmış, hafif müphem ifadesini açığa vuruyordu. Giydiği kıyafetler özensizce üstüne geçirilmiş ve buruş buruştu, yağmur, güneş ve toz topraktan solmaya başlamıştı: bununla birlikte katırın üstündeki bu insana bütün olarak bakıldığında en görkemli ve güçlü döneminde bile sahip olmadığı, her geçen gün artan bir sükûnet ve gerçek bir azamet kazandığı görülüyordu.

Gelip geçenler çoğunlukla korkarak ya da ona acıyarak yüzlerini başka tarafa çeviriyordu çünkü kimsenin yardım edemediği ya da yardım etmeye cesaret edemediği böylesi

ani bir düşüşü ve ıstırabı seyretmek gerçekten katlanılmaz bir şeydi. Yalnızca Donji Vakuf'ta küçük bir esnaf, korkusunu yenip pazar yerinin ortasında ona yaklaşma gücünü kendinde buldu, onu nazikçe selamlayıp bir şeye ihtiyacı olup olmadığını sordu. Askerler adamı uzaklaştırıp, katırı kamçılardı ve kafile yoluna hızla devam etti. Kendisine iyi dileklerde bulunan bu meçhul kişiyi doğru düzgün görememiş olan Ali Paşa çok sonra, artık tamamen uzaklarda olduğu bir zaman, usulca yanıtladı onu. Saçı sakalı arasında kaybolmuş dişsiz dudaklarından çıkan boğuk, anlaşılmaz sesle hiçbir şeye ihtiyacı olmadığını söyledi: çünkü Allah önceden ona hep destek olmuştu fakat şimdi, bu haksız esareti ve talih-sizliği yaşarken ona yardım ediyor, ihtiyaç duyduğu her şeyi her zamankinden fazla veriyordu. Bunu, onu çevreleyen dünyanın ötesine, göklere bakarak söylemişti. Genel olarak bakıldığında Ali Paşa yolculuğunun son kısmını bir tür esriklik içinde geçirdi. Etrafındaki köylü ve kasabalıların endişeli yüzlerine, eğik başlarına bakarken sanki mahkûm olan onlarmış da kendisi sağlıklı, güçlü ve özgürmüş gibi onları avutma ve neşelendirme ihtiyacı hissetti.

Yüksek bir dağdan aşağı bakar gibi acısının kendisini taşıdığı noktadan aşağı bakarken insana ve insan ilişkilerine dair hakikati hayatında hiç olmadığı kadar açık ve net görüp kavradığını söyledi. Fakat tüm bunlar çadırdaki askerin Dobrinje'de beynini, gözüyle birlikte yaran kurşunuyla yitip gitti ve böylece sonsuza dek kayboldu. Ancak vakti geldiğinde ve bu yolla, ahşap bir eyer ve sefil bir katırla farkına varılacak, öğrenilmesi gereken şeyler vardı –ancak o zaman hayatı ve birçok davranışı farklı ve daha gerçek bir ışık altında görmek mümkün olabilirdi ve insanlar nasıl daha iyi hükümdarlık edeceğini ve davranacağını öğrenebilirdi, bu onlar için yararlı olurdu– buna içtenlikle inanıyordu. Yalnızca ve yalnızca bunun için istiyordu gerçek hikâyesinin eksik-

siz biçimde gün ışığına çıkmasını. Bu eğer mümkünse, iyi ve güzel olurdu fakat bunun için yalvarmıyor ya da ısrarcı olmuyordu; zaten bunların hepsi cennetten yazılmıştı. Fakat böyle bir imkân varsa eğer, o zaman, evet, bu hoşuna giderdi, özellikle de başkalarına yararı dokunacağı için.

Zaman zaman anlattıklarıyla ilgili düşüncelerimi söyleyip konuşmasını bölme gereği duyduysam da onu dikkatle, uzun uzun dinledim. Evet buna gerek duydum fakat hiçbir şey söyleyemem çünkü kimsenin hikâyesini bölmem ve kimseyi düzeltmem, hele acı çeken birisinin ıstırabını anlatırken. Bölsem elime ne geçecek ki? O zaman ortaya bir hikâye çıkmayacak. Ve her hikâye kendi yöntemiyle ve doğru zamanda anlatıldığında samimi ve gerçektir; öyle dinlenilmesi ve kabul edilmesi gerekir. Bu yüzden geçit töreni sona ererken çıkan patırtıda Hersek'in eski "küçük imparatoru"ndan gelen yüklü ve anlaşılması güç mesajı dinliyorum ve bunca zaman sonra bu tür insanları düşünüyorum. Bu kişiler, en sonunda asla hiçbir şeye razı olmadılar ve ölümlerinden sonra bile herhangi bir kılığa bürünerek yaşamaya devam etme ve yaşayanların hayatlarını etkileme arzularına dair bir şey hep baki kaldı.

Bir Hikâye

(Priča)

Az önceye kadar sakin, sevimli misafirlerimden biri, İbrahim Škaro Efendi buradaydı. Bütün misafirlerim içinde kendisinin yeri ayrıdır: Nadiren uğrar ve geldiğinde uzun kalmaz. Oturup sohbet etmeye başladığı andan itibaren sanki her an kalkıp nazikçe vedalaşıp gidebilirmiş gibi bir hali vardır. Fakat arkasına yaslanıp kendini sohbe kaptırdığı zamanlarda onu dinlemek gerçek bir keyiftir. Hiç kendinden bahsetmez, kendini korumaz, haklı çıkarmaz, şişinmez ya da dayatmaz; başkaları her zaman hikâyeme girmek isterken ve bunu bazen çirkin ve saldırgan bir tavırla yaparken, o, kendisinden hiçbir yerde bahsetmememi ve şakalarından birini alıntıladığımda bile kime ait olduğunu söylemememi tercih eder.

İbrahim Efendi'yi kapıya kadar uğurladım ve geri dönüp tekrar o ana kadar onu dinlediğim yere, koltuğuma geçtim. Odamdan hiç çıkmamış gibi hissettim; arkasında ona ait, görünmez fakat canlı ve gerçek bir şey bırakınıştı sanki ve bu şey benimle, kelimelerle değil, doğrudan doğruya İbrahim Efendi'nin hikâyeye anlatımındaki berrak anlamla konuşmayı

sürdürüyordu. Odamın sessizliğini dinledim, bana hikâyesinin devamını anlatıyordu, duyduklarımı ara ara başımı sallayarak onayladım. Beni dışarıdan gören biri aklımın başında olmadığını düşünebilirdi fakat ben İbrahim Efendi'nin tüm hikâyelerinin –başka türlü işitilemeyen– esas kaynağına kulak kesilmiştim.

Babası, Hamit Ağa Škaro, bu kasabada kendi döneminin önde gelenlerindendi. Korkusuz ve adil biri olduğu için sözü hem yetkililer hem halk tarafından dinlenir ve çoğu kez belirleyici olurdu. İleri bir yaşta Süleymanpasıç ailesinden güzelliğiyle nam salmış bir kadınla evlendi, fakat yalnızca altı ay evli kaldılar.

Celalettin Paşa, yüzyılı aşkın bir süre önce Bosna'ya geldiğinde ülkenin bütün yetkililerini Travnik'e çağırmıştı ve hepsini tuzağa düşürüp kurbanlık koyun gibi katletmişti.

Hamit Ağa da Travnik'e çağırılmıştı fakat gitmek istemedi ve Vezir'in kötülüğünü tasvip etmediğini açıkça, sözünü sakınmadan söyleyerek başkalarını da bu yolculuktan vazgeçirdi. Herkesin düşündüğü fakat kimsenin söylemeye cesaret edemediği şeyleri söylerken insanlar onu, korkuyla fakat adalet ve intikam isteğiyle yanarak dinledi. Fakat bu yalnızca birkaç gün sürdü. Bir Cuma günü akşam çokmeden önce kasabalılar evlerine dönerken dört adam evinin yanındaki at meydanında karşısına dikildi. Geçerken ona yol açmak için ayrılıp iki yana dizildiler. O anda solda, en yakınında duran kişi ansızın göğsüne bir hançer sapladı ve onu hemen oracıkta yere serdi. Katiller etraftaki insanların aklını karıştırmak için bağırıp çağırarak farklı yönlerde kaçtı, o sırada oradan geçen cesur kişiler maktulün yanına gitti ve muhafızı çağırdı.

Sonra duyulmamış bir şey oldu. Skarosların ağır bahçe kapısı güm diye çarptı ve Hamit Ağa'nın genç, güzel karısı, üst verandada ağanın dönüşünü beklediği haliyle peçesini

ya da yaşmağını takmadan, çoraplarıyla dışarı fırladı. Toplanmış insanları kollarıyla kuvvetli bir şekilde ite ite kendine yol açıp meydana doğru öylece örtüsüz vaziyette yarı yola kadar koştu ve boğuk bir çığlıkla, yerde yüzükoyun yatmış göğsünden ılık kanının son damlaları sızan cesedin üstüne düştü.

İnsanlar utana sıkıla başlarını peçesiz kadından uzağa çevirdi. Skarosların iki hizmetçisi hemen koşup geldi bahçeden: ilk önce kadını cesetten ayırdılar, sonra bir tanesi elindeki geniş, beyaz örtüyle kadının yüzünü ve vücudunu örttü. Kanlı ellerinin izi anında örtüye çıktı. Onu bahçeye götürdüler, sonra yoldan geçenlerin yardımıyla ölü adamı da getirdiler.

İşte Hamit Ağa için ölüm Travnik'ten –kimsenin bundan şüphesi yoktu– böyle gelmişti.

Bu devrin açık göstergelerinden biriydi bu. Sultan'ın Bosna'daki vekilleri yasayı uygulayıp vatandaşları korumak yerine kasaba eşrafını ya vezirin Travnik'teki konağında ya da dolaylı yoldan, kiralık katillerle öldürmek için yurdun dört bir yanından gelen sıradan suikastçılara dönüşmüştü. Bu hikâye Bosna'da acı bir fısıltıyla anlatıldı; genç kadının büyük sevgisinden ise ibret veren, şaşılası bir durum olarak bahsedildi: Sokağa örtünmeden çıkarak geleneğe ve edebe aykırı davranmıştı. Kimisi onu bunun için ayıpladı kimisi de korudu ve savundu. Bunların hiçbirisi Hamit Ağa'nın kaybettiği kocası için dilsiz bir keder içine gömülen karısına ulaşmadı. Bu korkunç olaydan üç ay sonra bir erkek çocuğu dünyaya geldi.

Kadın oğluna yalnızca bir sene bakabildi, onu nefret ve onulmaz bir kederle zehirlenmiş sütüyle besledi, sonra criyip bitti ve kendisini öldüren şeyle ilgili kelimeleri bulamadan bu dünyadan göçtü. Yetim kalan çocuğu kız kardeşleri yanına aldı ve büyüttü.

Çocuk büyüdü, delikanlı oldu sonra bir erkeğe dönüştü. Bu adamın hayatı boyunca ne yaptığını anımsayan yaşlılara rastlamak hâlâ mümkündür: ömrü Saraybosna'da dolaşp hikâyeler anlatmakla geçmişti. Tuhaf biriydi. İyi, varlıklı bir aileden gelmişti, eğitimliydi fakat hiçbir zaman herhangi bir işle –yani “ciddi iş” denilen türden işlerle– meşgul olmamıştı ya da bir ilgi alanı geliştirmemişti. Mirasından ona düşen payı akrabaları yönetiyordu. Onu gördüğünüzde hayret içinde kalırdınız. Nüktedan bir hikâye anlatıcısı olarak hakkında duyduğunuz şey ile görüntüsü birbirine tamamen zıttı. Saçları erken ağarmış, orman tanrısı Pan'ı¹ andıran şen yüzüyle kısa boylu bir adamdı, az hareket ederdi ve hareketleri yavaş ve ağırdı, sanki her tarafından beyhude bir çabayla kendini sürekli kurtarmaya çalıştığı görünmez, yapışkan iplerle bağlanmıştı. Bu yavaşlığı bir yana etrafına da yavaş bakardı sanki: Sürekli gözlerini kırptıtırırdı; bir o gözü, bir bu gözü, ağzının çevresi hep hafifçe seğirirdi. Her hareketini elinden geldiği kadar uzatırdı. Kelimelerde de durum aynıydı. Sanki hiçbir anlama gelmeyen ve anlatanı hiçbir şekilde bağlamayan kelimeleri seçer gibi onları filtreler ve gizlerdi. Kahvenin ardından ikram edilen konyağı kabul ederse hikâye anlatmaya başlaması olasıydı. Olasıydı diyorum çünkü bu sık olmazdı. Sonra, ikinci kadehle birlikte sanki bütün o görünmez ipleri ve bağcıkları atar gibi silkinir, gözlerini kırptıtmayı bırakır, yüzündeki o asabi seğirme dururdu ve ondan sonra bir damla konyak daha ağzına koymaz ve az sigara içerdi. Görünümü sertleşir, kelimeleri birbiriyile ilintili olmaya başlar ve sesi kararlılık kazanırdı; kanatları çıkmış gibi vücuduna baştan aşağı can gelirdi sanki; ondan sonra hız, zekâ ya da özgünlük konusunda kimse onu geçemez ve yenemezdi. Hikâyelerini sıra dışı ve özel kılan, din-

1 Yunan mitolojisinde insan yarı keçi yarı insan suretinde tasvir edilen kırların ve çobanların tanrısı – ç.n.

leyicilerini hep tanıdık bir şeyle şaşırtma gücüydü. Ne yazık ki birçok sözlü anlatı gibi hikâyelerinin tekrarı yoktu. Bunları her aktarma girişiminden geriye yalnızca kuru bir iskelet kalırdı, bu yüzden insan bir İbrahim Efendi hikâyesini tekrar anlatma sürecinde hikâyenin can alıcı özünün ve olaganüstü büyüünün nasıl ve ne zaman kaybolduğuna kendi de şaşırdı. İbrahim Efendi, kendisi bile hikâyelerini tekrar etmeyi sevmezdi. Bir sigaranın tütününü gibi yanıp kül olan ve bir başlığı, bir başlangıcı ya da kesin bir sonu olmayan hikâyelerini unuturdu çoğu zaman.

Bu yüzden, bazen, arkadaşlarıyla otururken onlar uzun ve sonuçsuz kalan bir bekleyişin ardından artık bir hikâye geleceğini ummazken birden tam onlara göre, sanki çok uzun zaman önce başlamış bir öyküye kaldığı yerden devam eder gibi sıcak ve güvenli bir sesle konuşmaya başlardı.

Dinleyicileri, en başından itibaren gülüşlerini bastırmaya çalışarak kıkırdar fakat tek bir kelime bile kaçırmak istemedikleri için kendilerini kontrol ederlerdi. Bununla birlikte İbrahim Efendi bir hikâyeyi nadiren sonuna kadar anlatmayı başarırdı çünkü dinleyicileri hikâyenin, hep dayanılmayacak kadar komik olan düğüm noktasını tahmin eder etmez kontrollerini kaybedip içten bir kahkaha atar ve ondan sonra başka bir şey duyulmazdı. Daha sonra gülüşmeler kesildiğinde İbrahim Efendi hikâyesini çoktan bitirmiş, huzur içinde ifadesiz bir suratla oturur olurdu.

Ardından kendi kendine masumca gülümseyerek saatlerce başkalarını dinler fakat yine aynı şekilde bir anda bir hikâye daha anlatmaya başlayabilirdi ve bu hikâyenin de doğru düzgün bir başı olmaz, sonu da her zamanki gibi dinleyicilerinin gülüşmeleri arasında kaybolurdu.

İnsan onun anlattıklarını dinlerken, hayatın bütün zenginliği ve çeşitliliğiyle kendini bir hikâye olarak anlattığını, İbrahim Efendi'inde bunuyalnızca zaman zaman bir iki kelimeyle

–kritik noktalarda– araya girerek: “İşte şimdi!”, “Şuna ne dersiniz!” “Düşünün bir!” diye, sanki kendisi dinleyiciymiş gibi, kestiğini düşünürdü.

Anlattığı bu hikâyelerde yüzlerce mucize, her türden acı ve bunlardan da fazla kahkaha vardı; suç ve suçlular, zorbalılar, ahmaklar ve madrabazlar; iyi insanlar, budalalığın kurbanları ve insanın kendini ve başkalarını kandırma ihtiyacı vardı; fakat bunların hepsi onun özel anlatım üslubuyla aydınlanırdı, bu üslup insanı kederlendirebilirdi fakat yine de incitip cesaretini kırmazdı. Bir noktada mutlaka güldürürdü. Bu hikâyelerde hayatın içinde olan ve yaşanan her şey –insanlar, olaylar, hayvanlar ya da ölmüş şeyler– kendi değerlerini ve özel yerlerini korurdu ve hepsi acı ya da öfkeden arınmış bir kahkahayla biterdi. Bazen, tabiatları gereği etraflarına huysuz, karamsar gözlerle bakanlar İbrahim Efendi’yi o kendine has anlatım tarzı yüzünden azarlar, hikâyelerinde her şeyi yumuşattığını, süslediğini ve yücelttiğini söylerlerdi, o da onlara sakince “öyle olduğunu düşünmüyorum, hiçbir şeyi süslemiyorum. Bu belki de sizin çirkin bakış açınızdır” diye karşılık verirdi.

Fakat nadiren olurdu bu. Genellikle hikâyelerinin akıbetini ya da insanların bunu nasıl algıladığını ve yorumladığını merak etmezdi. Onları savunmaz ya da açıklamazdı; sessizce gülümser ya da yeni hikâyeler anlatırdı. Ne var ki bazen kendi de hayretler içinde kalırdı: “Düşünün bir!” Fakat insanlar onun hikâyelerini sever ve olduğu gibi kabul ederdi; bunları gençliklerinden beri duymaya alışkın olan birçoğu, mutluluk ve üzüntü verici hadiseleriyle hayatın büyük bölümünün yalnızca bu hikâyelerde gerçek biçimini ve tam anlamını kazandığını düşünürdü. Bu hikâyelerin içinde yer almayan bir şey unutulabilir ya da değişebilirdi, oysa İbrahim Efendi’nin hikâyeleri yaşamaya devam eder ve Bosna’nın her tarafında dilden dile aktarılırdı.

Zaman zaman ülkenin ileri gelenlerinden, devlet memurlarından ya da “işadamlarından” birinin, İbrahim Efendi’den ya da anlattığı hikâyelerden hoşlanmadığı olurdu, bu hikâyelerde, tam olarak nedenini bilmeseler de rahatsız edici ya da onları yeren bir şey görürlerdi. Aslında bunlara kendileri de gülerdi, fakat gülen diğer kişilerin fazlalığı onları gücendirir ve kakhahanın yurttaşların düzen ve itaatle bağlarını zayıflatan, yıkıcı bir etkisi olduğunu düşünürlerdi. Bunu açık ve net bir şekilde söylemezlerdi de İbrahim Efendi’yi, her şeyi hikâyeye dönüştürüp alaya alan acayip biri, bir aylak gibi göstererek itibarsızlaştırırlardı ve onu, hikâyelerini ve bunlara gülen insanları alay ederek küçümserlerdi.

Bunların hiçbirisi İbrahim Efendi’yi hikâye anlatmaktan vazgeçirecek ya da hikâyelerini farklı biçimde anlatacak şekilde etkilemezdi.

Böylece kendisi de bir hikâyeye benzeyen hayatıyla hikâyelerde yaşamaya devam etti ve altmış yaşına girdikten sonraki ölümü de bir darı tanesinin içindeki bildircin gibi sessiz oldu. Babasının sahip olduğu atılganlıktan ya da savaşçı ruhtan nasibini almamıştı. Evlenmedi ya da ardında bir aile bırakmadı; yaşamadı. Daha annesinin rahmindeyken darbesini hissettiği “gerçek hayat” denen şey yerine kendine hikâyelerden oluşan yeni bir gerçeklik kurdu ve hiç olmamış fakat olabilecek şeyler hakkındaki bu hikâyeleri genellikle, olan tüm şeylerden daha gerçek ve güzeldi ve bir anlamda onu etrafındaki günlük “gerçeklikten” korumuştı. Böylece yaşamaktan kurtuldu ve kaderini yendi. Şu an yaklaşık elli senedir Alifakovac’taki mezarlıkta yatıyor fakat hâlâ zaman zaman sağda solda anlatılan bir hikâye olarak yaşıyor.

DÜNYA EDEBİYATI

Travnik Günlüğü

ÇEVİRİ VE ÖNSÖZ
TAHİR ALANGU

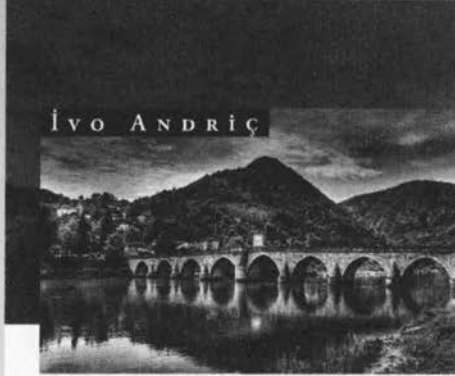
Travnik Günlüğü

ÇEVİREN
TAHİR ALANGU

Travnik Günlüğü, *Drina Köprüsü*'nün de yazarı, Nobel Edebiyat ödüllü İvo Andrić'in Balkanlar'daki çarpıcı toplumsal değişimi Bosna'nın aynasından yansıtan başyapıtlarından biri.

DÜNYA EDEBİYATI

Drina Köprüsü

ÇEVİRENLER
HASAN ÂLİ EDİZ
NURİYE MÜSTAKİMOĞLU

ÖNSÖZ
HASAN ÂLİ EDİZ

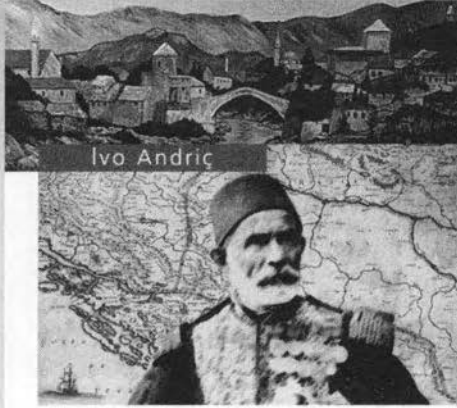
Drina Köprüsü

ÇEVİRENLER
HASAN ÂLİ EDİZ / NURİYE MÜSTAKİMOĞLU

Drina Köprüsü, bir ülkeyi ve insanlarını,
onların üç yüz elli yıllık tarihine tanıklık eden bir köprünün
dilinden anlatan olağanüstü bir roman.

DÜNYA EDEBİYATI

Ömer Paşa

ÇEVİREN Ali Berktaş

İletişim

Ömer Paşa

ÇEVİREN
ALİ BERKTAŞ

İvo Andrić'in bu romanında, serasker Ömer Paşa'nın Saraybosna'ya gelmesinden sonra kentte ve seraskerin köşkünde yaşananlar, her bölümde farklı karakterlerin sahne aldığı bir kurguyla anlatılıyor.

DÜNYA EDEBİYATI

Lanetli Avlu

ÇEVİREN MÜGE GÜNAY
ÖNSÖZ: BARIŞ ÖZKUL

Lanetli Avlu

ÇEVİREN
MÜGE GÜNAY

Lanetli Avlu, Balkan edebiyatında çığır açan İvo Andrić'in hapsedilme deneyimi ve iradenin sınırları üzerine çarpıcı anlatısı.

Sinan'ın Tekkesinde Ölüm, Balkanlar'ın Nobel ödüllü büyük yazarı İvo Andriç'in son dönem hikâyelerinden oluşan özgün bir seçki.

Müslüman Türkler, Ortodoks Slavlar, Katolik Hırvatlar, Yahudiler ve Fransisken papazların beraber var olduğu Saraybosna'daki çocukluk ve gençlik yıllarından biriktirdiği anıları keskin bir anlatım yetisiyle hikâyeleştiren Andriç, *Sinan'ın Tekkesinde Ölüm*'de Balkan coğrafyasının gündelik hayatından canlı portreler sunuyor. Farklı kimlikleri içeren bir ortak yaşam imkânını betimleyen hikâyelerde Balkanlar'ın tarihsel, sanatsal ve insanî zenginliği ortaya seriliyor. *Sinan'ın Tekkesinde Ölüm*'de Balkan coğrafyasından tüm dünyaya açılan bir ortak yaşam umudunu bulacaksınız.

“İvo Andriç, Yugoslavya'nın Tolstoy'uydu.”

RENÉ WELLEK

